

Владан Ђорђевић

портрет
неуморног
ствараоца

Српска академија наука и уметности

1844
1930

ГОДИНА
ВЛАДАНА
ЂОРЂЕВИЋА

Галерија Српске академије наука и уметности

151

МУЗЕЈ НАУКЕ И ТЕХНИКЕ
БЕОГРАД

**ОРГАНИЗАЦИОНИ ОДБОР ЗА ПРИПРЕМУ
ОБЕЛЕЖАВАЊА 176 ГОДИНА ОД РОЂЕЊА
ВЛАДАНА ЂОРЂЕВИЋА**

Владимир Кањух
Радоје Чоловић, председник
Мира Радојевић
Јован Делић
Вера Батина, секретар

ПУБЛИКАЦИЈУ ИЗДАЈУ

Српска академија наука и уметности
Музеј науке и технике – Београд

АУТОР

Јелена Јовановић Симић

УРЕДНИК

Душан Оташевић

РЕЦЕНЗЕНТИ

Миодраг Чолић
Василије Крестић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА

Катарина Спасић

ФОТОГРАФИЈЕ

Милош Јуришић
Иван Станић

**ГРАФИЧКИ ДИЗАЈН КОРИЦА
КАТАЛОГА**

Драгана Лацмановић

ГРАФИЧКИ ДИЗАЈН КАТАЛОГА

Иван Станић

ШТАМПА

Планета принт, Београд

ТИРАЖ

750 примерака

ISBN 978-86-7025-871-6

Српска академија наука и уметности и Музеј науке и технике захваљују на финансијској подршци Министарству културе и информисања Републике Србије, Скупштини града Београда и Компанији Дунав осигурање.

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
МУЗЕЈ НАУКЕ И ТЕХНИКЕ – БЕОГРАД

**ВЛАДАН
ЂОРЂЕВИЋ**
**ПОРТРЕТ
НЕУМОРНОГ
СТВАРАОЦА**

БЕОГРАД 2020

ИЗЛОЖБУ ПРИРЕЂУЈУ

Галерија Српске академије наука и уметности
Музеј науке и технике – Београд

АУТОР ИЗЛОЖБЕ

Јелена Јовановић Симић

ДИЗАЈН ПОСТАВКЕ

Озарија Марковић Лашић
Небојша Васиљевић

СТРУЧНИ САРАДНИЦИ

Катарина Живановић
Јелена Межински Миловановић

МУЗИКА ЗА ИЗЛОЖБУ

Александар Марковић

ДОКУМЕНТАРНИ ФИЛМ

Новица Бабовић

РАСВЕТА ИЗЛОЖБЕ

Зоран Поповић

КОНЗЕРВАЦИЈА

Зоран Левић, Музеј науке и технике
Никола Ђукановић и Мирослав Васић, Народни музеј
Ружица Васић, Републички завод за заштиту споменика културе

ТЕХНИЧКА РЕАЛИЗАЦИЈА

Милан Јазић, Горан Виторовић, Саша Рендић, Стојан Предовић

За уступљене експонате, фотографије и документарну грађу за изложбу, Српска академија наука и уметности и Музеј науке и технике – Београд захваљују др Даници Леко, Милошу Јуришићу, Хусеину Чамцићу, породици Вицић, Сиголен Франш д'Епере-Вујић (Sigolène Franchet d'Espèrey-Vu-jić), Архиву Србије, Народном музеју у Београду, Црвеном крсту Србије, Народној библиотеци Србије, Музеју града Београда, Библиотеци града Београда, Историјском архиву Београда, Музеју спорта Факултета спорта и физичког васпитања Универзитета у Београду, Музеју за историју фармације Фармацеутског факултета Универзитета у Београду, Историјском музеју Србије, Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“, Матици српској, Народном музеју Ниш, Политици новине и магацини, Земаљском музеју Босне и Херцеговине (Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine), Архиву Универзитета у Бечу (Archiv der Universität Wien), Јозефинуму – Колекцијама Медицинског универзитета у Бечу (Josephinum – Sammlungen der Medizinischen Universität Wien), ЈКП Погребне услуге и Музеју позоришне уметности Србије.

За помоћ у истраживању и припреми изложбе срдечно захваљујем др Даницу Леко; др Борису Милосављевићу (Балканолошки институт САНУ); Маријани Пешић (Библиотека САНУ); др Катарини Живановић (Галерија ликовне и музичке уметности САНУ); Зорици Циврић, Саши Шепецу и мр Гордани Каровић (Музеј науке и технике); Милошу Јуришићу; др Радомиру Поповићу (Историјски институт Београд); проф. др Сузани Рајић, Александру Савићу и др Урошу Шешуму (Филозофски факултет Универзитета у Београду); Соњи Лесахер из Архива Универзитета у Бечу (Sonja Lessacher, Archiv der Universität Wien), др Виолети Обреновић (ЈКП Погребне услуге); Мирославу Јовановићу (Архив САНУ); др Мирославу Перишићу, Петри Ћурчић, Јелени Никчевић и Ратки Бјелановић (Архив Србије); Маши Милорадовић и Душану Никодијевићу (Народна библиотека Србије); мр Љубици Ћоровић (Библиотека града Београда); Ангелини Банковић, Исидори Савић и Владимиру Томићу (Музеј града Београда); Александри Јовановић и Саши Кулићу (Рукописно одељење Матице српске); Ивани Груден Милентијевић, Ивану Митићу и Марини Влаисављевић (Народни музеј Ниш); др Гордани Илић Марковић (Универзитет у Бечу); Ивани Митровић (Музеј спорта Факултета спорта и физичког васпитања Универзитета у Београду); Петру Петровићу (Народни музеј у Београду); Слађани Димић и Мирку Ружићу (Црвени крст Србије); Драгани Митрашиновић (Историјски архив Београда); Јелени Манојловић (Музеј за историју фармације Фармацеутског факултета Универзитета у Београду); др Мирку Пековићу (Војни музеј); доц. др Вељку Тодоровићу; Мердини Текач (Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo, BiH), Мирославу Антићу (Музеј позоришне уметности Србије) и Даниели Хан из Јозефинума – Колекција Медицинског универзитета у Бечу (Daniela Hahn, Josephinum – Sammlungen der Medizinischen Universität Wien)

Јелена Јовановић Симић

САДРЖАЈ

9	ПРЕДГОВОР
15	ПОРЕКЛО
21	ДЕТИЊСТВО И ШКОЛОВАЊЕ
37	СТУДИЈЕ У БЕЧУ
57	ЛЕКАР У СЛУЖБИ НАРОДА И ДРЖАВЕ
73	ОСНИВАЧ ДРУШТАВА
93	РЕФОРМАТОР
105	ГРАДОНАЧЕЛНИК БЕОГРАДА
121	МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ И ПРИВРЕДЕ
135	ДИПЛОМАТА
147	ПРЕДСЕДНИК ВЛАДЕ
177	КЊИЖЕВНИК
191	АКАДЕМИК
205	ПОРОДИЦА
221	РАТНЕ ГОДИНЕ, ПОЗНЕ ГОДИНЕ
246	ОДЛИКОВАЊА
247	ЧЛАНСТВО У НАУЧНИМ, СТРУЧНИМ, КУЛТУРНИМ И ХУМАНИМ ДРУШТВИМА
248	ИЗ РОДОСЛОВА ВЛАДАНА ЋОРЂЕВИЋА
250	СКРАЋЕНИЦЕ
252	ИЗВОРИ, ЛИТЕРАТУРА И НАПОМЕНЕ

ПРЕДГОВОР

Владан Ђорђевић (1844–1930) је својим стваралачким радом у различитим сферама јавног живота и државне управе, својим постигнућима и личном харизмом обележио време у коме је живео. По образовању доктор медицине, први Србин специјалиста хирургије, Ђорђевић је у области здравства и медицине, којом се бавио првих петнаест година радне каријере (1871–1886), остварио своја најзначајнија дела. Као војни лекар и секретар Санитетског одељења Министарства војног Кнежевине Србије, дао је кључни допринос модернизацији војне здравствене службе и установио катедру војне хигијене у Артиљеријској школи,¹ другу по реду оснивања у Европи. Као начелник Санитета Врховне команде, у Нишу је, непосредно по ослобођењу града 1878. године, иницирао оснивање Војне болнице. Као начелник Санитетског одељења Министарства унутрашњих дела био је творац првих систематских здравствених закона на основу којих је реформисана целокупна цивилна здравствена служба. Покренуо је и уређивао прве медицинске часописе, *Српски архив за целокупно лекарство* и *Народно здравље*. Први се међу Србима лекарима бавио експерименталним радом у медицини и историјом српске медицине. Основао је два данас већ знаменита друштва, Српско лекарско друштво и Црвени крст Србије, а такође и Прво београдско друштво за гимнастику и борење, које је било језгро развоја српског соколства.

Ангажовање Владана Ђорђевића на месту градоначелника Београда (1884–1885) представља прелаз између две области у његовој радној каријери, здравства и државне управе. На ту дужност је постављен као политичка личност, члан Напредне странке од 1883. године, али и као успешан реформатор здравствене службе за којег се с правом претпостављало да ће умети да руководи планираним пословима модернизације српске престонице. Сам Ђорђевић је истицао да се тог места примио „једино у намери да би на једном великом примеру показао како ваља вршити санитетске реформе“. За годину дана руковођења београдском општином, поставио је основе комуналног уређења престонице.

У периоду од 1888. до 1900. године, с двогодишњим прекидом између 1889. и 1891, Ђорђевић је обављао високе државне дужности, прво као министар просвете и црквених послова и заступник министра народне привреде (1888–1889), потом као краљевски посланик у Атини (1891–1894) и Цариграду

(1894–1897) и на крају, као председник владе и министар иностраних дела (1897–1900). Тих одговорних дужности се прихватио из личног убеђења да у Србији, држави у „препорођају“, интелектуалци немају привилегију да буду само „специјалисти“ у струци за коју су се школовали. Поред изванредног образовања и елоквенције, Ђорђевић се одликовао предузимљивошћу, невероватном радном енергијом и систематичношћу. Уз његове доказане организаторске способности, осведочени патриотизам и лојалност владарском дому Обреновића, није необично што је у круговима власти био виђен као погодна личност за високе функције у државној управи.

Положај председника владе је за Владана Ђорђевића требало да представља не само круну радне каријере, већ и прилику да спроведе у дело визије и начела о управљању државом које су се код њега уобличиле још у младости. Ђорђевићева влада је, попут својих претходница, имала озбиљне проблеме у раду услед политичких притисака великих сила, недостатка финансија у буџету и аутократског понашања владара. Иако у српској историји није била ни прва ни последња влада чији је мандат био обележен личним режимом владара, гушењем политичких слобода и прогоном политичких противника, период њеног деловања једини је добио посебан, погрдан назив – владановштина. Скован у жутој штампи непосредно по оставци Владе, тај термин је једно време коришћен као синоним за репресивни режим. Као председник владе који у многим питањима није успевао да се супротстави двору, Владан Ђорђевић је свакако имао моралну одговорност за поједине догађаје, али није био њихов покретач нити главни актер. Негативна репутација коју је тада стекао надвила се над читаво Ђорђевићево дело и у великој мери допринела његовом потискивању из културе сећања српског народа.

Поред здравства и медицине, политике и државне управе, велико и важно поље Ђорђевићевог рада била је и књижевност. Од приповедака, романа и драма које је писао као гимназијалац крајем педесетих и почетком шездесетих година 19. века у тада владајућем духу романтизма, Ђорђевић је у студентским данима, под утицајем позитивизма у науци и просветитељске идеологије омладинског покрета, не само усвојио реализам као нови књижевни правац већ је својим приповеткама из сеоског живота и путописним новелама трасирао пут новим жанровима у српској књижевности. Часопис *Ошатибина*, који је покренуо и уређивао (1875–1892), био је најбољи српски часопис за књижевност, науку и културу у последњој трећини 19. века.

Ђорђе Јовановић, *Биста Владана Ђорђевића*, 1909. година
(Црвени крст Србије, Спомен-соба)

*Ја не знам да ли ти знаш, какав је идеалан човек и отац
био тај сељак, који је радећи ваздан као роб само да
издржи своју и своје сестре децу, по сву ноћ учио латинске
називе лекова и лекарске термине техничке, док није
постао санитетски официр коме су болесни официри
више веровали него мени, који сам дошао не из Епиро-
албанских планина, већ са Билротове клинике!*

(Владан Ђорђевић о свом оцу, Ђорђу Ђорђевићу,
у писму Стојану Новаковићу, Атина, 24. новембар 1892. године)²

С. П. МАРШЕНКО
1877

ПОРЕКЛО

Владан (Ипократ) Ђорђевић је рођен у Београду, на празник Ваведенја, 3. децембра 1844. године.³ Његови родитељи, Ђорђе и Марија, потицали су из цинцарских породица које су због турско-албанских погрома напустиле своју постојбину у северозападној Грчкој, тада у Османском царству. Владанов деда по оцу, Димитрије Чулека, био је из села Фурка у Епиру. Имао је велико имање које је лети обрађивало „стотину радника“ и ергелу коња, а бавио се и трговином послујући чак у Бечу. Владан Ђорђевић у *Успоменама* наводи да су за време једног Димитријевог путовања чете Али-паше Јањинског похарале његов дом, убиле му оца и зета, а најмлађу кћерку одвеле у ропство, те да је Димитрије одмах потом са породицом – супругом Анастасијом, тројицом синова, кћерком и четворо унучади, пребегao у Србију.⁴ Убиство Али-паше Јањинског у јануару 1822. године поставља ту годину као крајњу временску одредницу описаног догађаја. Међутим, напади на хришћанско становништво наставили су се и после смрти Али-паше Јањинског, а новија истраживања указују на могућност да се Димитрије у Србији настанио касније, можда чак после 1833. године.⁵ У Болечу је отворио механу, али изгледа да му посао није најбоље ишао. Када је његов најстарији син Ђорђе, Владанов отац, изучио апотекарски занат у Београду и постао апотекар турског гарнизона, преузео је бригу о сестри и њеној деци, као и о школовању браће. У српску службу је прешао 1845. године, на место лекарског помоћника у Војној болници. Пошто се бавио и лечењем, у вароши је био познат као „хећим Ђока“.

Владанов деда по мајци, Марко Леко, био је из познатог цинцарског села Влахоклизура. Почетком 19. века настанио се у Белој Цркви, тада у Хабзбуршкој монархији, где се и оженио. Са супругом Аном имао је

сина и три кћерке. По пресељењу породице у Београд око 1820. године, Марко се успешно бавио трговином, а посао је после његове смрти још више развио његов син Тома. Из породице Леко, која је у 19. веку била међу најугледнијим београдским породицама, потекли су бројни интелектуалци, од којих је први био хемичар Марко Т. Леко.

За разлику од породице Леко, која је и у новој отаџбини задржала своје презиме, у породици Чулека презиме се мењало. Изгледа да је оно првобитно гласило Џимо.⁶ Димитрије је као презиме користио очев надимак Чулека, реч која је у њиховом крају означавала онога ко је „гиздав и поносит“. Презиме Ђорђевић први је узео Владанов отац Ђорђе, а браћа су га следила.

У браку Ђорђа и Марије Ђорђевић рођено је шесторо деце али је само другорођени Владан доживео одрасло доба. Наденувши му на крштењу име „оца медицине“, кум Константин Герман је дечаку пожелео да једног дана образовањем надмаши оца и постане „прави“ лекар. Ипократ је заиста постао лекар али је пре тога своје име „посрбио“ у Владан.

Упис рођења и крштења Ипократа [Владана]
Ђорђевића, 1844. година
(ИАБ, ЗЦМК, Матична књига рођених Саборне цркве
(1842–1847), књ. 5, стр. 197, бр. уписа 252)

Родіся мѣнецъ пола *мѣнцкаго* мѣца *Насвѣта* Днѣ 29

дѣта предложѣннаго: Оцѣ млада *Горѣ Цѣмо*

Мати же *Марія*

жителѣ

Здѣмь

18 мѣ

Крѣтиса ѿ мѣромъ стѣмъ помѣзаса чрезъ менѣ

Іерѣя

Пантѣмъ

мѣца

Михаило

Парѣха цѣрквѣ стѣмъ

Архѣмъ

Насвѣта

въ

стѣмъ градѣ

сѣмъ:

мѣца ѿ днѣ подѣ лѣтомъ положѣннаго. ѿ дано вѣсть во стѣмъ крѣщенѣи млада

днѣ 2

цѣ ѿма *и покурѣмъ*

вѣсть

Костѣмъ

Боспрѣмни

жителѣ

Здѣмъ

Терманѣ

Насвѣта

29

Кад уђосмо у школску авлију видјесмо необичну слику. Учитељ са својим ђацима игра се лопте. [...] Он је знао да је дјеци милија игра но књига, знао је да то није од бијеса него од нужде, коју младо тијело осјећа за што више и што разноврснијим кретањем, јер му ово треба за развијање свијех мишића. Стога је он и јутром и послије обједа када дођемо у школу, прије свега с нама играо се по један сахат.

Не сјећам се да је наш учитељ икога казнио за немирноћу. Та ми једва чекасмо књигу да се на њој одморимо од трчања и скакања, па смо били мирни ко јагањци. Стога смо за прва два сахата сваки два пута више научили него наши парњаци у другим, старинскијим школама, ђе су их прutom и лењиром тукли да уче.

(Владан Ђорђевић о Александру Шушкаловићу,
учитељу Српске основне школе у Сарајеву)⁷

ДЕТИЊСТВО И ШКОЛОВАЊЕ

Рано детињство Владана Ђорђевића обележиле су честе смрти у породици. У периоду од свега неколико година преминули су му браћа Димитрије, Александар и Марко, сестра Анастасија, а затим и мајка. Марија Ђорђевић је умрла 1854. године,⁸ након порођаја, вероватно услед породичке грознице. Бригу о Владану и тек рођеној сестри Милеви преузела је бака Анастасија, а отац Ђорђе је решио да породицу пресели у Сарајево. Заједно са братом Николом, у Сарајеву је отворио прву апотеку европског типа.⁹ Владан је школовање започето у грчкој школи у Београду, у Сарајеву наставио у српској школи. Млади учитељ Александар Шушкаловић, који је своје ђаке васпитавао у патриотском духу, у њему је побудио осећање припадности српству.

Лета 1856. године преминула је Владанова сестра Милева и породица се вратила у Београд. Ђорђе Ђорђевић је у Војној болници поново добио запослење и стан, а убрзо се поново оженио. Владан је постао ђак Београдске гимназије и његове дечачке игре замениле су нове „пасије“ – читање, писање и „изигравање театра“.

Страст према читању код Владана Ђорђевића се родила када је на листу старе новинске хартије, у који је био завијен неки бакалук донесен у кухињу, открио одломак једног романа. У намери да прикупи све делове, од бакалина је откупио и остале листове, а затим је скупљајући и даље новине и половне књиге направио малу библиотеку. Читао је све што му је дошло под руку, па је и сам почео да пише, прво приповетке, потом и драме. Ђорђевићево прво драмско „дело“ (1858), чије је штампање платио његов ујак Тома Леко, оштро је критиковано у рукописном листу *Оценишеш* који су уређивали старији гимназијалци Стојан Новаковић и Коста Поповић. Критика је била повод за Владаново упознавање са

уредницима и улазак у круг „списатеља“ окупљених око листа. Из тог круга се, на његов предлог, 1859. године развило *Ђачко учено друштво* које је по угледу на оно „велико“ – Српско учено друштво, имало „седнице“ на којима су „редовни чланови“ читали и разматрали своје радове.

Тих година се код Владана развила и страст према позоришту. Са неколицином другова основао је ђачки аматерски театар у којем је био драматург, костимограф и глумац. На сцени су играли драме Јована Стерије Поповића и дела младих писаца Јована Драгашевића, Владана Ђорђевића и Стојана Новаковића. Владанова драма *Љубоје, жуљан српски* давала се 1862. године и у „правом“ позоришту у Великој пивари.

По завршетку седмог, тада последњег, разреда гимназије, Владан Ђорђевић се 1862. године уписао на Правни одсек београдског Лицеја али је већ у другом семестру прешао на Одсек за природне науке којим је руководио Јосиф Панчић. Лета 1863. године, Панчић је своје студенте повео на екскурзију по источној Србији ради проучавања географских и геолошких карактеристика терена, историјских споменика, привреде и народних обичаја.¹⁰ У Књажевцу су лицејци посетили Стевана Мачаја, окружног лекара и природњака, који је имао вредне збирке минерала, фосила и старог новца. Познанство с Мачајем било је посебно важно за Ђорђевића јер га је он током заједничких обилазака околине наговарао да студира медицину.¹¹ У јесен 1863. године, Ђорђевић се као државни стипендиста упутио на студије у Беч.

Зграда Палилуске касарне у којој је до 1849. године била смештена Војна болница. У згради је од 1845. до 1849. године становао лекарски помоћник Ђорђе Ђорђевић са породицом (МНТ, ЗМСЛД, Т:II.7.1128)

Војна болница у Београду у којој је од 1849. године становао лекарски помоћник Ђорђе Ђорђевић са породицом (*Албум Град Београд*. Београд: Св. Љ. Велицки, 1894. БГБ, Б II 2, инв. бр. 7772 (124509))

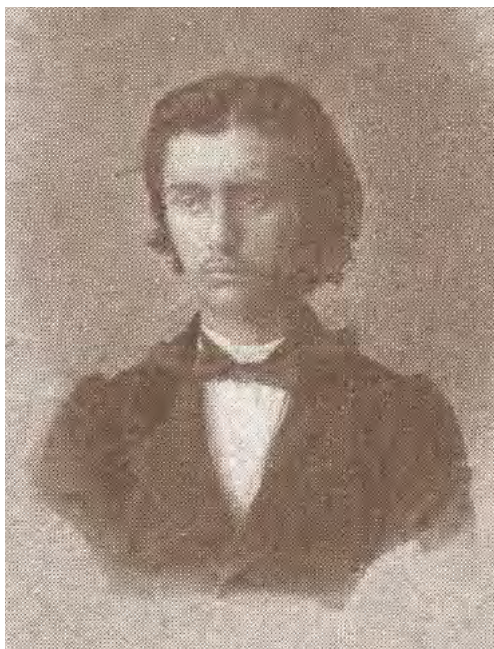
Hopital militaire. — Militärspital.

Војна болница

Српска школа у Сарајеву коју је Владан Ђорђевић похађао од 1854. до 1856. године.
Фотографија Фрање Топића, 1897. година (ZMBiH, ZF, kut. VII, inv. br. 153)

Владан Ђорђевић као
гимназијалац,
око 1860. године
(В. Ђорђевић, *Успомене*, 1)

Стојан Новаковић (1842–1915),
најбољи пријатељ и побратим
Владана Ђорђевића, 1862. година
(ИМС, Ф-7855)

Коста Поповић (1842–1864),
пријатељ Владана Ђорђевића,
око 1862. године
(В. Ђорђевић, *Успомене*, 252)

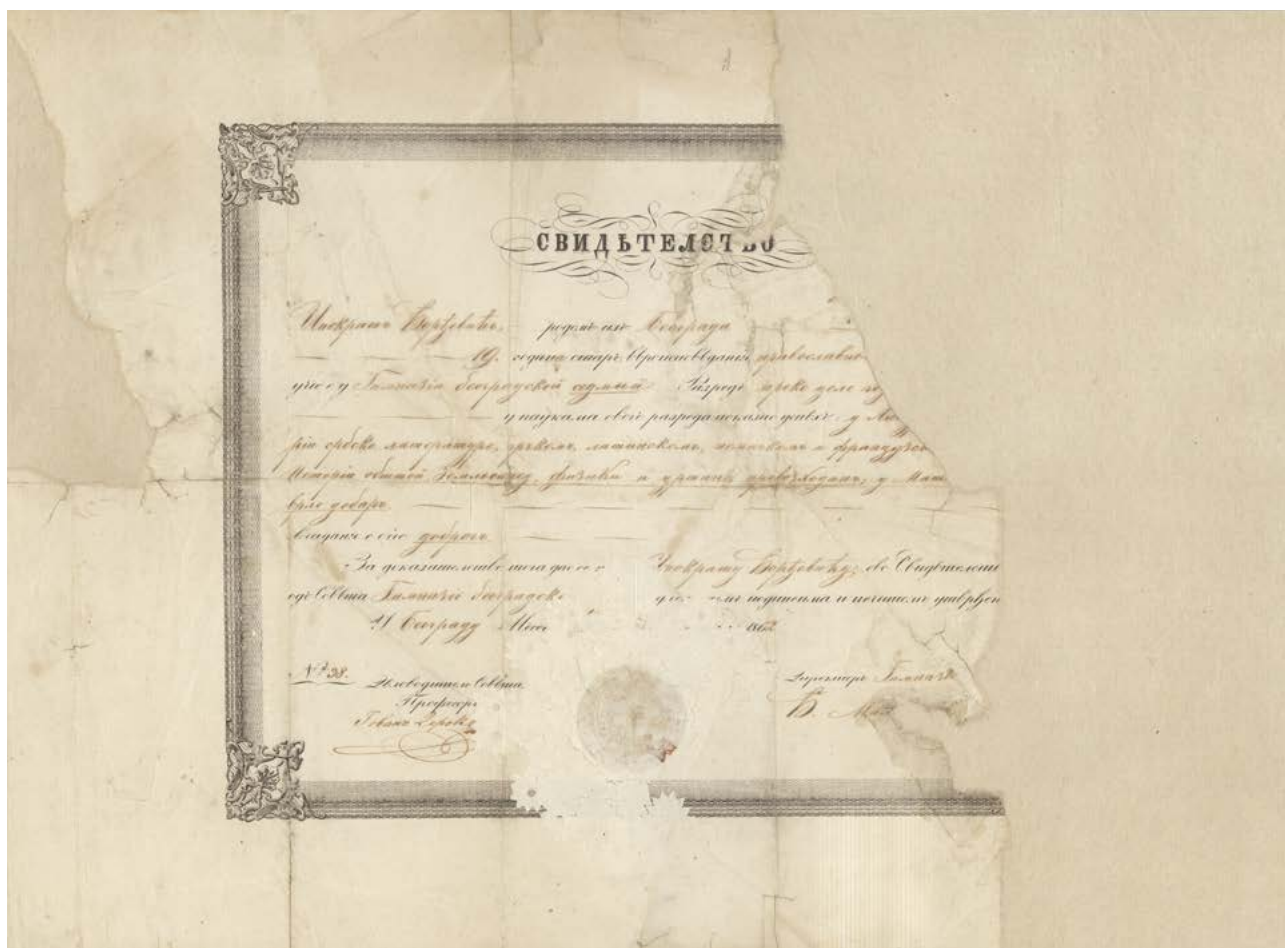
СЪ ДОЗВОЛЕНІЕМЪ ВЛАСТИ.
У БЕОГРАДУ.
ДВАДЕСЕТО И ПОСЛЕДНѢ ПРЕДСТАВЛЕНѢ
НА „РОДОЛЮБИВЕ ЦЕЛЪИ.“
ДОБРОВОЛЬНО ДРУЖСТВО ОМЛАДИНЕ СРБСКЕ
представляе:
ДАНАСЪ У СРЕДУ 21. НОВЕМБРА 1862 ГОД.
у позоришту у сали велике пиваре,
на захтеванѢ публице другій путъ

ЛЮБОЈ,
ЖУПАНА ИЗЪ ПРИШТИНЕ;
трагедию у три дѣйства, још у рукопису,
од **Владана Ђорђевића.**
ДѢЙСТВУЮЩА ЛИЦА:
Бранисавъ жупанъ у Приштини
Любое, нѣговъ побро } Сер-
Мркое, } дари
Бранко, }
Милаило, Войвода Грчке войске
Боянъ }
Тихосава, мати Любоева }
Агапія, кћи некогъ грчкогъ }
великаша }
Време; Жупанско. Радня: У Цариграду, Приштини и у шумама.
ПРИМЕТБА. Чистъ приходъ одъ овогъ представлѣня као и добровольни
прилови одъ родолюбивы Срба сакуплѣни, употреби ће се на цели, чла-
номъ 3. установе друштва прописане. Имена приложника обнародоваће
се у „трговачкимъ новинама.“ Добровольне прилоге купи, и са приходима
и расходима друштва управля еданъ одборъ саставлѣнъ изъ осамъ гра-
ђана, одъ общине вар. Београда за ту цель одрефены.
ЦЕНА МЕСТА: Особено место 3 цв.; забележено место I. реда 2 цв.; за-
бележено место II. реда 1 цв.; а галерія 2 гр. Билете се продаю одъ 10
до 12 сатій пре подне у Касини; после подне одъ 3 до 6 сатій у месту
позоришта.
ПОЧЕТАКЪ РАВНО У 6 САТІЙ.
Непропущтамо замолити нашу поштовану публицу, нарочито интеллигент-
нію, да изволи ово представлѣнѢ посѣтити, едно што е последнѢ, а друго
и поглавито, што дѣло, кое ће се представляти, довольно ће е задоволити.
Гл. Старатељ позоришта: Управитель друштва:
Арсеніе Лукићъ. **Матія Сав. Карамарковићъ.**

Плакат позоришне представе
Љубоје, жупан српски
(В. Ђорђевић, *Успомене*, II 6)

Велика пивара у којој је 1862. године
играна трагедија Владана Ђорђевића
Љубоје, жупан српски (МГБ, Ур-6186)

Сведочанство Ипократа [Владана] Ђорђевића
о завршеном 7. разреду Београдске гимназије,
1862. година (АС, ВЋ-1)

Конак кнегиње Љубице у којем је 1863. године био
смештен Лицеј. Фотографија Ивана В. Громана,
1876–1878. година. (МГБ, Ур-6316)

ЛИЦЕЈКА.

II.

Издаје
Омладина Лицејска
у Београду.

У државној штампарији

1863.

— 67 —

ВЕРА У СРБИНА.

(црта из 1819.)

ОД

Владана Ђорђевића.

1.

У малој намастирској цркви служи се-
ди игуман свету Јутрењу.

Осем калуђера што клечећи у тихој мо-
литви претурају своје бројанице, скупн-
ло се још неколико јадних сељана што су
дошли да се помоле Богу да им олакша
горку судбу њихову. Света молитва ста-
рог слуге божијег чудном их снагом кре-
пн, али оне божанске песме што их иза-
певнице извија млади Станојло својим сла-
вујским гласом као благ мелем падају на
тешке ране измученоме робљу. То дивно
појање подиже им клонуле душе као што
роса подиже преплауло цвеће. Чисто и
нехотице погледају очајници к младоме пе-
вачу, а сузе што им се у очима блистају
показују колико су му захвадни за ту бо-
жанствену утеху, коју им у срца улева
својим чудним, дивним појањем...

5*

31

Пут лицејских питомца (јестивеничког одељења) по Србији године 1863: из путн. бележака целе експедиције / саставио покојни Коста Поповић. [Београд]: Уједињена омладина српска, 1867.

Јосиф Панчић (1814–1888), Владанов професор у Лицеју, 1869. година (ФБСАНУ, Ф-257)

— Прелестно имао сам до сад
 пулике, и у парадној и у Колеби,
 да прилази, како сам те — да л' иде
 на Ивановој ливади, или идући дру-
 гачице од једне казачке другој?
 Наговарају да упишеш медицину "Она
 ће вам — рекосах ти — отворити
 и парадној и Колеби" Десет година
 докторије ја дојасам брзах лични
 лекар И.В. и београдски сиротин-
 ски лекар.

Њежево ваљ поштовање
 и поздрав од вашег

Владана

Писмо Владана Ђорђевића
 Стевану Мачају од 10. [22] маја
 1879. године.
 (МНТ, ЗМСЛД, Т: 180.222/7)

Стеван Мачај (1829–1889), физикус
 Округа књажевачког од 1859. до 1871.
 године, фотограф Јохан Шталцер
 (Johann Stalzer)
 (МНТ, ЗМСЛД, Т:180.223/3)

Ја знадем да као Србин, не могу никад постати велики лекар, али тај уштрб што га трпи моја таштина (или можда права племенита жудња за заслуженом славом) има накнаду у свесном убеђењу да ћу на овом путу много више користити народу који ме својим знојем и трудом храни и тако изобилно плаћа, него што би то можда на оном другом [у књижевности] учинио.

(из писма Владана Ђорђевића Стојану Новаковићу,
Беч, 23. април 1865. године)¹²

СТУДИЈЕ У БЕЧУ

Владан Ђорђевић је на Медицинском факултету студирао у време такозване *Друје бечке школе*, када су у професорском колегијуму били највећи ауторитети у медицини 19. века – Хиртл (Josef Hyrtle, 1810–1894), Брике (Ernest Wilhelm von Brücke, 1819–1892), Шкода (Joseph Skoda, 1805–1881), Рокитански (Carl Freicherr von Rokitansky, 1804–1878), Ополцер (Johann Ritter von Oppolzer, 1808–1871), Думрајхер (Johann von Dumreicher, 1815–1880) и Билрот (Christian Albert Theodor Billroth, 1829–1894). На почетку студија посебно је био одушевљен предавањима професора анатомије Хиртла, која су му била узор када је касније и сам постао професор. Поред марљивог студирања, стизао је и да иде на јавна предавања из природних наука и антропологије, да посећује музеје и позоришне представе, да учи француски... И даље је писао и своја дела објављивао у *Даници*, *Вили* и *Майници*, а хонорарима је допуњавао скромни студентски буџет.

Шездесетих година 19. века, посебно после турског бомбардовања Београда (1862), у круговима српске омладине, у Хабзбуршкој монархији и у Србији, развио се снажан национални покрет. Организована у књижевна и певачка друштва, омладина је својим просветитељским радом настојала да буди српску националну свест и припрема народ за борбу за коначно ослобођење од османске власти. У Бечу је од 1863. године деловала Зора, друштво српских студената из Војводине. Ђорђевић је средином 1865. године основао Задругу, друштво студената из Србије, које је за свој задатак поставило „рад на оном пољу наше народне књижевности на коме досад најмање радника има, а то је на математичким и природним наукама“.¹³ Већ наредне године Задруга се припојила Зори, а Ђорђевић је изабран за секретара „нове“ Зоре. У августу 1866. године, иницијативом

Владимира Јовановића, у Новом Саду је створен савез омладинских друштава, Уједињена омладина српска. Циљеви Омладине били су „одгајање свести о заједничкој славној прошлости, утврђење братске заједнице, развитак човечанских врлина, рад на свеколиком напретку Срба, све на основу истине, а с помоћу науке“.¹⁴ Ђорђевић је као секретар Оснивачке скупштине одржао беседу „Важност јестаственице“, у којој је изнео став да омладина „мора да се жртвује“ за бољу будућност српског народа, „да не сме мислити на своје угодности“, већ да има „дању и ноћу, где год стане, свом снагом радити“.¹⁵ Као делегат Омладине учествовао је на Свесловенском збору у Москви (1867) где се јавно супротставио предлогу да сви словенски народи усвоје руски као општи књижевни језик. Лета исте године, био је одборник на другој Омладинској скупштини у Београду на којој је одржао предавање „О еманципацији женскиња“ заступајући идеју равноправности полова. На скупштини су главну реч повели либерали који су тада били у опозицији кнезу Михаилу Обреновићу и влади. Рад Скупштине није био званично забрањен али је био умногоме ометен. Упозорен да власт планира хапшења појединих учесника, Ђорђевић је пребегао у Земун и одатле отпутовао у Беч.¹⁶

Како су омладински покрет све више прожимале социјалистичке и револуционарне идеје, Ђорђевић се од њега прилично дистанцирао. Он је био поборник социјалне правде, једнакости и републиканског уређења државе, али није био присталица револуционарних метода. Посветио се својим студијама и успео да их заврши у року. Током 1869. године стекао је три дипломе – доктора медицине (26. јануара), доктора хирургије (II. јуна)¹⁷ и магистра акушерства. Почетком школске 1869/70. године положио је пријемни испит и уписао двогодишње специјалистичке студије из хирургије на клиници професора Теодора Билрота. Када је након избијања Француско-пруског рата (1870–1871) шеф пруског санитета од професора Билрота затражио да му пошаље неколико хирурга, Билрот је одредио докторе Ђорђевића и Перницу. По одобрењу српске владе, Владан Ђорђевић је три месеца радио у пруском санитету, прво као лекар

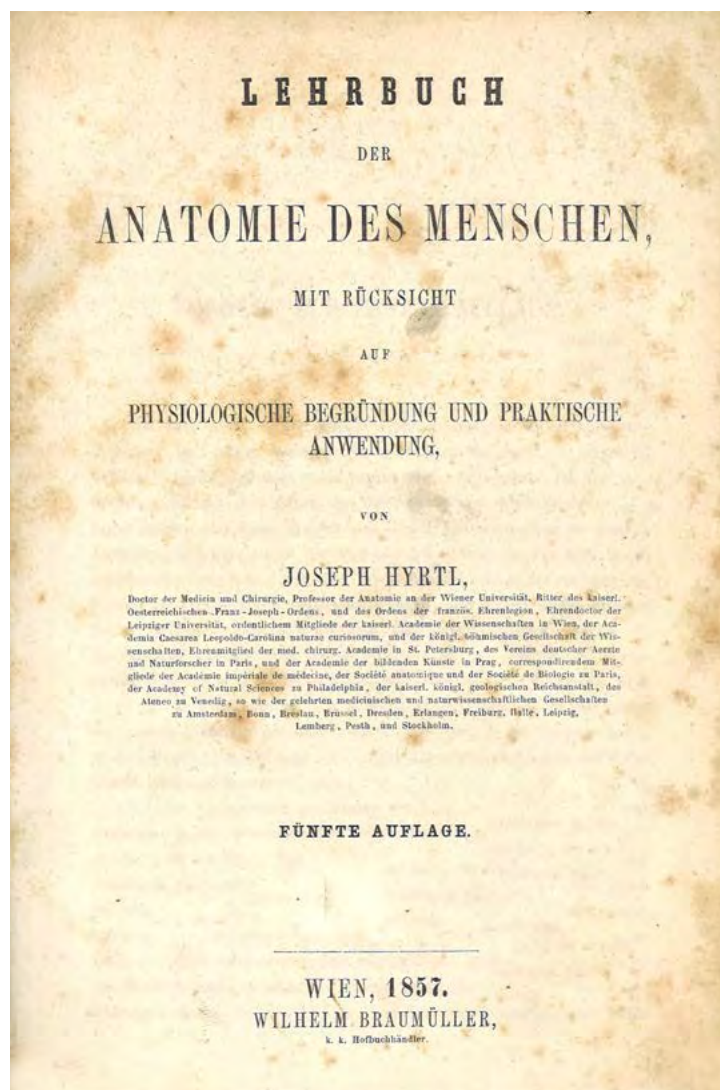
на броду-болници „Јозеф Милер“, а потом у болници у Франкфурту на Мајни. Ту је научио технике конзервативног лечења повреда екстремитета и стекао самопоуздање и самосталност у раду. Посебно је био задивљен радом грађанских друштава за помоћ рањеницима по узору на која је касније основао српски Црвени крст. О свему што је видео и научио о организацији ратне војне службе поднео је извештај српској влади. По завршетку службе у пруској војсци обишао је неколико немачких универзитетских центара ради упознавања са системом медицинске наставе и организацијом здравствених установа. Потом се вратио у Беч, завршио специјалистичке студије и у јуну 1871. године добио диплому „оператора“.

Стара зграда Универзитета у Бечу. Аутор Ернст Гранер (Ernst Graner),
акварел, 1916. година
(Извор: commons.wikimedia.org)

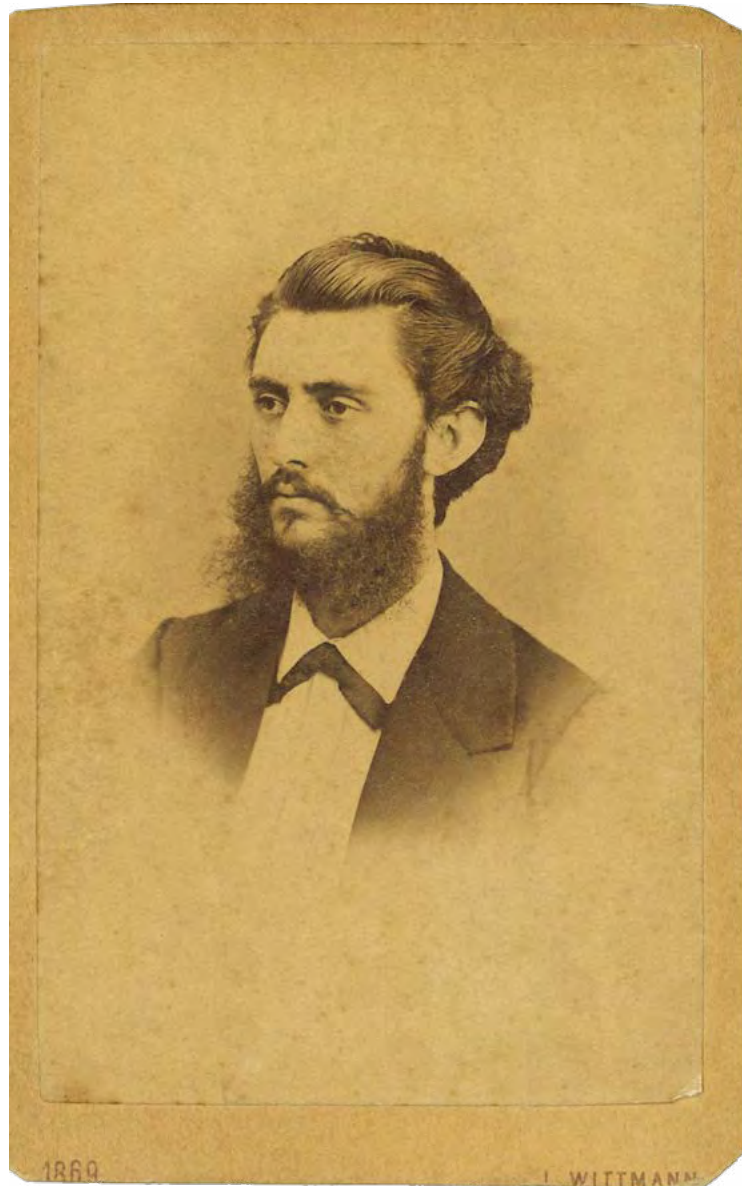

Јозеф Хиртл (Josef Hyrtl, 1810–1894),
Ђорђевићев професор анатомије
на Медицинском факултету у Бечу.
Литографија Едуарда Кајзера (Eduard
Kaiser), 1850. година (Извор: sr.wikipre-
dia.org/Joseph_Hyrtl.jpg)

Уџбеник *Анаџомија човека* Јозефа Хиртла који је Ђорђевић
превео у време студија. Превод, који је остао у рукопису,
нестао је за време Првог светског рата.

Позивно писмо за оснивање Задруге, друштва студената из Србије у Бечу, које је Владан Ђорђевић упутио својим колегама у мају 1865. године (РОМС, 14 045)

Портрет Владана Ђорђевића. Фотографски студио Леополда Витмана (Leopold Wittmann), Беч, 1869. година.
(МНТ, ЗФМ, Т.II.5.15)

Први главни одбор Уједињене омладине српске. У средини седи председник др Александар Стефановић. Слева стоје: Јован Бошковић, Владан Ђорђевић (секретар), Иса Павловић, Милан Кујунџић Абердар. Фотограф Стефан Вулпе (Stephan Wulpe), Нови Сад, 1866. година (ФБСАНУ, Ф-XXXIX)

ВАЖНОСТ ЈЕСТАСТВЕНИЦЕ.

Беседа

Владана Ђорђевића,

говорена о првој скупштини целе српске омладине.

У Новом Саду
Штампарија Игната Фукса
1866.

БИБЛИОТЕКА
СТАНИЦЕ СРПСКЕ
22274

ЈЕДИНСТВУ
српске омладине.

IV.

Важност Јестаственице

по Србе на по се

Господо! Ја приступам завршетку мојега данашњег говора, приступај важности Јестаственице по нас Србе на по се. И ако је наука по себи узвишена над свима народностима, јер она има пред собом само природу, или човечији дух, опет у овоме добу у коме ми живимо, где се још борити ваља док се и јединство појединих народности постигне, у нашем добу велим, морају они људи који свој живот посвете томе, да свој народ што брже и што боље просвете, уједине и унапреде јако пазити на особине тога народа, и на околности у којима је он, пре него што изберу средства за која мисле да ће их до мете довести.

Да би дакле видети могли чим нам се најбоље помоћи може, ваља да мало погледамо око себе, да видимо где нас највећма тишти.

Да погледамо како је по кнежевини Србији, по аустријској Србији по тим јединим нашим земљама где данас може бити збора о каквом неговању и унапређавању српског живота, јер витешка Црна Гора још једнако је осуђена да бије сама бој за слободу српску, на се осем за оружје нема

Важност јестаственице, беседа коју је Владан Ђорђевић одржао на Првој скупштини Уједињене омладине српске у Новом Саду, 1866. година (БМС, Р19Ср III 88 ИН: 000029982)

Обећање др Владана Ђорђевића да неће радити као лекар пре него што добије прописно одобрење за рад од надлежног министра, Беч, 26. јануар 1869. године (уобичајен документ за то време, који су потписивали сви свршени медицинари) (AT-UAW, Med. Dekanatsakt 240 ex 1868/69)

Владан Ђорђевић са Паулином Битнер, будућом супругом, на дан своје промоције за доктора медицине. Беч, 26. јануар 1869. године. Фотографски студио Леополда Витмана (Leopold Wittmann) (НБС, ОПФ, Албум Мите Ракића)

A circular postmark from Vienna, Austria. The top half contains the text "50 kr." inside a decorative border. Below this is a coat of arms featuring a crown, a shield with a cross, and two lions. The bottom half of the circle contains the text "K. UNIVERS. WIEN" around the perimeter.

Ich bin in Folge der Promotion
 zum Doctor der Medicin an
 der k. k. Univ. zu Wien und wegen
 des Diploms durch den
 Kaiserlichen Hofrat
 und k. k. Ministerial-
 Rat vom 24. September
 1854 Z. 18567 in der
 Folge des k. k. Ministerial-
 Rat vom 26. Jänner 1856
 Vladan Gjorgjević
 Doctor der Medicin
 aus Belgrad in Serbien

29 XII 1870 1

Herrn Herrn Scarpere ad. medicinae et
chirurgiae, für die Erlaubnis, Assistent
an unserer Klinik hinsichtlich des
Cysts in der Prostata. Eingewiesen
in Frankfurt a. M. zu sein. Und,
sollen es vordem und fernerhin
vollkommen ausgebildet und es
befähigt, jede fernerhinige Operation
auszuführen, so wie an der
Erfahrung in Krankengeschichten
sichergestellt ist, in einem
derzeitigen Hitzig zu sein. Es
wird mir Herrn Dr. Scarpere
gerne den besten Willen
und Vollenen ganz besonders zu
empfehlen.

Herrn Dr. Bittorf
Vom 29. Decbr. 1870
1870

und fernerhin Herrn Scarpere, Assistenten der
Klinik, der für die Erlaubnis, Assistent
an unserer Klinik hinsichtlich des
Cysts in der Prostata. Eingewiesen
in Frankfurt a. M. zu sein.

Herrn Dr. Bittorf
Direktor der chirurgischen
Klinik in Wiesbaden
29. Dec. 1870.

Уверење Теодора Билрота о хируршкој спреми Владана Ђорђевића – препорука за учешће у Француско-пруском рату, 1870. (АС, ВБ-3).

Текст: „Г. Владан Ђорђевић, доктор медицине и хирургије, који већ 9 месеци ради као асистент на мојој клиници, планира да ради као доктор медицине у Резервној војној болници у Франкфурту на Мајни. Он је у потпуности обучен за рад на пољу медицине и хирургије и способан је да изврши сваку хируршку интервенцију. Његово искуство рада у болници чини га посебно подобним за рад у резервној војној болници. Свесрдно препоручујем г. др Ђорђевића надлежним органима и колегама.

Проф. Т. Билрот, директор Хируршке клинике у Бечу.

Беч, 29. децембар 1870. године“

Одобрење проф. др Теодора Билрота за тромесечно одсуство др Владана Ђорђевића који ће радити у Резервној војној болници у Франкфурту на Мајни,

Беч, 29. децембар 1870. године

Владан Ђорђевић (у другом реду, други слева), војни лекар у пруском санитету, у Француско-пруском рату, са лекарима и добровољним болничаркама. Франкфурт на Мајни, 1871. година. (МНТ, ЗМСЛД, Т:п.7.1532)

nije: napisao sam kako baba uzurpuje. Osim
 toga kako koji dan će biti osetam da
 sam postao slobodan rovek - karakter,
 koji zna šta hoće i kuda hoće, i koji
 oseta u sebi snagu da sebi otkopra svoj
 put. Šta je to onda stvarno, ali ja
nikome na svetu ne otkrivan svoj
gleda tako. U. Šta se više
posmatraju, iznova i ako se sam
kao ni deseti des otkriva sam hoće,
što bi izgledalo i što bi to onda mogu
te bilo posmatrati za ovih 8 godina, još
nisam sam nikome da pusti, što posmatra
ni kraj otkrivanja koja sama ni
na otkrivanje, kao što. ni na rat,
na otkrivanje na kraju.
 22. Oktobra 1971.

[illegible][illegible]

поја думата.
 Оваа ми је писмо. Сиромаш. 'У својој
 В. издана Забојна
 Како се пишу и граујути ме, по
 је можте да кети, овде остави дуго. Ам
 ете пор што се бавиш у тоа каути
 еам да одатат свих гласеца катар
 универзитетот, да одатат катар
 ките, катар, па се уште са овима
 професорима моје катедре, да победити
 ете од бера моје и кад нас бира кате
 да по ми треба да меена. Веќе ми
 још два месеца да у бору ударити
 ми "мет" на Западни катедре,
 иштински, па овда ето ме кате.
 Ако ми Ам-паша пократи она
 ја ту са другом катедром иштински,
 ам-паша е еште да те пишу са
 јата уште са бору и катедром.
 Стржави код твоје катедре и се
 ко уште

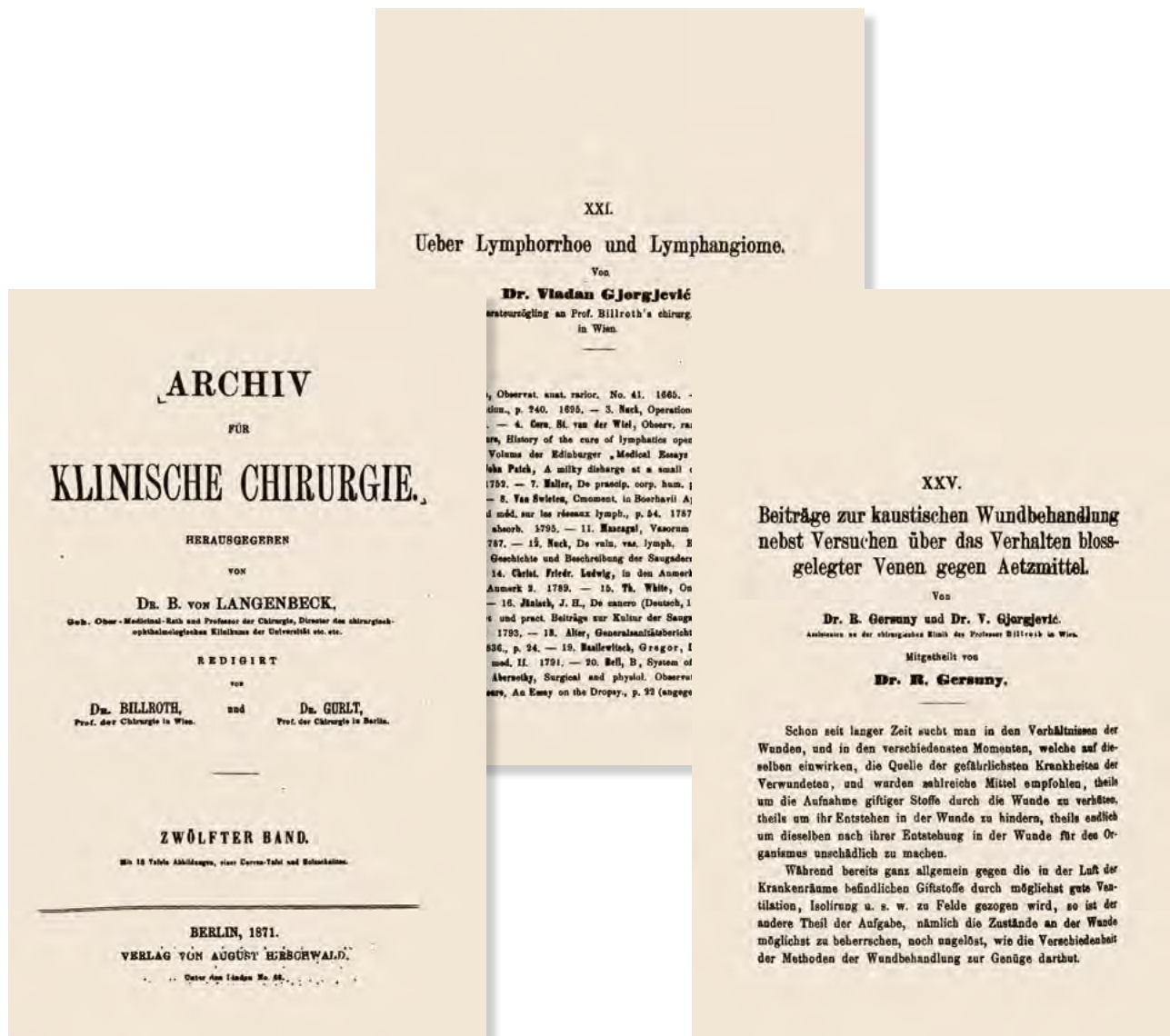
1869 Bugan

Писмо Владана Ђорђевића Стојану Новаковићу, Франкфурт на Мајни,
22. фебруар [6. март] 1871. године (АС, СН-1350)

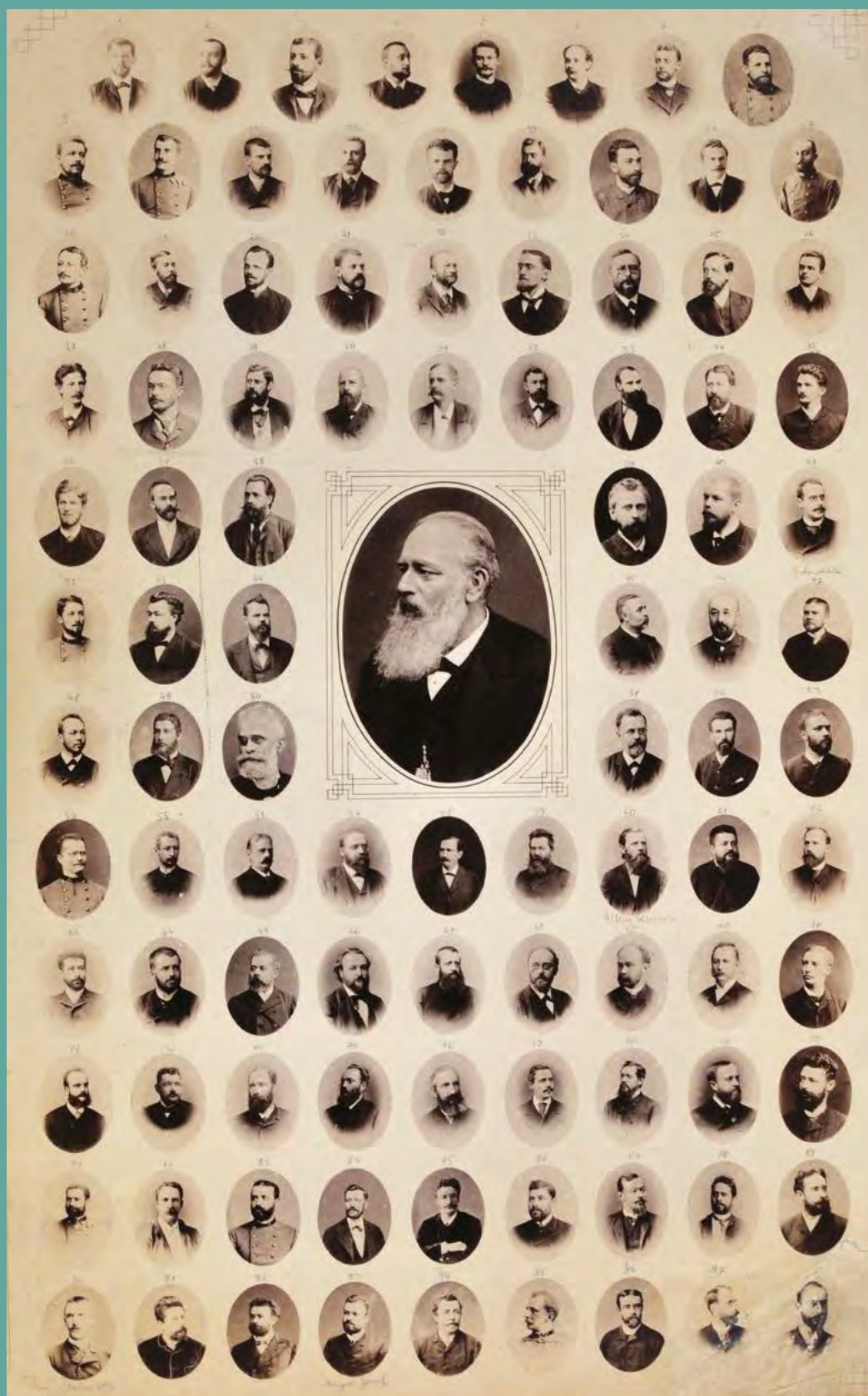

Теодор Билрот са специјализантима, 1871. година. У првом реду слева, седе: Герзуни (Robert Gersuny), Черни (Vincenz Czerny), професор Билрот (Prof. Dr Theodor Billroth), Менцел (Artur Menzel) и Штајнер (Franz Steiner). Други ред, слева: Гусенбауер (Karl Gussenbauer), Лобмајер (Anton Lobmayer), Сатлер (Herbert Satler), Владан Ђорђевић, Перница (Emil Pernitza) и Флерер (Ludwig Pfleger). (АСАНУ, 14201/239-2)

Теодор Билрот и његови бивши ученици, Беч, 1889. године. Фотографија др Владана Ђорђевића означена је бројем 29. (Josephinum, Collections and History of Medicine, MedUni Vienna, MUW-FO-IIR-000670-0223-001)

Радови Владана Ђорђевића објављени 1871. године у *Архиву за клиничку хирургију* (данас *Langenbeck's Archives of Surgery*) – „О лимфореји и лимфангиомима“ и „Прилози каустичном лечењу рана и експерименти о понашању вена изложених каустичним средствима“. Ђорђевић је био први Србин који се бавио експерименталним радом у медицини.

Врло често имао сам до сад прилике, и у палати и у колиби, да причам, како сте ме – да л' беше на Ивановој ливади, или идући дуж границе од једне карауле другој? – наговарали да учим медицину. „Она ће вам – рекосте ми – отворити и палату и колибу“. Десет година доцније ја дојиста бејах лични лекар Њ.[еговог] В.[еличанства] и београдски сиротињски лекар.

(из писма Владана Ђорђевића доктору Стевану Мачају,
Београд, 22. мај 1879. године)¹⁸

ЛЕКАР У СЛУЖБИ НАРОДА И ДРЖАВЕ

Као државни стипендиста, Владан Ђорђевић је имао обавезу да ради у државној служби онолико година колико је уживао стипендију. Међутим, по повратку у Београд лета 1871. године, пет месеци је чекао постављење. У престоници није било слободних лекарских места, а влада, којој су били познати његови републикански ставови, није хтела да га пошаље у унутрашњост. Али Ђорђевић се није бавио политиком. Отворио је „лекарску радионицу“, оженио се и прионуо на рад како би својој породици обезбедио услове за живот. Тек у новембру, на захтев министра војног Јована Белимарковића, који је ценио истрајност и труд који је Ђорђевић исказао током учешћа у Француско-пруском рату, постављен је за војног лекара друге класе у Војној болници у Београду.

Лечећи сиромашне грађане, посебно оне без породице, који су у случају теже болести остајали практично без икакве неге, Ђорђевић је почетком 1872. године покушао да оснује болницу која би функционисала по принципу приватног здравственог осигурања. Сваки осигураник би за рачун мањег месечног улога имао право бесплатног лечења у болници онолико дуго колико је потребно. Преко штампе је упутио „Отворено писмо трговачким помоћницима, калфама свију заната, и свима Београђанима који немају своје фамилије“ у којем је образложио идеју и позвао заинтересоване да се уписују у „дружину“ и полажу улоге. Проблем је настао зато што је Ђорђевић замислио да болница буде његово приватно власништво, а не власништво „дружине“. Социјалисти су га оптужили да му је једини циљ богаћење на рачун сиротиње, а читаво питање се претворило у јавну полемику између Ђорђевића и Светозара Марковића и његовог круга о томе да ли у Србији постоји *радничко њишање* у западном смислу или је то само *њишање сиротиње*.¹⁹

На исте осуде наишла је иницијатива за оснивање сиротињског дома, коју је покренуо као одборник београдске општине. Покушао је, затим, да оснује малу болницу у својој кући, за шта је постојала законска могућност, али није добио одобрење Министарства унутрашњих дела. Озлојеђен одбијањем без аргумената, написао је расправу *Санитетски њослови у Србији* у којој је анализирао и оштро критиковао рад санитетске управе и стање здравствене службе. Лично погођен критиком, начелник санитета доктор Стеван Милосављевић обрушио се на Ђорђевића путем штампе. У јавним полемикама Владан Ђорђевић је стекао бројне противнике али оне нису нашкодиле његовој репутацији веома стручног и савесног лекара.

Управо због тога, у пролеће 1873. године кнез Милан Обреновић га је поставио за свог личног лекара. Између двојице младих људи, владара и његовог доктора, развило се пријатељство које ће током година имати многе успоне и падове и умногоме ће утицати на докторов живот. Прва промена огледала се у Ђорђевићевим политичким уверењима – кнез је од њега, како је касније говорио, „направио“ прво монархисту, потом легитимисту.²⁰ Као хирург, Владан Ђорђевић у двору није имао значајног посла али је имао обавезу да посећује кнеза свакодневно и да га прати на путовањима. Након рођења престолонаследника Александра (1876), морао је сасвим да напусти приватну праксу из предострожности од уношења заразних болести у двор. На дужности кнежевог лекара био је до 1880. године, када је дао оставку.

Ступање у дворску службу означило је почетак Ђорђевићевог удаљавања од хирургије. У Војној болници такође није било много „хируршких случајева“. Са дозом горчине, писао је пријатељима да своје „главно време“ проводи у лечењу гонореје и сифилиса.²¹ Али предузимљив и вредан, какав је био, он није седео беспослен. Болничарима, који иначе нису имали никаквог медицинског образовања, држао је предавања из анатомије, физиологије, хигијене, дијететике и прве помоћи, а потом је издао приручник *Болничарска служба* који је био у употреби дуги

низ година. Пошто се показао као успешан наставник, 1873. године је постављен за професора у Артиљеријској школи, где је установио катедру за војну хигијену, другу по реду оснивања у Европи. Исте године је објавио уџбеник *Начела војне хигијене*. Захваљујући пријатељству с кнезом, 1875. године је успео да издејствује да се лекарима у војној служби доделе официрски чинови чиме је установљен санитетски кор у српској војсци. Сам Ђорђевић је тада произведен у чин санитетског мајора.

Када је почетком 1876. године постало извесно да је рат са Турском на прагу, Ђорђевић је постављен за секретара Санитетског одељења у Војном министарству са задатком да ради на реформи војног санитета. Као основ за реформу послужио му је његов извештај о пруском санитету из 1871. године. Владан Ђорђевић је учествовао у сва три рата које је Србија водила у 19. веку. У Првом српско-турском рату (1876–1877) био је начелник Санитета сједињене Моравско-тимочке војске под командом генерала Михаила Черњајева, а у Другом српско-турском рату (1877–1878) начелник Санитета Врховне команде. По завршетку Другог српско-турског рата, 1878. године, постављен је за шефа Војне болнице у Београду и лекара Хируршког одељења²² и са тог места је у мају 1879. године премештен у цивилну здравствену службу. У Српско-бугарском рату (1885–1886) је учествовао као резервни санитетски пуковник, поново у звању начелника Санитета Врховне команде. У чину резервног санитетског пуковника, тада највишем чину у санитетском кору, завршио је војну каријеру. Целокупан рад војне здравствене службе, од њеног оснивања 1835. до 1886. године документовао је у свом капиталном, четворотомном делу *Историја српској војној санитетској*.

**Болесној
сиротињи београдској**

јављам да сам се преселио са станом
у дворску улицу № 60. спрам минис-
тарства унутрашњих дела, и да ћу као
и до сад сваког сирмака лечити без-
платно, само свакога молим да ме по-
ходи у одређено време од 2. до 4.
сахата после подне.

У Београду 1. Новембра 1871 г.

Др. Владан Ђорђевић.

15—1,3,

ОПЕРАТОР

Оглас, *Српске новине*, 2. [14] новембар 1871. године

Јавна благодарност.

854—2,3. Долеподписана непропуш-
там да моју благодарност неизјавим г.
др. Владану Ђорђевићу, за његов труд
и доброту коју ми је учинио, а то је
што нисам могла на очи моје видети
пак ми је он дао вид т. ј. излечио ме,
за које му пред целим светом јавну
благодарност изјављујем.

У Београду 3. Августа 1871 год.

Ана Рекалић.

из Шабца

Оглас, *Српске новине*, 17. [29] септембар 1871. године

Угао улица Краља Милана и
Кнеза Милоша у Београду.
Са леве стране се види зграда
хотела Лондон у којем је,
на другом спрату, била
„лекарска радионица“ др
Владана Ђорђевића 1871.
године. Разгледница, око
1910. године.
(из колекције Милоша
Јуришића)

„Отворено писмо трговачким помоћницима, калфама свију заната, и свима Београђанима који немају своје фамилије“ (НБС, II/6/15)

Посетница Владана Ђорђевића, 1872. година (РОМС, 16 860)

Македонска (раније Кастриотова) улица у Београду. Са десне стране, трећа по реду је кућа Владана Ђорђевића у којој је, с прекидима, живео од 1872. до 1921. године. Разгледница издата око 1910. године. (из колекције Милоша Јуришића)

ОТВОРЕНО ПИСМО

Јн. МГ/15

трговачким помоћницима, калџима свију заната, и свима београђанима који немају своје фамилије.

Ја сам браћо, лечећи једно три стотине из ваше средине за ово шест месеци, од како сам практичан лекар у Београду, видео двоје:

1. Да ни један од вас неће да иде у народну болницу, макар да је како тешко болестан. Неки од вас имају предрасуду да је то за њ "срамота", други има предрасуду да је сваки онај који доспео до болнице пропао и т. д.

2. Да ви пропадате кад сте болесни не рад самих болести, које су често ситније — него што живите и за време болести по двојица тројица у једној малој, мрачној собици без промаје и без довољне чистоте, што вас и за време болести махом хране којекимв буђуришима, што и за време болести немате довољно чистих кошуља да мењате, што најзад ви од ваших скромних ажура и прихода не можете да платите сваки дан по три цванцике доктору, јер вам се по која болест отегне 4—6 недеља дана а кадшто богме и по који месец, а доктор омет, баш и ако би хтео да вас све редом обилази сваки дан без плате, не би могао, јер нас има много па би брзо умро од глади, ако није државни чиновник.

Еве свакако за вас је зло кад се разболите, немате постољак кавке би вам требало, немате ваздуха за дисање и светлости колико би вам требало, немате чисте кошуље, немате хране какве и колико би вам требало, немате ко да вам вржи чашу воде, а камо ли да имате вештих нудилаца који би вас гледали, а камо ли да имате лекарске помоћи сваки дан.

А није право да се и од сад тако мучите. Ево да вам кажем, онима који не знате, како раде ваши другови по другим варошима у срећнијем свету куда ме је мој занат водио.

Тамо се калџе и нежењени мајстори, и уопште људи који немају породице, која би их гледала у болести, сложе, па саставе друштве, које издржавају своје сопствене младе болнице. Сваки члан такве друштве плаћа неку малу суму на месец, докле је год здрав, тој болници, па кад се разболи он онда има где да склопи главу, има ко ће га гледати, има свога што му треба, има лекара и лекова сваки дан, па макар лежао годину дана.

Ја велим да је то врло добро, и да би требало да се и код нас тако. Шта је вреднијом раденику одвојити 10—15 парча ч. на дан или 10 гроша чар. на месец на јединоме који му за то осигурава кад се разболи све што му треба да се осети као

да се дечи код своје куће у кругу своје фамилије! Сваки раденик ма како да је спрехама има парче свога луксуса, дуван, или бурмут или коју шљивовицу или коју чашу пива на дан. Па баш кад би од тога луксуса одвојио 10 гроша на месец, не би му се много окрињало од задовољства у животу, а осигурао би себи уверење да се има где склонити у невољи.

С тога, браћо, ја би вам предложио ово: да начинимо и ми у Београду једну приватну болницу за калџе и нежењене или безфамилијарне људе.

Ево најкраћег и најбржег начина:

Ако ми се јави једна хиљада суграђана, од које се сваки обавезе да ће давати месечно по 10 гроша на ту приватну болницу, — сва ку ја подићи сам најдаље за шест месеци зграду за ту болницу, ја ку је наместити са свачим што јој је нужно да се нештивиди ни једне приватне болнице у срећнијим земљама, и уредићу је тако, да сваки у њој буде као што би био у својој фамилији, а можда и много боље.

Али како ја несам никакв капиталиста него мајстор који је тек од неколико месеци почео свој занат да ради, то не би имао од куда почети сам, а није право да се уваљујем у дуг за то што хоћу да вама помогнем. У осталом, Бог зна да л' би ми ко и позвајно толике паре на моје голо човекољубље.

Него ево како да радимо.

Који се уписује у друштво моје приватне болнице, да платите при уписивању на признаницу господину Мијајлу Терзибашкићу трговцу овдашњем, који је био тако љубазан да се овога посла прими за шест месеци у напред. По десет гроша месечно чини дакле један дукат. Који газда хоће да његови шегрти уживају иста права у болници као и уписници, треба да плаћа по 5 гр. ч. месечно или дукат на годину, или за прву годину напред. Са тим новцима поуздам се да сазидам два павиљона од тврдог материјала по оној муштри по којој је сазидан нови општински шпитаљ у Лајпцигу. У сваком павиљону по 25 кревета, чини 50. Кад се узме у рачун да од целокупног гарнизона београдског, дакле од 3.000 људи, болује обично у средњу руку 40—50 људи, онда од те једне хиљаде нека највише у један мах болује у средњу руку 20—25. Дакле у свако доба било би у тој болници 25 кревета на расположењу. Али баш и да нешто удари каква редња и зараза изненада, систем тих павиљона такав је, да се у њему може начинити рехат места још за 50 болесника.

Чим би зграда била готова, ја мислим да би сваки члан радо платио и другу положину свога улога у напред, знајући да је то само за прву годину, за то, да би се болница отворити могла, а да ће после само на месец плаћати, и то ако му је удеспије при крају месеца. Са том другом хиљадом дуката купио би се цео намештај за павиљоне, њихова купатила, кућице и болничарске собице, цео прибор од платна, сви најнужнији инструменти и апарати, све што је нужно за домаћу апотеку и за администрацију, јер моја би болница имала: управитеља, два лекара, и то једног за павиљон унутрашњих, а другог за одељење спољашњих болести, свога апотекара и свог економа, осем тога на сваку десетину болесника по два болничара.

Ето то вам је мој предлог. Ја сам дуго размислио и рачунао да ли га је могуће извршити, па сам вам тек онда написао ово писмо. Сад се размислите и ви добро, разговорите се међу собом, па ако пристајете, а ви се уписујте и полажите по један дукат, и то код г. Мијајла Терзибашкића трговца. Чим се упише хиљада уписника почиње се зидање болнице. Ако се когод од оних што су при уписивању дали дукат за шест месеци у напред, разболи, пре него што приватна болница буде готова, ја се обавезујем да га за цело време његове болести лечим уба у његовом тадашњем стану. За случај да се од почетка уписивања па до краја 3-ћег месеца не скупи хиљаду дуката, онда може сваки вратити признаницу па узети свој дукат натраг, тако исто и у случају да надлежна власт забрани подизање те болнице, премда је то тешко и замислити да се може догодити.

Ја мислим то је јасно, и за сваког сигурно.

Ако се јави више од једне хиљаде уписника, биће и болница боље уређена. Ако их буде мање — не могу ништа почињати, ван ако би се уписници сложили да оно што фали, разрежу међу собом.

У Београду 14. Марта 1872.

Др. Владан Ђорђевић,
ПОКЛОННИ ЛЕКАР.

Портрет кнеза Милана Обреновића.
Фотографија Феликса Надара (Félix Nadar),
Париз, 1873. година. (ИМС, Ф-1001)

Портрет кнегиње Наталије Обреновић.
Фотографија др Секељија (Dr Székely), Беч,
1875. година. (АСАНУ, 14680/IX-16)

Владан Ђорђевић, професор војне хигијене (у другом реду, у средини) са питомцима XI класе Артиљеријске школе. У другом реду, трећи здесна је Живојин Р. Мишић (1855–1921), касније српски и југословенски војвода. (Извор: sr.wikipedia.org/Artiljerskaskola1874-1880.jpg)

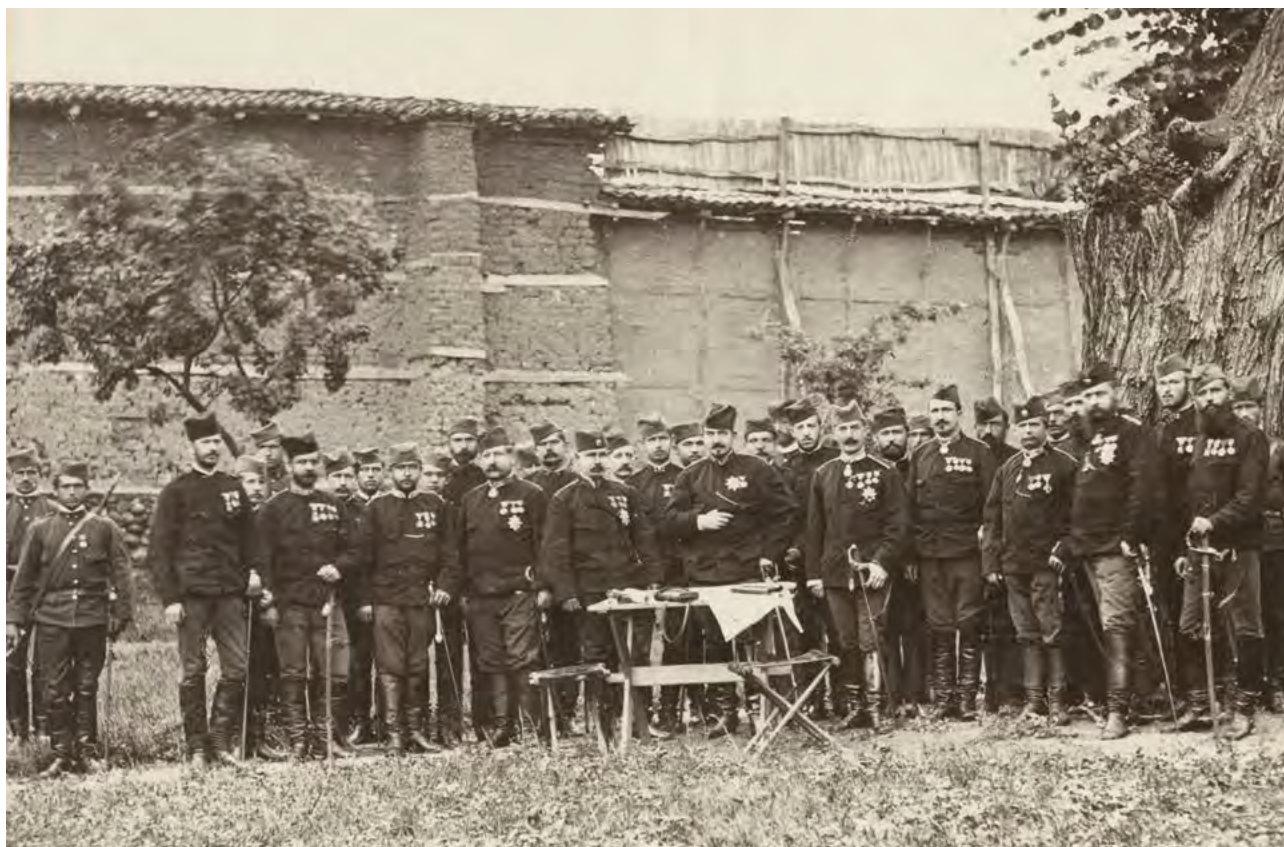
Зграда Војне академије на разгледници издатој око 1910. године (из колекције Милоша Јуришића)

Диплома указа којим је др Владан Ђорђевић произведен у чин санитетског мајора, 1875. година
(МНТ, ЗМСЛД, Т.II.7.1536)

Штаб генерала Михаила Черњајева (у првом реду, први слева). Владан Ђорђевић, начелник Санитета Јужно-моравске војске (у првом реду, први здесна), 1877. година (В. М. Суботић, *Доктор Владан Ђорђевић – педесетогодишњица књижевної рада 1860–1910*. Београд: Нова штампарија Саве Раденковића и брата, 1910)

Кнез Милан са Врховном командом у Другом српско-турском рату, Ниш, 1877–1878. година.
Владан Ђорђевић, начелник Санитета, у првом реду је други здесна. (АС, ПО-65: 43)

Моја радост што сам доживео 50 годишњицу С.Л.Д. у толико је већа што су пре 50 година многи моји доброжељатељи доказивали да је то друштво као и оно Српског Црвеног Крста, као и прво Друштво за гимнастику и борење, да су сва три та покушаја за културни рад – моја мртво рођена деца. [...] Благодарети издржљивости некадашња „мртво рођена деца“ ево почињу редом доживљавати своје педесетогодишњице.

(из говора Владана Ђорђевића на прослави 50 година Српског лекарског друштва 21. септембра 1922. године)²³

ОСНИВАЧ ДРУШТАВА

Захваљујући иницијативи и енергичном залагању Владана Ђорђевића, у Београду су седамдесетих година 19. века основане две данас већ знамените институције – Српско лекарско друштво и Црвени крст Србије. Оба друштва ће у овој деценији обележити своје јубилеје, стопедесетогодишњице непрекидног рада.

У циљу стварања стручне лекарске организације у Србији, Ђорђевић је окупио четрнаесторицу београдских лекара који су на састанку одржаном 4. маја 1872. године донели одлуку о оснивању Српског лекарског друштва. За председника је изабран Аћим Медовић, а за секретара Владан Ђорђевић. У сарадњи са Јованом Валентом, он је саставио Правила рада Друштва, предложио покретање часописа *Српски архив за целокупно лекарство* и сам се прихватио уредничког посла. Као кнежев лични лекар обезбедио је финансијску потпору владарског дома коју је Друштво деценијама уживало. У управи Друштва био је секретар (1872–1874), потпредседник (1886–1890) и председник (1891).

Иницијативу за оснивање Друштва Црвеног крста Ђорђевић је покренуо у време Херцеговачког устанка (1875), у сарадњи са Одбором Грађанске касине. Почетком јануара 1876. одржао је два јавна предавања о историјату и организацији приватне помоћи у рату у европским земљама, а затим је израдио детаљан нацрт правила рада будућег Друштва. Изабран је за члана привременог одбора али је непосредно по оснивачком састанку одржаном 6. фебруара 1876. дао оставку на чланство јер је, противно његовом упорном настојању да рад Друштва учини независним од политике, група либерала супротстављена политици кнеза Милана, из прогласа за грађанство изоставила поздрав владару.²⁴ Године 1907. изабран је за првог почасног члана Друштва.

Као лекар, Владан Ђорђевић је знао колики је значај гимнастике за здравље сваког појединца, а као патриота је био уверен да је она одлично средство за побољшање физичке спремности српског војника. С тим идејама је покренуо оснивање Првог београдског друштва за гимнастику и борење [мачевање] које је конституисано на скупштини одржаној 15. јануара 1882. Председник Друштва је био два пута (1882–1884. и 1889–1891), а оставку на дужност је дао у марту 1891, када је покренута иницијатива да чланови управе раде за хонорар, уместо волонтерски. Наредног месеца Друштво је под утицајем чешког соколства увело нови систем вежбања и променило назив у Београдско гимнастичко друштво *Соко*.

Молба београдских лекара министру унутрашњих дела за одобрење оснивања Српског лекарског друштва, 1872. година (АС, МУД – С, 1874, V, 43)

Господину Министру унутрашњих дела.

Господине Министре,

Лекари Београдски, који су се доне подизали, већ најдуже
живу оштрину за каквим научним срединама, у коме би наша
прилика и средина, да у њих својом огромном овла, који
прими скоро целокупно време њихово, ипак драг корак са су,
временом напредовања целокупног лекариштва и јесте и
њихова наука поновница, саставили су се у српско лекарско
друштво будући да тим многоме оштре ове за међусобно
обавештавање и унапређивање не само Београдских лекара,
него и свију дипломираних лекара који стигнују, од оних
где српски народ стигне, и свију напредовања који се ипак
свију за развијање медицинских наука на српском језику,
који су оштели много друштво припадника.

Заступајући, цео и средства овог друштва изложени су
потпуно у приложеном Уставу српског лекарског друштва
у Београду; ми молимо дакле т. Министра унутрашњих
дела да нам допусте на изложеним основима
склопити јавно друштво, и да нам потврди устав друштва.

У Београду 14 маја 1872.

Др Милош
Др Јован
Др Милош
Др Милош
Др Милош
Др Милош
Др Милош
Др Милош
Др Милош
Др Милош

Др Милош
Др Јован
Др Милош
Др Милош
Др Милош

Др Милош

Српског ученог друштва. у Београду.

Српско лекарско друштво у Београду.
Које се 22. Јуна 1872. Констатирало као
јавно друштво, одлучило је на својем првом
састанку, да нарочитим писаном извешајем
српско учено друштво о својем Констатировању,
саопшти своју цел и целост,
и да га достави на његову пошту,
и тако у посматравању постављеног
задача. У поштом обзиру одлучено је
даље доставити српско учено друштво
на поштом обзир у његовом дворању,
држећи да би то било најудесније место
за састанке и рад српског лекарског
друштва, док и оно не стигне толико
на снагу да могаће имати сопствен
стан.

Извршујући ове одлуке друштва,
нама је приликом једног извешаја
нашаг целова, и доставити на што сво,
рији одговор на молбу о стану.
У Београду 23. Јуна 1872.

Секретар
срп. лекарског друштва

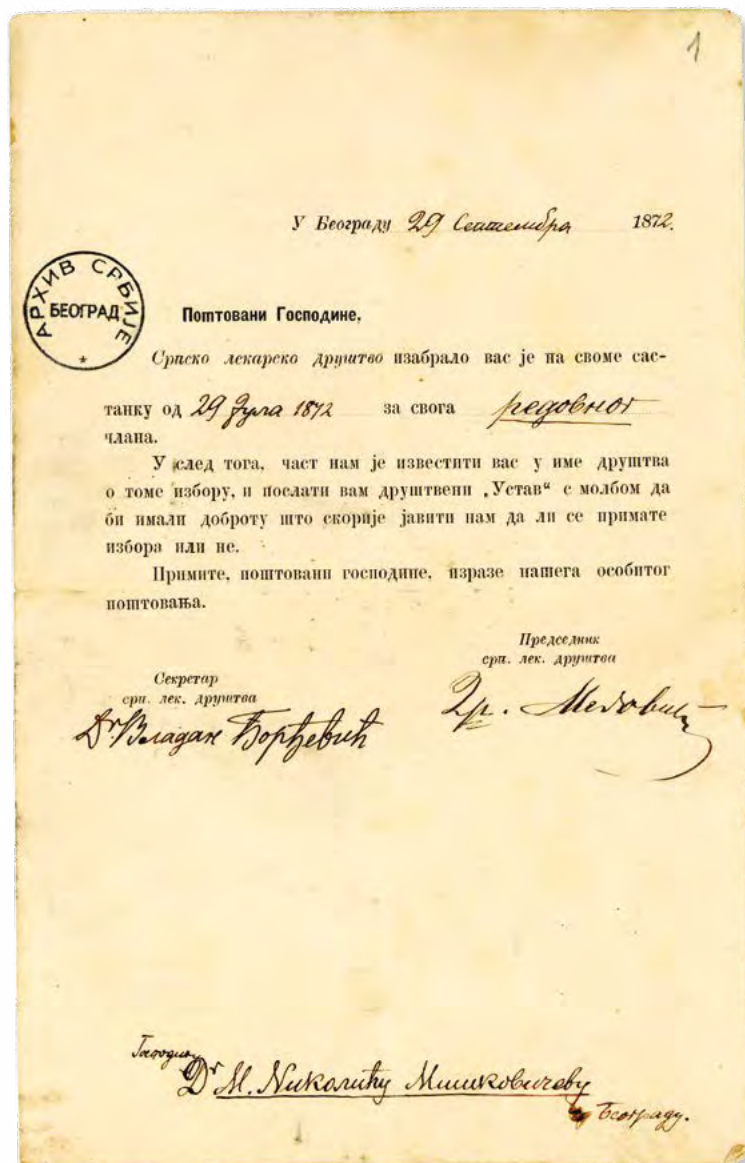
D. V. V. V. V.

Председник
срп. лекарског друштва:

D. V. V. V. V.

Аћим Медовић, председник и Владан Ђорђевић, секретар Српског лекарског друштва – Српском ученом друштву. Београд, 23. јул [4. август] 1872. године. Обавештење о оснивању Српског лекарског друштва и молба за помоћ и подршку у његовом раду. (АСАНУ, СУД 30/1872)

Обавештење др Максиму Николићу Мишковићу да га је Српско лекарско друштво изабрало за редовног члана, 1872. година (АС, V-4100)

ПРОГРАМ

ЗА ОРГАН СРП. ЛЕК. ДРУШТВА

„СРПСКИ АРХИВ ЗА ЦЕЛОКУПНО ЛЕКАРСТВО“

Српско лекарско друштво штампаће свој научни рад у своме органу који ће излазити у слободним свескама, и који ће носити име „Српски архив за целокупно лекарство“. У њему ће бити два одељка. У првоме ће бити *самостални рад српски на лекарским наукама и њеним помоћницама*, дакле:

1. Штатистички податци о болестима у Србији и осталим земљама где Срби живе, изведени из месечних извештаја свију редовних и дописних чланова друштва, који ће бити удешени по једноме формулару за скупљање штатистичких података, што ће га друштво разаслати својим члановима;
2. Самостални прилози и расправе из разних грана медицине и њених помоћница;
3. Преглед најновијих резултата и напредака у медицини у опште;
4. Проучавања и критике наших санитетских одношаја са предлозима како би требало да се удесе; и критике српских изворних књига, расправа и чланака из нашега научног круга.

У другоме, израдио би се повремено *целокупан систем лекарства*, јер би сваки број друштвеног органа доносио бар по један чланак из сваке лекарске науке. Ти би чланци израђени као извод и језгра из дотичних признато најбољих стручних дела на страним језицима, били сваки за се целина, а опет би за неколико година састављали збирку списа у којој би била потпуна анатомија, физиологија, патолошка анатомија, општа патологија и т. д. на српском језику и ако у изводу. Овде ће бити места и добрим преводима класичких медицинских дела.

СРПСКИ АРХИВ
ЗА
ЦЕЛОКУПНО ЛЕКАРСТВО

ИЗДАЈЕ

СРПСКО ЛЕКАРСКО ДРУШТВО
У БЕОГРАДУ.

УРЕЂУЈЕ

САДАЊИ СЕКРЕТАР СРП. ЛЕК. ДРУШТВА,
Проф. др. ВЛАДАН ЂОРЂЕВИЋ.

КЊИГА ПРВА.

У БЕОГРАДУ,
У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1874.

Диплома Српског лекарског друштва о чланству др Стевана Мачаја, 1872. година
(МНТ, ЗМСЛД, Т:180.222/49)

Редовни чланови Српског лекарског друштва са председником др Владаном Ђорђевићем, 1891. година (МНТ, ЗМСЛД, Т:п.7.1337)

ЦРВЕИ КРСТ
НА
БЕЛОЈ ЗАСТАВИ

ЈАВНА ПРЕДАВАЊА

КОЈА ЈЕ У КОРИСТ ХЕРЦЕГОВАЧКИХ РАЂЕНИКА
У ДВОРАНАМА БЕОГР. ГРАЂ. КАСИНЕ
2. и 8. ЈАНУАРА 1876.

ДРЖАО

МАЈОР ДР. ВЛАДАН ЋОРЂЕВИЋ
лични лекар Њ. Св. књаза српског
М. М. ОБРЕНОВИЋА IV.

У БЕОГРАДУ
У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ
1876

Главни одбор Друштва Црвеног крста, 1886. година (МНТ, ЗМСЛД, Т: II.7.1375)

Повеља Црвеног крста о одликовању медикана Светозара Арсенијевића Друштвеним крстом, 1886. година (Црвени крст Србије, Спомен-соба, копија)

Пригодан коверат првог дана (FDC) публикован
поводом 120-годишњице оснивања Црвеног крста
Србије, 1996. година
(поклон Хусеина Чамџића за изложбу)

Посланикъ отъ Българскитъ Сърбабли 34
сумаслудны и борецъ

Зато я са жидом, одобривае
сакрпана обу ивуду.

[illegible]

4. Dr. Nikola Papanovitch u ovom
se selu sa predstavnikom i voj-
ni i milicijom nastavlja se mo-
ralno opremiti u Srbiju. Na ovaj na-
čin bavimo se predstavniku u ku-
ku, u stvari se vodu. Kući u Baskin
dva zlog, za dnu svih istih tako o-
rod, dala da neko, vodu u o selu,
u selu sam za dnu.

Друга дознавачка група која
за време једног сусрета на јавној улици
успела, обавио извршење једне државне
услуге, да се забрани ванбрачно мењање
личности и имена, која се састоје из
у садржају једног одређења, и да се
у једном случају извршење довршених
за пример забране обављају државној
која је у овом случају да се доби са
до војничког личне карте, и да се
која такође обавио јавних у овом
време, да у једном случају, и да се

Spizze ceterum et al. Terebrantia

За означенное время в означенный
день, 26 Августа 1881 года.

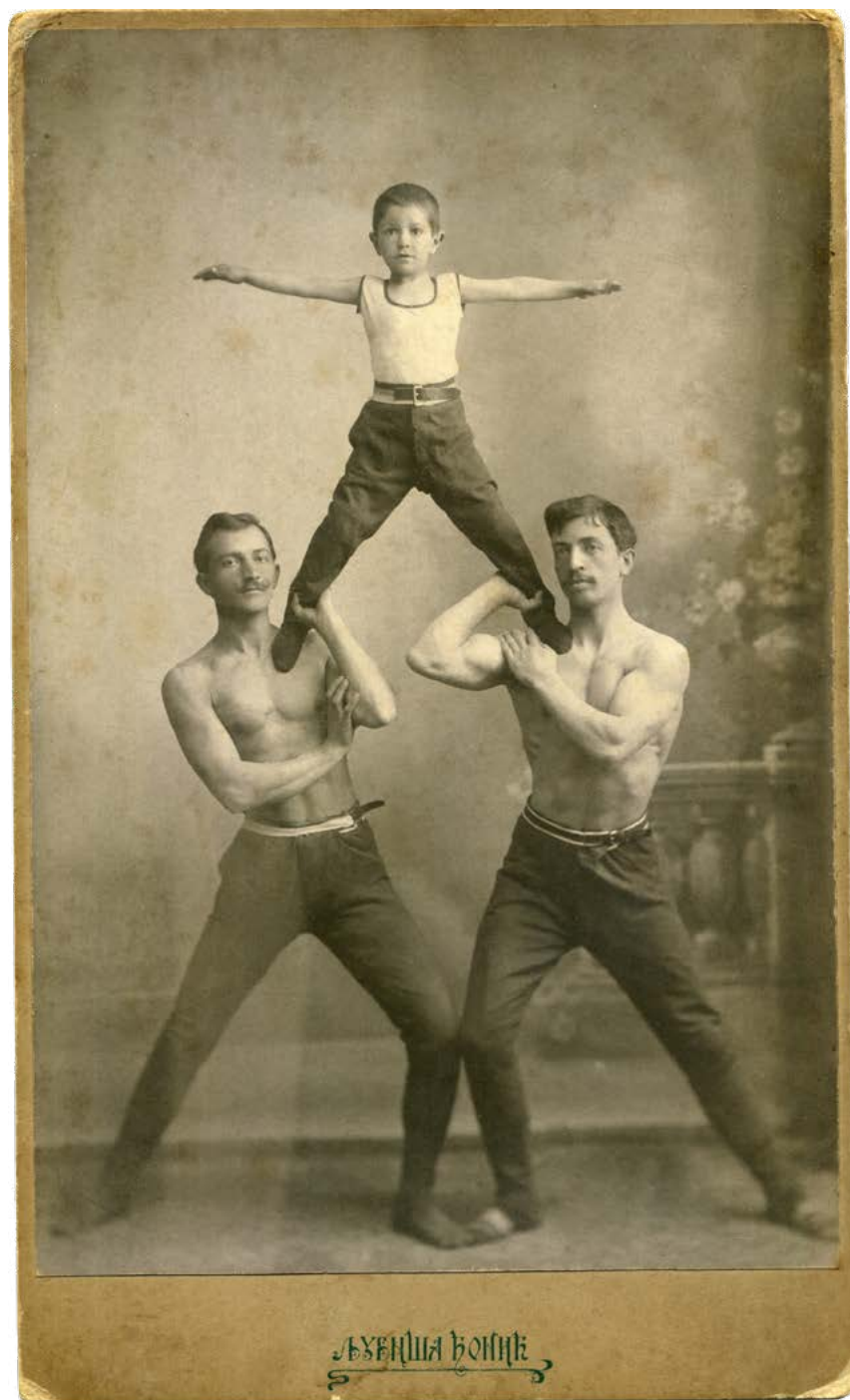
Successes: Dr.
Successes: Dr.
P. Lane, Cook
Trasch, Dr. Lux

[illegible]

1. *seruati* a *seruati*
 2. *seruati* a *seruati*
 3. *seruati* a *seruati*

Грађанско гимнастичко друштво *Душан Силни*, 1897. година (МС, инв. бр. 1175).
 Прво београдско друштво за гимнастику и борење променило је 1891. године назив у Београдско гимнастичко друштво *Соко* и дотадашњи немачки систем вежбања заменило је чешким. То је довело до расцепа Друштва и оснивања Грађанског гимнастичког друштва *Душан Силни* (од 1907. године Витешко друштво *Душан Силни*).
 Владан Ђорђевић је након расцепа Друштва остао у чланству Београдског гимнастичког друштва *Соко*. Два друштва су се 1910. године ујединила у Савез соколских друштава *Душан Силни*.

Гимнастичари друштва *Соко*. Фотографија Љубише Ђонића,
1907. година. (из колекције Милоша Јуришића)

89

Најтежи део мог посла урађен је. Осигурао сам, почињући од 1881. године, годишње 1.018.000 динара за потребе санитета. Могу ти слободно рећи да после овог резултата нисам забадава живео.

(из писма Владана Ђорђевића супрузи Паулини,
Ниш, 22. децембра 1879. године)²⁵

РЕФОРМАТОР

Када је у фебруару 1879. године преминуо дугогодишњи начелник здравствене службе Стеван Милосављевић, министар унутрашњих дела Радивоје Милојковић је од Владе и кнеза затражио да се на његово место постави Владан Ђорђевић јер се показао као успешан организатор и руководилац војног санитета. За Ђорђевића је то била одлична прилика да исправи све недостатке здравствене службе које је неколико година раније критиковао и постави је на нове основе, у складу са донетима савремене медицине. На основу подробног упознавања са постојећим стањем, како у погледу санитетског законодавства, тако и у погледу функционисања службе и стања здравља народа, за само седам месеци је израдио предлоге два закона. Први закон је требало да обезбеди стабилно финансирање здравственог система и средства за његову реформу, док је други био системски закон којим су регулисана сва питања здравствене службе. Већ у децембру 1879. оба предлога су изнесена пред Скупштину, а Ђорђевић је у својству владиног повереника имао дужност да их представи. Надахнут том беседом у којој је приказао све узроке поражавајућег здравственог стања српског народа и образложио важност народног здравља за напредак државе у сваком погледу, успео је да придобије посланике и оба закона су била изгласана великом већином гласова. Закон о народном санитетском фонду усвојен је одмах и ступио је на снагу почетком следеће године, док је Закон о уређењу санитетске струке и чувању народног здравља усвојен „у начелу“ јер је за његово спровођење било потребно повећање пореза од пола динара. Посланици, посебно из редова радикала, сматрали су да би то било превелико оптерећење за сељака који је тек изашао из ратова.

Закон о народном санитетском фонду био је заснован на најновијим закључцима међународних хигијенских конгреса о финансирању здравства. Када га је Народна скупштина усвојила, био је први закон своје врсте у Европи. Суштина реформе састојала се у обједињавању до тада постојећих окружних болничких фондова у јединствен фонд са централним управљањем. У Закону је постојала и одредба којом се онемогућава употреба капитала фонда у било које друге сврхе.

Закон о уређењу санитетске струке и чувању народног здравља, који је ступио на снагу 30. марта [11. априла] 1881. године, регулисао је питања уређења и рада Санитетског одељења Министарства унутрашњих дела и свих здравствених установа (болница, карантина, бањских лечилишта, апотека и хемијске лабораторије), питања стручне спреме и дужности санитетског особља (лекара, апотекара, ветеринара и бабица), питања вакцинације, уређења гробаља и сахрањивања, спречавања проституције, установљења школа за бабице, ниже медицинско особље и лекарске помоћнике и питања школовања државних питомаца. Најзначајније новине у Закону биле су оснивање Опште државне болнице као специјалистичке установе са пет одељења; подизање окружних болница у свим окружним местима и 80 среских болница; оснивање медицинских школа при Општој државној болници; оснивање Сиротињског дома за телесно неспособне; повећање броја среских лекара са постојећих седам на 80; установљење функције инспектора санитетских установа при Санитетском одељењу и функције окружног ветеринара, као и увођење обавезне ревакцинације као мере превенције великих богиња. Закон је побољшао материјални положај државних лекара јер је определио периодичне повишице плате и остварење права на пуну пензију после 30 година службе. Српском лекарском друштву обезбедио је већи утицај у здравственом систему овластивши га да министру унутрашњих дела предлаже чланове Главног санитетског савета. На предлог Владана Ђорђевића закони су преведени на француски и немачки језик и послати на оцену европским стручњацима и руководиоцима здравствених служби. У бројним похвалама које су стигле из иностранства, изречено је,

између осталог, да је Србија својим новим законодавством искорачила „испред свих других цивилизованих држава“.²⁶

Поједине одредбе Закона о уређењу санитетске струке и чувању народног здравља спроведене су у дело у кратком времену док је за неке био предвиђен изврстан рок. Исте је године, на пример, отворено седам окружних болница, као и привремена болница за лечење сифилиса, попуњена су сва окружна лекарска места, запослено је осам окружних ветеринара, а на студије у иностранство послато је 30 стипендиста за медицину и 10 за ветерину. Изградњу среских болница и Сиротињског дома Ђорђевић је планирао да финансира из зајма на основу капитала Санитетског фонда. То, међутим, није остварио јер је 1884. примио нову дужност. Закон о уређењу санитетске струке и чувању народног здравља имао је неколико измена и допуна, од којих су најопсежније биле оне из 1905. године. Капитал Народног санитетског фонда, који је Закон требало брижљиво да чува, ипак је 1886. године био употребљен за друге државне потребе.²⁷

Зграда Народне скупштине у Нишу у којој је Владан Ђорђевић у својству владиног повереника представио своје санитетске законе у децембру 1879. године (НМН, ЗР, инв. бр. 40)

Милан М. Обренович IV.
По милости Вашей и воли народа
Князь Сербский

На предводителя Министров
внутренних дел, почитаюся :

за Наречника II^{го} Князя Санитар-
ского Огненка при Министрствѣ
внутренних дел Доктора Вла-
дана Борисевича, Санитарской
Модульковича, Улефа Соингедена
воине болнице.

Ваш Министр внутренних
дел нека овај указ изврши.

У Мину

21го Августа 1879.

М. М. Обренович.

Министр
внутренних дел.

Рад Милош Обренович

Указ о постављењу Владана Ђорђевића за начелника Санитетског одељења Министарства унутрашњих дела, 21. април [3. мај] 1879. године (АС, МУД-С, 1879, IV, 79)

МИЛАН М. ОБРЕНОВИЋ

по милости Божијој и вољи народа

КЊАЗ СРПСКИ

ПРОГЛАШАВАМО И ОБЈАВЉУЈЕМО СВИМА И СВАКОМЕ ДА
ЈЕ НАРОДНА СКУПШТИНА РЕШИЛА, И ДА СМО МИ
ПОТВРДИЛИ И ПОТВРЂУЈЕМО:

ЗАКОН

О УСТАНОВЉЕЊУ НАРОДНОГ САНИТЕТСКОГ ФОНДА.

Члан 1.

Установљава се народни санитетски фонд, којим рукује управа фондова.

Члан 2.

Сви досадашњи окружни болнички фондови састављају заједно основни капитал народног санитетског фонда, који се капитал ни у ком случају не сме окривити.

Члан 3.

Приходи народног санитетског фонда састоје се;
а, из интереса на основни капитал, рачунајући по 5% годишње.

б, из општег болничког приреза који остаје као и до сада по 80 пара динар, с главе на главу сваког пољођа.

35*

ПРЕДЛОЖЕЊЕ ЗА РЕФОРМУ САНИТЕТСКЕ СТРУКЕ

авне помоћи, која ће се сваком годишним буџетом одређивати, но она није суму која је државним буџетом 1879 на санитет одређена од 218.849 ара динарских

Члан 4.

овог фонда не могу се ни на што потићи, него само на санитетске целине и законодавна власт одређи.

Члан 5.

хода и расхода за сваку рачунску единицу министар унутрашњих дела Народна Скупштина на решење.

акон о државном буџету, који се треба одобрених кредита, важе и за буџет

и сви закони прописи и правила о извршењу и контролисању државних расхода рачуне овога фонда.

Члан 6.

фондова стављаће министру унутрашњих дела на располагање нужне суме, одобрене буџетом, и то за сваки месец у напред.

Члан 7.

е од редовних годишњих буџета народног санитетског фонда имају се капитализирати. Кад услед тога, или каквих изванредних прихода, као што су завештања или поклони томе фонду, његов основни капитал порасте толико, да

САНИТЕТСКОЈ СТРУЦИ 517

и целокупно санитетско одељење је у државној служби, од интереса на основни болничког приреза, онда ће ње народном санитетском

8.

ажити од 1 Јануара 1881

м министру унутрашњих дела одује и о извршењу се пак заповедамо да по и свакоме да му се по-

Д.

М. М. ОБРЕНОВИЋ с. р.

Министар унутрашњих дела
Јак. Туцаковић с. р.

Закон о установљењу народног санитетског фонда, 1879. година

Hofrath
Professor von Sigmund
Freiung, Apothekenhaus.
Sprechstunde 1-3 Uhr.

Wien, 30. Aug. 1881

Hochgeehrter Herr,

Heute von Serbien heimgekehrt finde ich unter Anderem auch Ihre „Sanitäts-gesetze in Serbien“ auf meinem Tische. Empfangen Sie meinen besten Dank für diese freundliche Aufmerksamkeit und werde ich nächstens meine freie Zeit benützen, um Ihrem Buchst. I. II. gemäß auch etwas beizutragen. Als ich im J. 1849 im Auftrage meiner Regierung ganz Serbien bereiset habe, war der Name Garašanin der beachtbarste im Lande; Dr. Lindenmeyr machte mich mit dem Herrn bekannt,

and

zweifelslos steht der berühmte als der König Scharos unter der renarkünde Serbiens, dem „Sanitäts-ge“), welches Sie sehr einsichtsvoll deutsch eben veröffentlicht haben. Ich wahrer Vergnügen habe ich es Ihnen schon gelesen und werde es, gesagt, sobald etw. mehr Mühe, gehender thun.
Möge es Ihnen gelingen, das kulturelle Leben, welches Serbien her als alle Balkanländer und schon begonnen hatten, so zu vollenden, wie Ihre Ausführungen es als al im Kopfe tragen: das wünsch ich Ihnen Kraft und Last Ihr

hochachtungsvoll
Sigmund

Typ. C. W. 1881

Писмо Карла Лудвига Зигмунда (Karl Ludwig Sigmund), професора Универзитета у Бечу, у којем захваљује Владану Ђорђевићу на послатој књизи Санитетски закони у Србији, Беч, 1881. година (АС, ВГ-265)

Genève 6 Decembre 1881

Monsieur le Ministre de l'Intérieur de la Principauté
de Serbie

Monsieur le Ministre

Vous avez eu la bonté de me faire parvenir un exemplaire
des Lois sanitaires de Serbie.

C'est avec une vive reconnaissance que j'ai reçu ce volume
qui contient des documents très importants pour l'hygiène, et
qui font honneur à leurs auteurs. Ils me seront très précieux
pour mon enseignement et c'est avec plaisir que je les citerai
et les ferai connaître.

Veuillez excuser le retard qu'une longue absence de
Genève a apporté à cet acte de réception et agréer,
Monsieur le Ministre mes salutations respectueuses.

Pierre Louis Dunant, Dr.
Professeur d'Hygiène à l'Université de Genève.

Писмо Пјера Динана (Pièrre Dupant), професора хигијене Универзитета у Женеви, у којем захваљује министру унутрашњих дела на послатој књизи *Санишешки закони у Србији*, Женева, 1881. година (АС, ВГ-125)

Београдска болница која је Законом о уређењу санитетске струке и чувању народног здравља из 1881. године трансформисана у Општу државну болницу.
Разгледница издата око 1910. године. (из колекције Милоша Јуришића)

Особље Опште државне болнице
у Београду у операционој сали
између 1891. и 1894. године.
(БГБ, Ф-II-581-1662)

ОДГОВОРНИ УРЕДНИК
ДР. ВЛАДАН ЂОРЂЕВИЋ,
Начелник одељења.

У БЕОГРАДУ

1. Јуна 1881

Издава се седмице по један пут на читавом табаку, а по потреби и на више табала. Рукописи и протиплату слаш Санитетском одељењу Министарства унутрашњих дела у Београду. Чланци на јавно хигијене, дијететике, судске медицине, санит. полиције и ветеринарства, санитарјикасе се према проходама листа, а према оцени главног санитетског савета.

Цена је: За општине и школе по четири динара на целу годину по два динара на по године; за приватне презлатнице 6 динара на целу годину, 3 динара на по године, а 2 динара за три месеца.

За иностранство слаш још додатну поштарину.

За огласе стручне (који се једино и примењују) плаћа се по 10 динарских пара од врсте.

ПОСТАНАК ОВОГА ЛИСТА.

Господину Министру унутрашњих дела

Реферат

Начелника санитета.

Да би се извела санитетска реформа у Србији, наше је законодавно тело вотирало законе «о уређењу санитетске струке и о чувању народног здравља», — «о заштити од сточних зараза у опште и о угушивању тих зараза», — «о заштити од говеђе куге и о угушивању те заразе».

Али поменути закони од 30. Марта ове године створили су само законску основу за подизање и извршење санитетске реформе, а ово ће зависити:

а) од енергичног рада у централној управи санитета, од њених расписа, претписа и тумачења поменутих закона, од њене непренидне и тачне контроле у извршењу свију законских и од Министарства наредбених мера, најзад од одржавања правилне али строге

дисциплине међу свима санитетским чиновницима и званичницима.

б) од способности и воље за рад свију извршних власти и органа.

в) од што већег ширења основних појмова о чувању народног и сточног здравља у масу народа, и то најпопуларнијим начином, избегавајући свако измичање које не би било пољупно за свакога.

г) од што ширег публиковања свега што се за извршење санитетских закона наредило и радило буде, како би не само све административне, државне и општине власти, што брже и што потпуније биле обавештене о свима својим дужностима, него како би и јавно мишљење и сваки грађанин, који се интересује за чување и унапређење здравља народног и његове домаће стоке, могао да контролише односно да потпомогне званичну радњу у овој грани државне управе.

Што се тиче првог од ових услова за успешно извођење санитетске реформе, покорио потписани на-

Народно здравље, орган Санитетског одељења Министарства унутрашњих дела, који је Владан Ђорђевић покренуо и уређивао (1881–1884). *Народно здравље* је било први часопис своје врсте у Србији и редовно је садржало здравственопросветне чланке.

Свој пристанак дао сам једино у намери да би на једном великом примеру показао како ваља вршити санитетске реформе.

(Владан Ђорђевић о разлогу због којег је прихватио место председника Општине Београда)²⁸

ГРАДОНАЧЕЛНИК БЕОГРАДА

Почетком осамдесетих година, Владан Ђорђевић је као начелник санитета био укључен у рад појединих комисија Општине Београда која је покушавала да започне комунално уређење престонице.²⁹ Међутим, послови нису добро напредовали јер закон о трошарини (порезу на промет робе која се уноси у Београд), који је требало да обезбеди новац за велике радове, Скупштина 1879. године није усвојила. Ствари су се промениле почетком 1884. године, када је на власт дошла Напредна странка. Изменама и допунама Закона о општинама донетим у јуну исте године, промењен је дотадашњи начин избора председника Општине Београда – више га нису бирали општински одборници већ га је постављао кнез указом. Стојан Новаковић, министар унутрашњих дела, за председника је предложио Владана Ђорђевића, успешног реформатора здравствене службе, који је претходне године постао члан Напредне странке и посланик у Скупштини. Ђорђевић је свој пристанак условио усвајањем закона о трошарини, што је напредњачка влада успела да издејствује. Закон о варошкој трошарини у Београду ступио је на снагу 25. јуна 1884. године, а Ђорђевић је за председника Општине Београда постављен указом од 12. августа исте године.

Чим је ступио на дужност, Владан Ђорђевић је, на лекарски начин, прионуо да утврди *status praesens* свих општинских послова. Установио је да општинска администрација послује без икаквог законског оквира, да је број запослених огроман (чак 672 лица), да се на плате троши више од половине општинског буџета, али да уз све то постоји 6.000 неизвршених пресуда, те да сума од ненаплаћених пореза достиже петину буџета. Завео је строгу радну дисциплину – чиновници су сваког дана морали лично њему да подносе извештаје о раду. Резултат није изостао – за само четири недеље решено је 468 предмета и прикупљено 30% заосталог пореза.³⁰

На предлог Владана Ђорђевића, Општински одбор је крајем 1884. године образовао комисију која ће обићи неколико добро уређених европских градова у циљу упознавања са начином функционисања трошаринске администрације и најподеснијим техничким решењима за санитарно уређење и модернизацију престонице. За чланове Комисије, која је путовала са препорукама српске владе, одређени су председник Ђорђевић и трговци Јован Антула и Јован Крсмановић. У току месец и по дана обишли су тринаест градова – Темишвар, Будимпешту, Беч, Минхен, Стразбур, Париз, Лондон, Брајтон, Истборн, Брисел, Франкфурт на Мајни, Берлин и Гдањск. По повратку у Београд, Одбору су поднели исцрпан извештај уз подробне предлоге и предрачунае за извођење свих планираних комуналних радова. Изабрани су пројектанти, а први склопљени уговор био је за израду плана града и нивелисање улица. Најобимнији и најважнији послови – изградња водовода и канализације, требало је да буду завршени за четири године (1888). За увођење модерног јавног осветљења разматрана су два начина, електричном енергијом и гасом. Одлука је донета у корист гаса као јефтинијег, поузданијег и комерцијално исплативијег производа. Градска гасна централа требало је да буде пуштена у рад 1886. године. За попличавање улица изабране су две врсте материјала, за главне камена коцка, а за споредне макадам. Планирани послови обухватили су још и подизање хигијенских школских зграда, наткривених пијаца, уређење кеја и паркова и подизање модерног пристаништа на Сави са великим магацинима за робу, које би Београд позиционирало као важну трговачку луку.

Упоредо са радом на пројекту комуналних система, Ђорђевић је у сарадњи са Општинским одбором припремио предлоге два нова закона – Нацрт за Закон о општини главне и престоне вароши Београда³¹ и Устројство београдске варошке трошарине (закон о трошаринској такси).³² Оба предлога поднета су Влади с молбом за што хитније решавање. Међутим, баш у то време дошло је до сукоба између председника владе Милутина Гарашанина и Стојана Новаковића, који је

резултирао Новаковићевом оставком. Ђорђевић је стао уз Новаковића, свог најбољег пријатеља и побратима, а то је значило губитак подршке Владе која је сада чинила све да практично онемогући усвајање закона, а самим тим и припремљену реформу. У таквој ситуацији, Ђорђевићу није преостало ништа друго него да поднесе оставку.

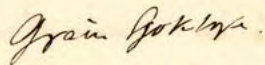
Иако су велики послови остали у припремној фази, Владан Ђорђевић је током године дана управљања Београдом успео да оствари значајне резултате. Гробље је коначно измештено на периферију града и добило је назив Ново гробље, а Београђани су га дуго звали „Владановац“; утемељена је служба градске чистоће; калдрмисано је око 80.000 m² улица; реновирано је општинско здање; уређен је парк на Великој пијаци – данас Студентски парк; засађено је 1.300 стабала дрвећа и удвостручен број уличних фењера. Све што је Владан Ђорђевић планирао, остварено је доста касније – Закон о београдској трошарини усвојен је 1890. године, водовод је пуштен у рад 1892. године, Београд је модерну расвету, али електричну, добио 1893. године, док је изградња канализације започета тек 1905. године.

Писмо Милана Пироћанца (1837–1897), правника и шефа Напредне странке, у којем Владану Ђорђевићу честита постављење за председника Општине Београда, Гајхенау, 1884. година (АС, ВЂ-238)

Зграда у Узун Мирковој улици, у којој је у време Ђорђевићевог управљања Београдом било седиште Општине. Двадесетих година 20. века зграда је добила још један спрат, а данас се у њој налази Југословенска кинотека. (БГБ, *Албум Град Београд*. Београд: Св. Љ. Велички, 1894; Б II 2, инв. бр. 7772 (124509))

A

Reichens Bayern Herzog

Kurzele de grunsk
neke za caslon
com twomij ca
wzrokom
M. Turychay

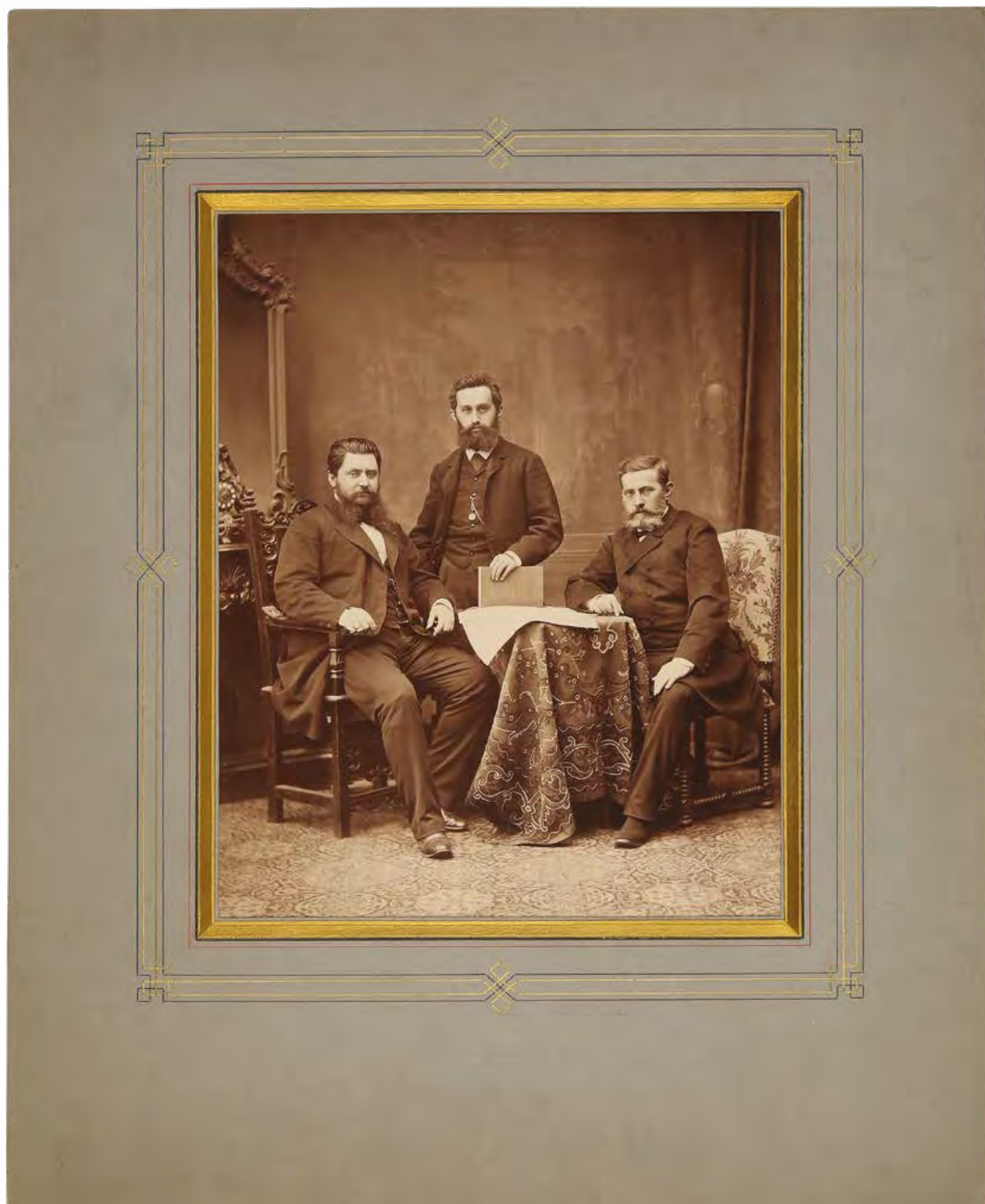
Л. Таровская

(18)

Др Владану честитаме поздрав али
иуи честити поклонај који је мишљену
К. В. Краља добио, а честитаме и вароши
Београду што је добила за свог сарањин
чу човека, који ће јој, својом привреднош
ћу и саоснованостима, уметом олакшати
вештање публици која грава: да сама
сипа себи председника општине.

Светомир Николајевић (1844–1922), књижевник и професор Велике школе, Владану Ђорђевићу честита постављење за председника Општине Београда, Београд, 1884. године (АС, ВТ-219)

Владан Ђорђевић у друштву два господина. Фото-атеље Фрица Лукхарта (Fritz Luckhardt), Беч, осамдесете године 19. века. (МНТ, ЗФМ, Т.п.5.13)

ROYAUME DE SERBIE
MINISTÈRE DE L'INTÉRIEUR
CABINET DU MINISTRE

21. Nov. 1884
Београд.

Господине Владике,

У прилогу ћеш наћи шта је одговорио
Мијатовић на мој акат којим сам му
јавио Ваше одговоре. Држим да
нећеш одрешићу, ако се ради
ограда булварског саобраћаја,
разумије вама који дао дуже.

Писмо из Београда примио сам, и
много ми хвала на њему. Саопштење
је оштра којима си ми наредио, да
се саопшти; дужим ћу бити.

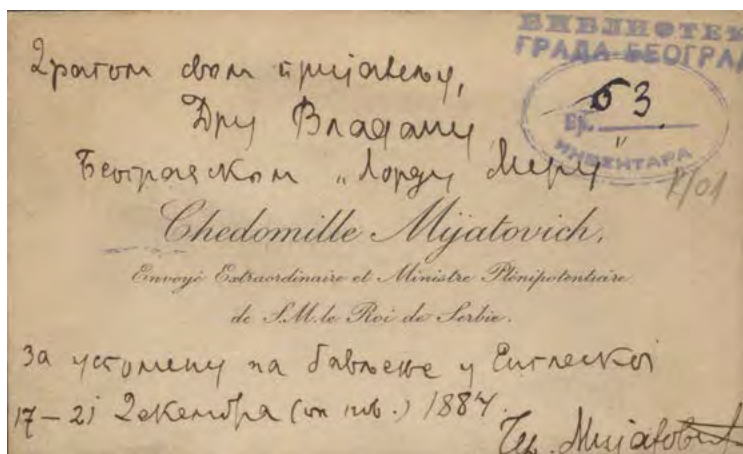
С одговорима ове и дужевима
којима се јавио ти.

Својеручно.

П. Н. Ђекић или Валерје на мојој ризици
и одговорности!

Писмо Стојана Новаковића (1842–1915), министра иностраних дела, у којем саветује Владана Ђорђевића да делегација Општине Београда прихвати позив Чедомиља Мијатовића (1842–1932), краљевског посланика у Великој Британији, и посети неколико енглеских градова на свом путу, Београд, 1884. година (АС, ВБ-225)

Портрет Чедомиља Мијатовића са посветом на посетници, на полеђини: „Драгом свом пријатељу, Дру Владану, београдском ‘Лорду Меру’ за успомену на бављење у Енглеској 17-21 Децембра (по нов.) 1884. Чед. Мијатовић.” (БГБ Ф I 42, инв. бр. 63)

ПРИЛОЗИ ГОДИШЊЕМ ИЗВЕШЋУ

А.

НАЦРТ ЗА ЗАКОН

О ОПШТИНИ ГЛАВНЕ И ПРЕСТОНЕ ВАР-
ОШИ БЕОГРАДА.

(КОЈИ ЈЕ ПРЕДСЕДНИК ОПШТИНЕ БЕОГРАДСКЕ Др.
Владан Ђорђевић, ПОДНЕО ОДЕОРУ ОПШТИНИ-
СКОМ У НЕГОВОМ РЕДОВНОМ САСТАНКУ ОД 18
ЈУЛА 1885.)

ОДСЕК I

О ХАТАРУ ОПШТИНЕ БЕОГРАДСКЕ И О ЊЕНИМ
СТАНОВНИЦИМА.

Општински хатар.

§. 1.

Хатар општине београдске изложен је
на плану, што се овоме закону прилаже, и
граница се *северно*: двема рекама Савом и
Дунавом, као сталним међународним беле-
гама, *западно*: државним имањем топчиде-
ром и хатаром општине Баницке, и то од
ушћа топчидерске реке, преко ћуприје ша-
бачког друма, десном обалом те реке, огра-
дом железничког друштва, насипом топчи-

„Нацрт за Закон о општини главне и престоне вароши
Београда“ (*Београдски општински послови*, књ. 4.
Београд: Краљевско-српска државна штампарија,
1885, 397)

241

Устројство Београдске варошке
трошарине.

ОТСЕК ПРВИ

ГЛАВА ПРВА

О наплаћивању трошарине у опште

§. 1.

Почевши од дана 1885
године, Београдска општина има право
да на основу ових правила, а према
приложеној тарифи, наплаћује своју
варошку трошарину на све предмете
који су намењени за потрошњу у Бео-
граду.

§. 2.

Трошарински рејон вароши Београда
обележава се рекама Савом и Дунавом
и трошаринском линијом која иде од
железничког моста на Сави дуж насипа
железничког до рампе за прелаз кола
преко тога насипа; одатле до раскршћа
железничке улице и топчидерског друма
изнад привременог тунела за насипање
баре; одатле право на Ђошак ограде
око плаца болнице за душевне болести,
дуж те ограде до позадног зида око

БЕОГР. ОПШТ. ПОСЛОВИ Ш.

16

„Устројство београдске варошке трошарине“
(*Београдски општински послови*, књ. 3. Београд:
Краљевско-српска државна штампарија, 1885, 241)

Раскрсница улица Кнез Михаилове и Дубровачке (данас Улица краља Петра). Иницијативом Владана Ђорђевића у том делу Дубровачке улице постављена је 1884. године најмодернија калдрма. Фотографија Марка Стојановића с почетка 20. века. (Б. Дебељковић, *Београд и Београђани крајем 19. века виђени оком Марка Стојановића*, 68)

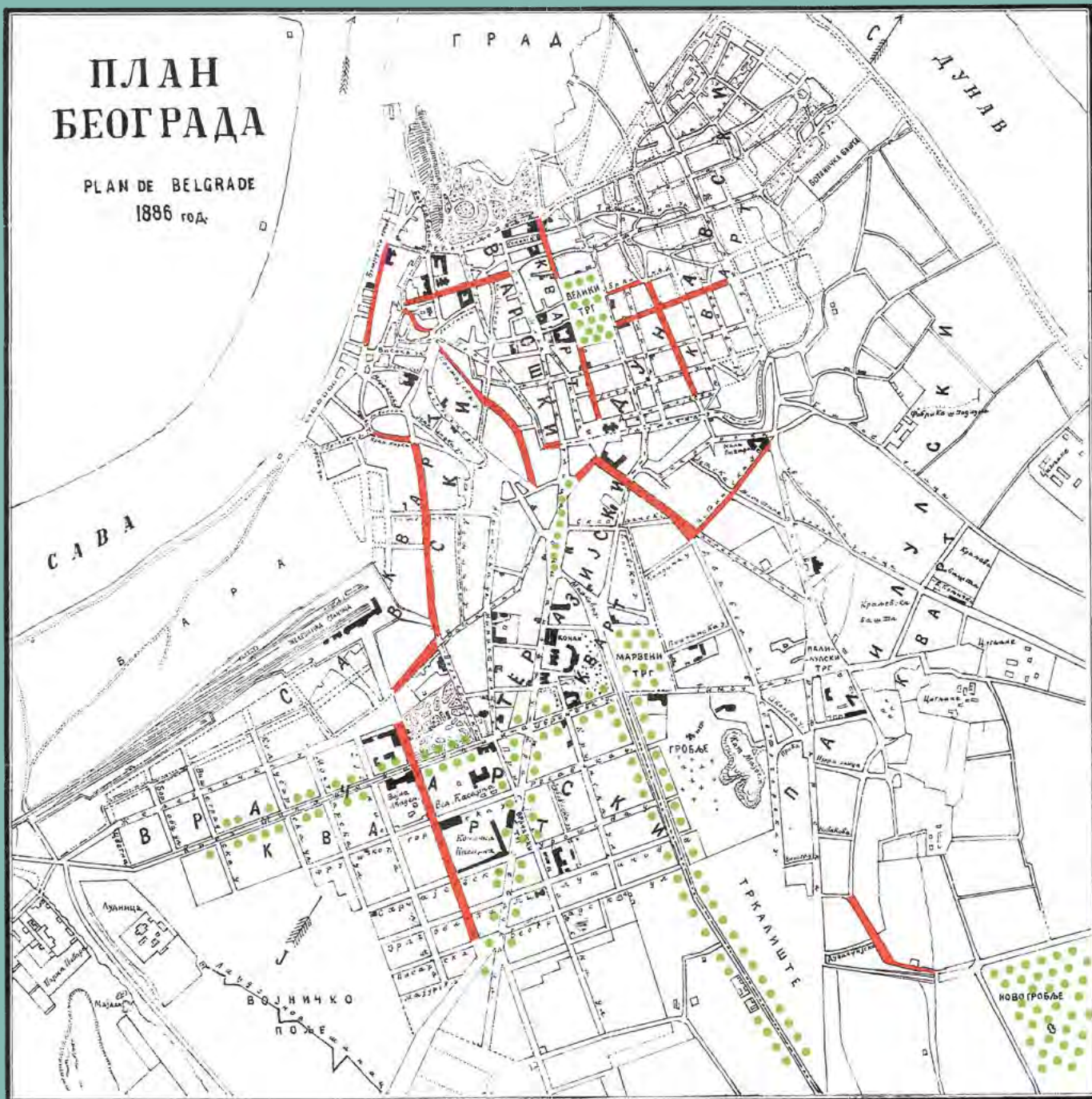
План Београда из 1886. године
(Светозар Велички. *Албум Београда са крајњим описом и планом* (фототипско издање). Горњи Милановац: Дечје новине. Београд: Архив Србије, 1987)
Црвеном бојом су означене улице које су калдрмисане у време Ђорђевићевог управљања Београдом, а зеленим тачкама су означене улице, паркови и Ново гробље у којима су засађени дрвореди.

Ново гробље у Београду, које је основао Владан Ђорђевић.
Фотографија Вукашина Вулета Савића, 1994. година.
(Историјско-уметничка фото-документација Новог гробља у Београду)

ПЛАН БЕОГРАДА

PLAN DE BELGRADE
1886 год.

Издање С. Величкој

Политичка ситуација је дете наше економије и финансијске политике од почетка нове српске државе. Чиновнички и трговачки staleж, којима су се доцније придружили и сеоски зеленаши, експлоатисали су сељака, који је бистар али лењ, и који привређује препотопским начинима и справама. То експлоатисање дошло је тако далеко, да данас мој пријатељ Крсмановић сразмерно мању порезу плаћа него који сељак у Србији у пркос наше пореске реформе. То експлоатисање учинило је да је данас $\frac{3}{4}$ Србије у Радикалној партији.

(из писма Владана Ђорђевића Стојану Новаковићу,
Београд, 18. октобар 1887. године)³³

Улица краља Милана са Новим двором и Министарством просвете и црквених послова (прва зграда са десне стране). Детаљ разгледнице у издању Књижаре Рајковића и Ђуковића, око 1910. године. (из колекције Милоша Јуришића)

МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ И ПРИВРЕДЕ

Убрзо након Ђорђевићеве оставке на место председника Општине Београда, Србија је започела припреме за рат против Бугарске. У септембру 1885. године извршена је мобилизација, а уочи објаве рата Бугарској образована је Врховна команда у којој је Владан Ђорђевић именован за начелника Санитетског одељења, на дужност коју је обављао и у претходном рату. Србија је у рату претрпела тежак пораз и само захваљујући посредовању великих сила успела је да сачува целовитост територије и избегне плаћање одштете Бугарској. После закључења мира и демобилизације војске у марту 1886. године, Ђорђевић је стављен на располагање. Огорчен због понижења које је земља претрпела услед лошег командовања војском, латио се пера и у мемоарима под насловом *Сливница* обелоданио је читаву историју рата. Краљ Милан Обреновић је био до те мере револтиран поступком свог бившег лекара да је против њега својеручно написао тужбу због одавања државних тајни. Ђорђевићу је суђено, али су све три судске инстанце пресудиле у корист туженог, не налазећи кривицу у писању историје. Недуго потом, у фебруару 1888. године, Владан Ђорђевић је пензионисан.

Само два месеца касније, добио је понуду каквој се најмање надао – портфељ у новој влади чији је мандат краљ поверио Николи Христићу. Краљ је од Христића, непартијске личности и искусног државника „чврсте руке“, очекивао да сузбије утицај Радикалне странке која је имала већину у Скупштини и да му помогне у решавању брачног спора са краљицом Наталијом. Када је Христић предложио Владана Ђорђевића за члана владе, краљ се није успротивио већ је рекао да је он „и по способности и по вредноћи сасвим подесан за министра“.³⁴ Ђорђевић понуду није оберучке прихватио, највише из финансијских разлога – био је свестан

да ће морати да поднесе оставку на хонорарну службу шефа санитета на железници коју је вршио већ седам година и која му је доносила половину годишњег прихода. Знао је, такође, да ће влади предстојати тежак задатак решавања „краљичиног питања“. Никола Христић, који је у својој седамдесетој години дужност према отаџбини и даље стављао изнад свега у животу, успео је да га убеди личним примером. У влади образованој 26. априла 1888. године, Владан Ђорђевић је постављен за министра просвете и црквених послова и за заступника министра народне привреде.

У складу са истакнутом девизом Владе – „ред, рад и законитост“, учинио је своје прве кораке. Преко званичних новина упутио је два расписа, један ректорима Велике школе и Богословије и управницима средњих и основних школа, а други митрополиту Теодосију, у којима их је упутио да за наставнике, односно свештенике бирају моралне личности које ће бити посвећене својим дужностима. Од младости убеђен да је улога школе „формирање карактера“, ³⁵ нагласио је важност васпитне улоге наставника и неопходност увођења наставних метода које ће ученицима заиста омогућити стицање знања. За главне задатке просветног програма одредио је спровођење у живот Закона о обавезном основном образовању из 1882. године, повећање броја основних школа, отварање школа за женску децу, подизање хигијенских школских зграда и реформу наставних програма за основне и средње школе. Претварањем полугимназија и реалки у занатлијске и привредне школе желео је да постигне два циља – смањење чиновничког апарата и стварање стручног кадра за подизање привреде на којем је упоредо радио.

Као заступник министра народне привреде, Ђорђевић је формирао Привредни одбор у чији су састав ушли начелници свих седам одељења Министарства привреде, као и трговци Јован Антула и Јован Крсмановић, Ђорђевићеви некадашњи сарадници у општинском одбору. За само девет месеци Привредни одбор је израдио предлоге 43 законска пројекта којима су биле обухваћене све привредне гране. На себи својствен начин, Ђорђевић је радио свом снагом, као да пред собом има неограничено

време. Али Влада је после десет месеци дала оставку и многи започети послови остали су недовршени.

Будући да је као министар просвете управљао и ресором црквених послова, Владана Ђорђевића није мимоишла „горка чаша“ посредовања у брачном спору краљевског пара. Краљ је инсистирао на разводу брака и претио абдикацијом за случај да га не добије. Како чврстих аргумената против краљице није имао, а ни она сама није пристајала на развод, Црква је одбијала да покрене процес. Ђорђевићу је пало у део да приволи митрополита Теодосија на пристанак и чак је помогао у писању акта о разводу.³⁶ Био је дубоко убеђен да је то једино решење за спас круне и династије. Брак Милана и Наталије Обреновић разведен је почетком новембра 1888. године, а краљ је после три и по месеца, 6. марта 1889. године, на свечаности обележавања проглашења Србије за краљевину, из политичких разлога абдицирао у корист дванаестогодишњег сина Александра.

Биланс десетомесечног Ђорђевићевог рада у ресору просвете чини 29 новоотворених основних школа, продужење гимназијског школовања на осам година, оснивање Геодетског завода Велике школе и слање 15 стипендиста у иностранство, на студије природних наука, рударства, економије, статистике, педагогије и других наука.³⁷

На пољу националног рада, Ђорђевић је у сарадњи са Стојаном Новаковићем, тада послаником у Цариграду, и географом Владимиром Карићем, референтом у Министарству просвете, утемељио систем помоћи српским школама у Старој Србији и Македонији. Новаковић је сматрао да би просветну акцију у Турској требало увести у легалне токове и осмислио је стратегију штампања уџбеника и књига за српске школе у самом Цариграду. Пре штампања, које је финансирало Министарство просвете, књиге су прегледали и одобравали турски цензори, а затим су дистрибуиране школама преко српских конзулата.

Ангажовао се, такође, и у решавању двогодишњег спора између Српског ученог друштва и Српске краљевске академије. Српско

учено друштво, које је по својој организацији стајало под надзором Министарства просвете, 1884. године је из политичких разлога дошло у сукоб с Владом након чега му је било укинута финансирање, а његова имовина је прешла у власништво новоосноване Српске краљевске академије. Владан Ђорђевић, иначе члан обе научне установе, заложио се за опстанак Српског ученог друштва и добио подршку савета Академије. Министарство је наставило финансирање Друштва све до његовог спајања са Академијом 1892. године.

Указ о постављењу владе Николе Христића, 14. [26] април 1888. године
(АС, МПС-П, 1888, IV, 144)

Милан Ерби
из милосердја божјег и љубави народног
Крст Ербуге

Ушарбадугу оомикте Коре ау Нам поном.
Аредегдин Намс Минимаранс Аринан, Нам Нам,
смар бори, а бонеран Сави Бугуш,

Вам Министр иностранных
Делушин Франасович,

Нам Мунисаар гястехина
мисовит.

• Nam Minnetar Grunawenje i.
Bayjut;

Нам Министерством иностранных
дел Мухомовых;

Наим Мунислар сподже, Заци
Мунислара сподбени и чуббени и

Хаш Министар парасне ерби
Поштин, Паремоване ит од доне
зружностин и ситаване их на
а отставане:

За Преспанска Намер Ј
бета, и Намер Министра зг
с. Милош, Франсанта, Католич
Кабета.

За Кавказ Мухоморова и
и Логовникова Мухоморова (а
бета:

Ла Навес Мунисипал
Космич. С. Прометей, побратимство
государственной;

La Namer Municipa Upo
Panatemyta, raana Kacaymona

За Казанск. Университета пратеника биваат
Министар и Мухазар М. Ѓорубеџиќ;

За Јанер Минелпа спроведени и утврђени
квалитета и Гпа Владана Ђорђевића, наредника
самостално у пензији и њих, да Јануара у
авијацији Минелпа наредног априла у

За Мамеа Минимара принадлежи: М
тук Ракита Носенима естатименима ученима
Минимараева Превреде.

Председник Намес Минимарског Савета
Нам Минимар уздраних деча, нека ука
овај изврши.

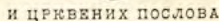
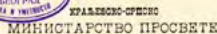
у Георге
14. Ларина 1888 г.

Председник
Министарског Савета,
Министар унутрашњих дела,
Народни.

Портрет Владана Ђорђевића,
аутор Милан Јовановић, 1889. година.
Посвета на полеђини: „Своме Господару
и Краљу Милану I, верна слуга Владан“.
(МГБ, Иг 3286)

Своме Господару и Краљу
Милану I
верна слуга
Владан
1889.

ПБр. 3606

13. Maja 1888-89

Београд

Управу Гучкоу урени Државна.

Полонка: Ораскоја Угасноја Грушавка постоје
је у последње време неопредељен у шкотском ситасу,
да нир било ипашине ипашности ни у ашаву са,
иша ипашави постоје.

Имајући по Закону дужности да Српим
Врховни надзор над надзорним и кметовским друш-
твима, ја сам иришитоно и решеном овога писма,
и свима ради, а на основу Закона о Српској Кра-
љевској Администрацији од 4. Октобра 1886. г. ја сам се
на араван мисли обрадио Српској Краљевској Ад-
министрацији, и Законом је да ми саопштим своје по-
дешке у овом писму.

Ориско Крањевска Академија савишћанима
ми је својим писмом од 11 св. 4. Мрт. 61. да она
скажу да, легално, Ориско учено друштво није
укинуто; и да, осим тога, Академија настави да
би то друштво вавремено одржавати и проширујати
ја према штеме што је на Академију прешао од св.
на део науковца посла, којим се ондо сада морало
запослити.

Овака изјава Орске Православне Митрополије
довољна је према чл. 6. Закона о Влади, да
законоу основу одређеног Орскејој Угласној
Групи, и сиромашној итат таси позвати

у Српскога Угаснога Друштва, односно
не представити исцртавања, да ми
у милом браћом рочишћу поднеси образложење,
одговору и садржини. Поштом Српскога
и Друштва, при чему се могу одговорити
не представити исцртавања и привремено и
о свомом уређењу Српскога Угаснога
ва. На основу не представити, а тиме
Закону саслушао тиме Српско Кра,
Академије, ја ћу дати одговор о Срп-
ском Друштву

Municipal
Городские «Учреждения» Ташкента.
№ 10 Магас Постебит

КРАЉЕВСКО-СРПСКО
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ

A 4597

И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Пбр. 3449

13. маја 1888 год.
Београд

Господине,

Хатам да Вас извеситим о својој одлуци за оснива-
ње Државне архиве, која је донета по предлогу Српске
Краљевске Академије, и што сине ми саопштитим адомом
Вашим од 5. окт. м. 1887. Членик 57. Уставне жеље и мисли Српске
Краљевске Академије, изложене у споменутом акту, а и на-
јутки пред очима Кориса одговорне од ове установе, да сам
код данашњим начелно одобрио:

1. Да се оснује Државна архива, у којој би се чувао
све што у нашим државним архивама има научне или
историјске социјалне вредности.

2. Да се израда нацрта за оснивање и уређење др-
жавне архиве повери Академији друштвених наука.

Застављајући Вам ову своју одлуку, да бисате и на-
м добротом саопштити је Српској Краљевској Академији
друштвених наука, која је прва и подготавила ову писану
ради државне рада по овој ствари, ја Вас молим да
примите и овом приликом уверите мога одлучног по-
стовања.

Министар
просвете и црквених послова,

Владан Ђорђевић

Господину Заступнику председника Срп-
ске Краљевске Академије.

7

Владан Ђорђевић, министар просвете и црквених послова –
заступнику председника Српске краљевске академије, Београд,
13. [25] мај 1888. године. Обавештење да је на предлог Академије,
као министар одлучио да се оснује Државна архива, а да је израду
нацрта закона о тој установи поверио Академији друштвених
наука. (АСАНУ, СКА 79/1888)

14680/VIII-169

Господару,

По жељи Старе
Т. Митрополита упути
сао са В. Високог
лицом Т. Теодосија

АРХИВ
САНУ
БЕОГРАД

1. Треба ли да
и да се потпише не
2. Треба ли да
служи у Саборној Цркви
је до сад тишњено.

Односно прво
ми рече: да је он
само да обустави
службу, да му
позватило, како би
је него што се
- како он због тога
наредбу, јер би ту
црквена и цело.

и он настави да што не би ваљало урадити
док се савај дефинитивно не реши. У о
стаљом, ако Ваше Величанство жели да се
што и раније нареди, Т. Митрополит је вољан
да то одмах учини.

Односно другога питања Т. Митрополит
настави да 26^{ог} об. т. не би требало држати
свакој служби у Саборној Цркви, али и у
што не послати онako како Ваше Вели
чанство нареди.

Што се мене тиче, Господару, ја мислим
да би Корисна од прераких меја у овом
питању, била сувише несправљива према
судници, које би оне вероватно прогласиле,
али и ја спопиш за заповести Вашег
Величанства.

Превисоког Вашег Краљевства

8^{ог} Августа 1888
у Београду

верна служба
Др Младан Ђорђевић

Владан Ђорђевић, министар просвете и црквених послова – краљу Милану Обреновићу, Београд,
8. [20] август 1888. године. Извештава о састанку са митрополитом Теодосијем на којем се поставило
питање о помињању краљице Наталије у молитвама у цркви и о обележавању њеног рођендана.
(АСАНУ, 14680/VIII-169)

ПРЕДСЕДНИК
МИНИСТАРСКОГ САВЕТА

У Београду 6. Октобра 1889

Доступно,

Влада Краљевине, некајуће могуће
да Вам познати какво обави, које би претјала
Браћет постоји одговарајуће, а приједлог, да
чи скапању нових буџета чиме ће могуће
узмете, рекао је, да члр Т. Т. Министре
на расположењу, на дакле и Вас, стави
у непуни.

Свако овог релативно постојеће је
дакле Указ о сему питању и Вас повесити.
Извољене примају Доступно, уверене
о том врло иста уважену.

Доступно
Д-р Владану Ђорђевићу
министра на расположењу.

Српски
43

Председник владе Сава Грујић обавештава Владана Ђорђевића,
министра на расположењу, о одлуци Владе да га пензионише,
Београд, 6. [18] октобар 1889. године (АС, ВТ-7)

Питаш ме шта радим? Гурам Сизифове стене уз једно велико дрво које се зове Јилдиз, па таман коју изгурам, а она се опет стропошта у мртво море које се зове „блистателна капија“. Поред тога корисног посла и да би га могао достојније радити задужујем се преко ушију на интабулације, менице, бонове и.тд... Да ако се радикали опет попну, те опет укину буџетску партију, да би ме скинули као што су ме пре три године дигли из Атинâ. Ја бих им лично био врло захвалан, јер нисам никада сâм бегао са тешкога места, а овако не знам докле ћу још моћи гурати.

(из писма Владана Ђорђевића Вукашину Петровићу,
Цариград, 14. новембар 1896. године)³⁸

ДИПЛОМАТА

Након оставке Христићеве владе Владан Ђорђевић је у 45. години остао без активне службе и размишљао је којим путем даље да крене. Страховао је да ће бити пензионисан јер од пензије не би могао да издржава своју велику породицу. Када се то наредне године и десило, покушао је да се врати лекарском позиву. Свакодневно је одлазио у операциону салу Опште државне болнице али се брзо уверио да његово знање према савременој хирургији стоји као „срицање према декламавању“.³⁹ Потом је помишљао да оде у Берлин и код Роберта Коха изучи његов нови начин лечења туберкулозе туберкулином.⁴⁰ Међутим, средином 1890. године из кругова блиских Влади сугерисано му је да остане у земљи јер се размишља о његовом постављењу за посланика у Грчкој. У августу 1891. године, у својству владиног делегата учествовао је на VII међународном конгресу за хигијену и демографију у Лондону.⁴¹ По повратку, указом од 24. септембра 1891. године, постављен је за посланика у Атини, чиме је започела његова дипломатска служба која ће, с краћим прекидом, трајати шест година.

Дипломатски рад Владана Ђорђевића, и у Атини и у Цариграду, био је усмерен на остваривање српских националних циљева у Македонији и Старој Србији. Током обе мисије радио је на извршењу задатака дефинисаних *Упутством за одржавање ушницаја у Старој Србији и Македонији* које је 1885. године израдила влада Милутина Гарашанина⁴² у сарадњи са Стојаном Новаковићем, најбољим познаваоцем прилика у европској Турској. Упутство је садржало три основна задатка – потписивање Конзуларне конвенције са Турском; покретање културно-просветне акције у поменутих областима и постављење Срба на владичанска места у Скопљу и Призрену.⁴³ На остваривању тих задатака

први је радио Стојан Новаковић као посланик у Цариграду (1886–1891). Његовим залагањем потписана је Привремена конзуларна конвенција са Турском (1886) и отворени су српски конзулати прво у Скопљу и Солуну (1887), потом у Битољу и Приштини (1889). У раду по другој тачки Упутства, Новаковић је 1888. године блиско сарађивао са Ђорђевићем, тада министром просвете. Напори да се остваре прве две тачке Упутства су током година дали значајне резултате, али су покушаји да се добију владичанска места наилазили на бројне препреке. Постављење Срба за владике било је веома важно зато што српски народ у Старој Србији и Македонији није имао своју цркву, за разлику од грчког који је имао Цариградску патријаршију, и бугарског, који је од 1870. године имао своју цркву – Бугарску егзархију, створену без сагласности Патријаршије али са одобрењем султана. Због тога што им је, за разлику од грчког, бугарски језик био разумљив, као и због осећаја припадности словенству, Срби су радије ишли на богослужења у егзархијске цркве и тиме били изложени бугаризацији. Постављење Срба за владике у Призрену и Скопљу, у митрополијама Цариградске патријаршије, значило је стварање два упоришта националног рада и отварао је могућност оснивања нових српских школа јер је просветни систем у Османском царству био у рукама верских заједница. За остваривање тог циља било је потребно добити сагласност Патријаршије, а затим и султана који је бератом постављао владике. Додатну тешкоћу представљало је то што је грчка влада питање одобрења владичанских места условљавала споразумом са Србијом о разграничењу интересних сфера у Македонији. О тим питањима Стојан Новаковић је у лето 1890. године започео преговоре са својим колегом Маврокордатом (Νικόλαος Μαυροкорδάτος), грчким послаником у Цариграду. Договор о питању владичанских места постигнут је без тешкоћа јер Призрен и Скопље нису били у грчкој интересној сфери, али је о другом питању дошло да размимоилажења пошто ни једна страна није хтела да одустане од Битоља, Струмице и Охрида.⁴⁴ Годину дана касније, српска влада је одлучила да обнови преговоре о споразуму и тај задатак је поверила Владану Ђорђевићу.

Поред рада на споразуму, за који се знало да неће ићи без тешкоћа, Ђорђевићу је стављено у задатак и да покуша да оствари договор са Грцима о заједничкој акцији против бугарске пропаганде. Међутим, политичке прилике у Грчкој су биле нестабилне, чак пет влада се променило за време његове мисије, и Владан Ђорђевић месецима није успевао да нађе саговорнике за питања којима је имао да се бави. Тешкоћу му је представљало и то што из Србије није добијао готово никаква упутства и налоге за рад. У таквој ситуацији осећао се „излишним у државној служби“.⁴⁵ Међутим, није седео беспослен – стварао је везе у дипломатским и научним круговима, учио грчки језик, путовао и проучавао грчку привреду, економију, културу и организацију војске. Посебно је испитивао могућности српско-грчке сарадње у области привреде.⁴⁶ Тек у јуну 1892. године, када је владу образовао Харилаос Трикупис (Χαρίλαος Τρικούπης), добио је прилику да започне преговоре о разграничењу интересних сфера у Македонији. Међутим, после пола године труда уверио се да ће његов задатак остати необављен јер српска и грчка страна и даље нису биле спремне на попуштање. Ђорђевићева мисија се крајем 1893. године завршила пензионисањем јер је у државном буџету Србије за 1894. годину укинута место посланика у Грчкој.

Рад на задацима Упутства Владан Ђорђевић је наставио у пролеће 1894. године, као посланик у Цариграду. У складу са главним правцима српске спољне политике, са Турском је требало да одржава мирољубиве односе, а у деловању да се ослања на Русију. Посета краља Александра Цариграду у јуну 1894. године, коју је Ђорђевић организовао убрзо по преузимању дужности, била је прилика за договоре по питањима српских захтева. Међутим, краљеви разговори са султаном Абдул Хамидом II, као ни разговори са патријархом Неофитом VIII, нису дали очекиване резултате. Тек крајем 1895. године, када је Бугарска започела агресивнију пропаганду у Македонији, Србија је добила прилику за деловање. Стојан Новаковић, који је тада био председник владе, уверио је Турску да се Србија неће мешати у евентуалне сукобе али да јој се заузврат морају испунити неки захтеви.⁴⁷ Први успех је остварен у јануару 1896. године,

када је Свети синод Васељенске патријаршије изабрао архимандрита Дионисија Петровића за митрополита у Призрену. Владан Ђорђевић се здушно ангажовао на том задатку, „неуморно обигравајући“ око Патријаршије, руске амбасаде и Порте.⁴⁸ Похвале за труд стигле су му од Стојана Новаковића и митрополита Михаила. „После овога ја нисам забадава био посланик у Цариграду, па макар ништа више не привредио“, написао је сину Милану, у жељи да му представи важност тог постигнућа.⁴⁹

Својом упорношћу Ђорђевић је у јуну 1896. године успео да приволи Порту на коначно ратификовање српско-турске конзуларне конвенције. За разлику од привремене конвенције из 1886. године, стална конвенција је садржала правна акта којима су регулисани положај и службене дужности српских конзула, што је омогућавало бољу заштиту српског становништва.

Решавању школског питања погодовали су политички догађаји с почетка 1897. године. Због устанка на Криту, Турска је у фебруару заратила са Грчком, а у марту су Срби и Бугари потписали споразум о договорном решавању свих питања која се тичу српског и бугарског народа у Османском царству.⁵⁰ Порта је поново тражила гаранције српског пријатељства, а српска влада уступке својим захтевима. Тако је у марту 1897. султан одобрио отварање школе у Битољу, за коју се због отпора Бугара борба водила девет година,⁵¹ а затим је до краја године отворено још шест школа. У септембру 1897. године, захваљујући одлучној дипломатској акцији Владана Ђорђевића и посредовању руског посланика Александра Нелидова (Александр Иванович Нелидов), за администратора Скопске митрополије постављен је архимандрит Фирмилијан Дражић.⁵² Тиме је и последњи задатак Упутства био испуњен, а Владан Ђорђевић је својим енергичним залагањем значајно допринео његовом остварењу.

Kopierbuch – преписи посланичких извештаја Владана Ђорђевића из Атине, 1891–1892. година (АС, ВЋ-31)

Sire

J'ai l'honneur de remettre à
Votre Majesté les lettres par lesquelles
la Reine de S.M. le roi de Serbie
Alexandre I, mon auguste souverain,
m'accrédite auprès d'Elle, en
qualité d'Envoyé Extraordinaire
et Ministre plénipotentiaire.

Sire, c'est dans la silence
de la douleur, c'est au milieu
du grand deuil de la Grèce que
je me présente devant V. Majesté.

Jamais ~~mon~~ princesse ne fut plus
aimée, jamais ~~mon~~ princesse n'eut
été plus regrettée que son Altesse
Impériale la grande Duchesse ~~Théodora~~
Guéorguievna, la fille chérie de V. M.
C'est à Athènes, elle est
regrettée non seulement en Grèce et
en Russie, mais aussi elle est vivante
dans la Grèce où chaque
bonheur et chaque douleur de la Grèce
est sincèrement sentie, parcequ'elle
concerne un pays, si fortement
lié à elle par un passé glorieux,
par les siècles des souffrances, ~~communes~~
par les efforts héroïques de la révolution
nationale, par les intérêts identiques
dans le présent et dans l'avenir.

Alors, monseigneur, plein de ré-
vération de chaque homme instruit
pour le bureau de la civilisation
moderne, je suis bien heureux d'avoir
reçu la mission de renouveler
à Votre Majesté les assurances de
la constante amitié de la Serbie pour
la Grèce, et l'expression de vœux
les plus sincères de la Reine Royale
de Serbie pour la consolation
et pour le bonheur personnel de V. M.,
celui de sa famille et les prospérités
de ses Etats.

à la Serbie

] Et l'Altesse de la Grèce

J'ose espérer, Sire, que nos soins
respectueux me rendront digne
de l'auguste bienveillance de V.
M. Je trouverai dans cette bienveillance
un puissant encouragement pour
poursuivre le but de ma mission
qui est de maintenir et d'accroître
s'il est possible les rapports d'
amitié et d'intérêts communs
qui subsistent si heureusement
entre la Grèce et la Serbie.

План

За први разговор са Султаном
 Меропањо је да ће Султан доћи а не да се одо
 борити не којимко сударом, јер за М. М. М. и за
 Србију, које ће са Султаном гледају. На то одгов
 јући:

"Je prie Votre Excellence de ^{vouloir bien} dire à S. M. Impériale
 que je me ferai un devoir de faire parvenir aujourd'hui
 même à mon Roi et Maître les sentiments d'amitié
 que S. M. Impériale s'est plu à exprimer tant pour
 la personne de Sa Majesté que pour la Serbie. Sa Ma
 jesté en sera d'autant plus vivement touché et heureux
 que le Roi lui-même a, dès son plus jeune âge, appris
 à aimer et à vénérer la Personne de S. M. Impériale.
 La Serbie en sera fière d'autant plus, qu'elle se
 considère comme la fille aînée de la Turquie."

Када је Меропањо да ће Султан ишао за
 Цариград М. М. М. и постоји сај разговора о Меропа
 њу бави. Ако тако буде ~~и~~ Меропањо М. М. М.
 ишао, Када је да се ле Roi mon Maître porte
 à merveille, а о њему Када је:

"En effet, Sa Majesté, voulant répondre avant
 tout à une gracieuse invitation de Sa Majesté Impé
 riale et aussi à son propre désir de présenter ses
 hommages au Magnanime Souverain de l'Empire Ot
 man, et de faire ainsi sa connaissance personnelle
 a l'intention de venir bientôt à Constantinople. Sa
 Majesté le Roi m'a même chargé de faire connaître

date du départ de Belgrade et
 lieu de pouvoir conformer les dis
 t. aux. S. M. propres."

не може саи јер о њему бави
 бо неће јер бо "en effet"

Султан мога упућујући ишао
 ишао, а онда одо.

S. M. le Roi ^a préférera choisir celle
 voudrait ainsi satisfaire à ses trois
 à première visite comme Roi Régnant
 ensuite d'éviter des rencontres que
 ou de la Bulgarie rendrait inévi
 de ne voyager qu'à travers les États
 les Mores Ottomannes. Quant
 as de contretemps éventuels où
 de S. M. T. le Roi désirerait quitter
 et arriver à Constantinople le 15 du

"Lors ce разговор не може предвидети, а
 њу тају упућујући да упућујући о њу
 "Je demande la permission de S. M. T. de lui
 présenter Mr Ristitch, notre premier Secrétaire,
 le reste du personnel ayant déjà eu cet insigne
 honneur"

Посета краља Александра Обреновића Цариграду, јун [јул] 1894. године. У првом реду, у средини, краљ Александар Обреновић; други здесна др Владан Ђорђевић, српски посланик у Цариграду, до њега (први здесна) инжењеријски мајор Боривоје Нешић, краљев ађутант; први лева генерал Јован Мишковић, начелник Генералштаба; други лева генерал Стеван Здравковић, министар грађевина. У другом реду (на степеницама), други лева резервни санитетски капетан I класе др Ђока П. Јовановић, дворски лекар. (РОМС, CXLI-14 526)

Далеко тежа моја судбина беше што после моје кратке приватне лекарске праксе па кроз целу моју чиновничку каријеру нисам могао да радим посао за који сам се на универзитетској клиници добро спремио, него сам увек морао да радим на сасвим за мене новим пољима практичнога живота, на којима сам морао тек да се оријентирам пре него што почнем радити.

(из говора Владана Ђорђевића на свечаности
поводом његове промоције за почасног доктора
Универзитета у Београду 17. новембра 1926. године)⁵³

Кабинет Владана Ђорђевића, између јуна и августа 1899. године. У првом реду, слева: Андра Ђорђевић, министар просвете и црквених послова; Вукашин Ј. Петровић, министар финансија; Владан Ђорђевић, председник владе и министар иностраних дела; Сима Лозанић, министар народне привреде. У другом реду, слева: Јован Атанацковић, министар грађевина; Јеврем Андоновић, министар унутрашњих дела, Ђорђе Стефановић, министар правде и Драгомир Вучковић, министар војни. (ФБСАНУ, Ф – XXVI)

ПРЕДСЕДНИК ВЛАДЕ

У лето 1897. године краљ Александар Обреновић се помирио са својим оцем краљем Миланом, који је после година проведених у иностранству желео да се врати у Србију и укључи у државни живот. У то време је на власти била Радикална странка, годинама супротстављена краљу Милану, па је требало радикалску владу заменити једном „неутралном“ владом која ће спроводити политику двора. За мандатара нове владе Владана Ђорђевића је несумњиво предложио краљ Милан. Осим што је био „поуздани обреновићевац“, ⁵⁴ Ђорђевић је био човек конзервативних политичких уверења, а званично, од напуштања Напредне странке 1889. године, нестраначка личност. На његову одлуку да прихвати нову дужност, пресудно је, како сам наводи, утицало „наваљивање“ краља Милана које је отишло „чак до неделикатности“. ⁵⁵

У споразуму који су у мају 1897. године потписале Аустроугарска и Русија о одржању постојећег стања на Балкану и немешању у унутрашња питања балканских држава, Владан Ђорђевић је видео добар основ за сређивање унутрашњих прилика у Србији. Прво је требало „дефинитивно прекинути сумануту партизанску [партијску] борбу“, а затим „целу интелигенцију и сву снагу државе употребити на санирање државних финансија и на подизање народне привреде како би се држава поставила у стање да своју војску спреми тако да се ниједно балканско питање не може решити без довољно обзира на интересе Србије“. ⁵⁶ То је била основа Ђорђевићевог програма, који је краљ Александар у званичним новинама објавио у форми писма упућеног Ђорђевићу. Али већ при састављању кабинета, Владан Ђорђевић је увидео да он неће водити главну реч нити ће моћи да стане на пут политичким страстима. С избором појединих његових кандидата није се слагао краљ Алексан-

дар, с другима се није слагао краљ Милан, треће нису хтели да прихвате већ изабрани министри, а четврти нису добијали пристанак својих партија.⁵⁷ Већ ту је започело Ђорђевићево попуштање двојици краљева и тада је, како је касније говорио, почео да „гута живе жабе“.

Ђорђевићева влада је постављена указом од 23. октобра 1897, а после два месеца краљ Милан је постављен за команданта активне војске. Његово присуство у земљи и значајан положај који му је дат изазвали су незадовољство не само у редовима најмасовније Радикалне странке, већ и незадовољство Русије којој се бивши краљ 1891. године обавезао да се неће враћати у Србију.⁵⁸ Убрзо је започело отпуштање радикала из готово свих служби иако се Ђорђевић томе противио сматрајући да је стручност службеника важнија од страначке припадности. Незадовољство у народу додатно је подгревала штампа и да би јој се стало на пут у јулу 1898. донет је Закон о изменама и допунама у Закону о штампи који је практично угушио слободу јавне речи. У новембру је уследио Закон о изменама и допунама у Закону о зборовима и удружењима којим су још више ограничене политичке слободе. Државни службеници, учитељи и свештеници више нису могли бити чланови политичких странака, страначки зборови нису се смели држати у селима већ само у Београду и окружним варошима, а сва удружења су морала поново да се конституишу и добију одобрења за рад.⁵⁹ У народу су били рђаво примљени и нови закон о општинама и просветни закони. Законом о изменама и допунама у Закону о општинама промењен је дотадашњи систем избора председника – више их није бирала локална самоуправа већ их је постављала власт. Просветним законима извршена је реформа основног и средњег образовања коју је Ђорђевић планирао као министар просвете. Наместо гимназија, чији је број смањен за 12, отворене су трогодишње грађанске школе са циљем да обучавају будуће привреднике. Те школе, међутим, нису биле популарне и уписивале су мали број ђака. С друге стране, због смањења броја гимназија и увођења школарине, број ученика у гимназијама је за три године опао за трећину. Законом о народним школама уведено је

обавезно школовање женске деце, а настава је учињена практичнојом – у сеоским школама учила се пољска привреда, а у градским ручни рад. Најкрупнија промена односила се на финансирање основних школа које је пребачено на општине.

Влада је успела да повећа државне приходе али је значајан део буџета одлазио на реформу војске којом је руководио краљ Милан. Њени покушаји да закључи већи зајам у иностранству остајали су без успеха, с једне стране зато што су аустријске и немачке банке заузврат тражиле право експлоатације српских железница на шта она није пристајала, а с друге стране због тога што је Русија, савезница Француске, Србији затворила француска финансијска тржишта. Поред тога, Русија је од Србије затражила неодложно враћање дугова, пре раније договорених рокова. Због недостатка новца Влада није могла да реализује привредне реформе већег обима нити да започне планирану изградњу путева и нових железничких пруга.

Догађај који је најнегативније обележио период Ђорђевићеве владе је такозвани Ивањдански атентат, покушај убиства краља Милана извршен у Београду 7. јула 1899. године. Атентатор Ђура Кнежевић, бивши ватрогасац, револверским мецима је окрзнуо краља Милана, а његовог ађутанта лакше ранио. Кнежевић је одмах ухапшен и притворен, а двор је истог дана, пре почетка истражног поступка, за атентат окривио Радикалну странку и наложио хапшења њених првака. Ђорђевић се тада налазио на лечењу у Маријенбаду и хтео је одмах да допутује. Међутим, од краља Александра је добио поруку да не долази да се „ствари не би дао већи значај, него што је има у истини“.⁶⁰ На упорно захтевање двора, Влада је без икаквих договора са својим председником, пристала на образовање преког суда и увођење ванредног стања у престоници и Београдском округу. Иако је истрагом било утврђено да се Кнежевић у Букурешту срео са пуковником Грабовим, шефом руске тајне полиције за Балкан, суд није имао у рукама доказе за његову умешаност у догађај, а још мање за умешаност радикала.⁶¹ Краљ Милан је ипак захтевао да се

радикалским првацима Николи Пашићу и Кости Таушановићу изрекну смртне казне што је коначно било спречено дипломатским притиском великих сила, у првом реду Русије и Аустроугарске.

Владан Ђорђевић је тек тринаестог дана по атентату, на позив краља Александра који му је коначно био упућен, дошао у Београд. Његов први корак било је подношење оставке, за коју је краљу навео два разлога – зато што као председник владе није успео да спречи атентат и зато што је постало извесно да неће моћи да оствари свој програм.⁶² Када му је краљ рекао да „призна“ да је „љут“ зато што није био консултован о увођењу преког суда и ванредног стања, Ђорђевић је одговорио: „Моја је *личности* сувише ситна у овако крупном питању, да бих се ја по личном расположењу или ‘љутини’ решавао на нешто“.⁶³ Краљ Александар оставку није уважио апелујући на Ђорђевићев осећај дужности према отаџбини у невољи.

Ђорђевићева влада, која се задржала на власти две године и девет месеци, била је једна од најдугочекнијих влада у новијој српској историји. Краљ Александар јој је при постављењу „гарантовао сталност у државним пословима и све потребно време за успешан рад“ али ни једно ни друго није јој заиста и омогућио. Изненадном објавом веридбе са бившом дворском дамом своје мајке, удовицом Драгом Машин, 19. јула 1900. године, млади краљ је Владу ставио пред свршен чин и изазвао њену оставку.

Као председник владе, Владан Ђорђевић се трудио да настави и коначно реализује послове које је започео као министар у влади Николе Христића. Оснивање државне архиве, које је покренуо 1889. пред пад Владе, није било остварено током девет наредних година, све док се он на томе није поново ангажовао. У мају 1898. упутио је допис министру просвете и црквених послова истакавши да је „крајње време“ да се „сви старији државни документи“, растурени по разним надлештвима, среде, попишу и групишу на једном месту, како би се сачували и учинили доступним за истраживаче.⁶⁴ Закон о државној архиви (данас Архив Србије), донет је у децембру 1898, а ступио је на снагу 13. јануара 1900. године.

Усвојен је и велики пакет привредних закона, а неким од њих су по први пут регулисана питања у привредним гранама као што су лов, риболов, сточарство и воћарство. Добру основу за унапређење пољопривреде омогућили су закони о државним економима, земљорадничким задругама и пољопривредним станицама. На војном плану, реформе краља Милана дале су значајне резултате – војска је бројно ојачана, војне јединице су реорганизоване, умножен је командни кадар и набављена модерна пушка репетирка. Сматра се да је захваљујући тој реформи српска војска с успехом војевала у балканским ратовима и у Првом светском рату.

У ресору спољних послова, на чијем челу је био као министар, Владан Ђорђевић је наставио рад на националном пољу, али је наишао на све веће тешкоће. Обновљени преговори са Грчком о разграничењу интересних сфера у Македонији поново нису дали резултате. Бугари су, не обазирјући се на споразум са Србијом, чинили злодела над српским становништвом у Старој Србији и Македонији. Албанци, који су се из Грчко-турског рата вратили кућама наоружани, у Старој Србији су чинили бројна убиства и разбојништва и вршили упаде на српску територију. Влада је дипломатским путем покушавала да с Портом реши „арнаутско питање“, али она није имала ни воље ни моћи да обузда Албанце. Угроженом српском народу су потом у два маха тајним каналима послате мање пошиљке оружја, као и материјална помоћ. Преко српских конзула су успостављене везе са појединим албанским вођама, али преговори и подмићивања нису дали значајне резултате.⁶⁵ Напори Владе да заштити српско становништво претежно су остали у сфери дипломатије.

Иако је веома добро познавао политичке прилике и на унутрашњем и на спољашњем плану, Владан Ђорђевић је место председника владе прихватио с извесном дозом идеализма који му је био својствен и којег је и сам био свестан. Он је заиста веровао да је добио прилику да оствари своје давнашње идеје и планове за унапређење Србије и у свој рад је уложио огромну енергију. Међутим, самовоља двојице краљева, тешкоће на финансијском плану, непријатељство Русије и Ивањдански атентат

омеђавали су му узан простор за деловање. Као председник владе у једном аутократском режиму, Владан Ђорђевић није био личност која доноси главне одлуке. Па ипак, по паду Владе, понео је највећи део терета њене непопуларности, чак је и погрдан назив за читав режим – *владановићина* – изведен из његовог имена. Како је до тога дошло?

Да би остварио своју намеру, женидбу са Драгом Машин, краљ Александар је у јуну 1900. године Владана Ђорђевића и краља Милана уклонио из Београда тако што их је упутио на одмор у иностранство. Краљ Милан је у Бечу чак требало да приведе крају преговоре о краљевој женидби са једном немачком принцезом. Сутрадан по објављеној веридби Ђорђевићева влада је поднела оставку не пристајући да сачека образовање новог кабинета, због чега се краљ обрушио на њу у званичним новинама. Док је била на власти, навео је, бивша влада га је „истицала испред себе“ и тако „стављала на нишан“, а онда је себи дозволила „неуставно поступање“ – „стидно бекство са дужности“.⁶⁶ Одговорност за дешавања у протеклом периоду лаконски је пребацио на Владу, што је штампа једва дочекала. Први човек те оцрњене владе био је главна мета новинских написа, а сам израз *владановићина* сковао је Божидар Савић, власник и уредник *Малој журналу*. Савић се руководио личном мржњом јер му је у време Ђорђевићевог управљања санитетом била одузета стипендија због несавесног студирања на Медицинском факултету у Бечу.

Владан Ђорђевић се средином августа, након краљевог венчања, вратио у Београд. Прогони његових колега из кабинета које су покушале да спрече краљево венчање били су у току, а иста судбина је ускоро задесила и Ђорђевића. Будући да је био огорчени противник краљице Драге, краљ је у њему видео највећег непријатеља. Када му је краљ указом одузео чин резервног санитетског пуковника, а затим и пензију, отишао је у „добровољно изгнанство“ у Беч. Писањем чланака за бечке политичке новине финансијски се испомагао све док му после девет месеци, одлуком Државног савета, пензија није била враћена. Навикнут да о свему што је радио „јавно положи рачун“, започео је рад на књизи у којој је потанко

описао и документовао све догађаје из времена свог руковођења Владом. Књига, објављена 1905. године у Београду, носи наслов *Крај једне династије*, али се завршава описом смрти краља Милана који је преминуо у Ђорђевићевом присуству, у јануару 1901. године. Може се рећи да је у души Владана Ђорђевића, одласком краља Милана нестала династија Обреновић, две године пре него што се то стварно и десило.

После Мајског преврата и доласка на престо Петра Карађорђевића, Владан Ђорђевић није пожурио да се врати у Србију. Са живим интересовањем пратио је политичка дешавања, а 1904. године је био укључен у разговоре око стварања једне нове, конзервативне странке. Идеју су покренуле његове бивше колеге из кабинета, Ђорђе Генчић и Вукашин Петровић, уз подршку краља Петра. Вероватно је то био онај тас на ваги који је претегнуо у његовој одлуци да се априла 1905. године врати у Београд. На свој уобичајен начин, пуном снагом, дао се у осмишљавање и планирање рада странке, а затим је ступио у преговоре у вези са кандидатуром за председника Општине Београда.⁶⁷ То је било превише за владајућу Самосталну радикалну странку која је очигледно страховала да би јој људи из старог режима могли постати озбиљна конкуренција. Начин да се Ђорђевићу онемогући учешће у политичком животу пронашао је Јован Жујовић, министар иностраних дела. Пошто су у књизи *Крај једне династије* штампани и поједини извештаји бившег руског посланика у Србији Жадовског (Валерий Всеволодович Жадовский), Влада је против Ђорђевића подигла оптужницу због објављивања поверљивих докумената која су власништво државе. Ђорђевићу није суђено по Кривичном закону, већ по Закону о штампи, и то по претходном, из 1884. године, који више није био на снази. У том старом Закону о штампи, за разлику од новог, постојала је тачка о кривици због објављивања службене преписке без одобрења власти. У својој одбрани пред судом, коју је темељно припремио и публикувао, Ђорђевић је указао на ту чињеницу али то није помогло – осуђен је на шест месеци затвора. Марко Стојановић, познати београдски адвокат и Ђорђевићев

пријатељ, покренуо је петицију за његово помиловање коју су потписале личности из различитих политичких партија. Краљ је, међутим, петицију проследио Влади на решавање, а Ђорђевић није хтео ни да чује за савете својих пријатеља да се краљу обрати молбом.

Не клонећи духом ни у једном тренутку, Владан Ђорђевић је казну издржао у чувеној Главњачи, од марта до септембра 1906. године. Дневник који је у виду писама Вукашину Петровићу водио у затвору, објавио је 1909. године под насловом *Министар у айсу*.

Писмо краља Александра Обреновића Владану Ђорђевићу, краљевском посланику у Цариграду, којим му поверава састав нове владе и одређује програм њеног рада.
Српске новине, II. [23] октобар 1897. године

Краљ Милан, командант активне војске са ађутантом Николом Лукићем, између 1898. и јула 1900. године (Б. Дебељковић, *Београд и Београђани крајем 19. века виђени оком Марка Сшојановића*, 60)

8. I. 1898.

Зато Андру,
Молим те да ми кажеш
шта је стварно професор
Милош Миловановић. Кога
си позвао у службу та
та сада живи у Београду, одакле
је лане о својој прошлости,
ментек — очети о његовој прошлости.
Овај је човек радио у Општини,
као неутралац још онда "када
смо ми сви били партизани."
Је ли ти се што рече
замислио?
С поштовањем твој Драда.

Председник владе Владан Ђорђевић пита Андру Гавриловића, министра просвете и црквених послова, зашто се поново премешта професор Милош Миловановић. Београд, 8. [20] јануар 1898. године (АСАНУ, 10134/2)

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ
ДЕЛА

ПОЛИТИЧКО ОДЕЉЕЊЕ

П. П. № 1140

Београд 31. маја 1899.

Почагујне,

Криво Белимислито Краљ и влада поклању нај-
већу вредност на послове у Косовском вилајету.
Скопје је једини оних послова. Стога је Њоме помоћ
пук часом, али и врло штељак. Ми се надамо да ће
Њоме у тим пословима помоћвати сви државни српско-
са немачки. На државно место раучио се архиман-
дрит Фирмилијан. Он треба да је Њоме и
највећу помоћник. Ми се надамо да ће он сави-
шас у свима државним и пословима Њоме да уса-
мо изврши поверену Њоме мисију.

Ја Њоме обавештајујем да ово државно г. фирми-
лијану и да му саопштавам, да ће се Њоме послове Скоп-
ске Конзуларне довести у ред, одредивши свакоме
градњу своје место и посао, раучијући владу на
неограничену помоћ г. фирмилијану, који ће у Њоме
имати савесна и одговорна саветника.

С одличним поштовањем

П. Павлу Денићу
Генералном Конзулу
у Скопљу.

Владан Ђорђевић

Владан Ђорђевић, председник владе и министар иностраних дела, пише Павлу Денићу (1855–1939), генералном конзулу у Скопљу, да краљ и влада „полажу највећу вредност на послове у Косовском вилајету“ и упућује га да у вршењу дужности сарађује са архимандритом Фирмилијаном, администратором Скопске митрополије. Београд, 31. мај [12. јун] 1899. године. (МНТ, ЗАГМ, Т:II.177.2)

Владан Ђорђевић са краљем Миланом и официрима на маневрима, вероватно у Крушевцу, 1898. године
(АС, ЗФ, кут. 22 – 170)

EN SERBIE

L'ATTENTAT CONTRE LE ROI MILAN

Илустрација атентата на краља Милана Обреновића 1899. године објављена у Илустрованом додатку листа *Пши Паризијен* (Supplément Littéraire Illustré du „Petit Parisien“ / En Serbie. – L'attentat contre le roi Milan. пème Année No 546), 23. јул 1899. године (из колекције Сиголен Франш д'Епере-Вујић (Sigolène Franchet d'Espèrey-Vujic), инв. бр. 525)

КРАЉ. СРП. МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ДЕЛА
MINISTÈRE DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES DU ROYAUME DE SERBIE

Р426/III/3

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
У БЕОГРАДУ

1897

Два писма моја
која су украђена и нађена при претресу
архиве хартија окривљених
за атентат од 15 јуна 1899

Коверат са записом Владана Ђорђевића: „Два моја писма која су украђена и нађена при претресу хартија окривљених за атентат од 15. јуна 1899“ (НБС, Р 426 / III / 3)

Краљ Александар Обреновић саветује Владана Ђорђевића да не узме
Димитрија Николића из војске, фебруар 1898. године (АС, ВТ-65)

Владан Ђорђевић, председник владе, са краљем Александром Обреновићем, око 1898. године (ИМС, Ф-2448)

Горько

8/15/98

Судя по тому, что вы не получили
еще ответа, я не могу не
предположить, что вы не получили
еще ответа и не можете
еще ответить

Ваше уважение

(5)

7

Горько

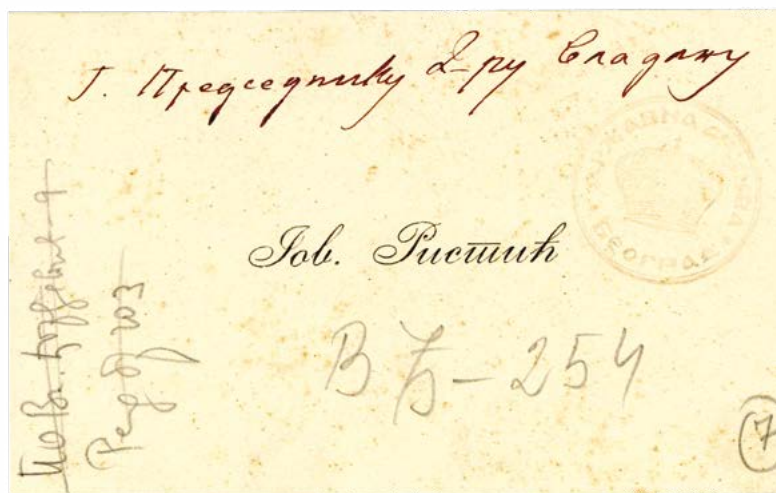
26/7/98

Ваше письмо получено, но
я не могу ответить, так как
я не могу ответить, так как
я не могу ответить, так как
я не могу ответить, так как
я не могу ответить, так как
я не могу ответить, так как
я не могу ответить, так как
я не могу ответить, так как
я не могу ответить, так как

(6)

Краљ Милан Обреновић обавештава Владана Ђорђевића о разним државним стварима, 27. август [8. септембар] 1898. године (АС, ВБ-204)

Рад бих дуо, да говорим с вама
о једном (јавном) послу, аа бих
вас молио, да ми јавите, хоћете
ли ипак дакле око 11 сати покрод-
на времена, да могу доћи код
вас у Канцеларију
Б. 25/898

Јован Ристић (1831–1899), државник и шеф Либералне странке, пита Владана Ђорђевића може ли да га прими, 25. септембар [7. октобар] 1898. године (АС, ВБ-254)

БТ-223
absolument être à Vienne demain et
 serai de retour Vendredi soir, au plus
 tard - Samedi

ANATOLE NEKLUDOW
 CHARGÉ D'AFFAIRES DE RUSSIE.

Encore une fois mille excuses et
 regrets sincères et mille remerciements
 Votre respectueusement dévoué
 ANATOLE NEKLUDOW ①

3 Mardi soir
 Ministre, au moment de
 partir pour Belgrade que je n'ai pas
 eu le temps de vous remercier pour
 votre amabilité vis-à-vis de mon compatriote
 le Cap. Yelitz. Je tiens aussi à vous ex-
 primer tous mes regrets de ne pouvoir
 assister à votre soirée de demain: Je dois

Анатолиј Некљудов, отправник послова
 Русије у Србији, захваљује Владану Ђорђевићу
 на указаној љубазности капетану Јелецу
 и извињава се што неће моћи да дође на
 сутрашњи соаре у Ђорђевићевом дому,
 1898. година (АС, ВТ-223)

Владан Ђорђевић са Валтером Принцигом фон
 Хервалтом (Walter Ritter Princig von Herwalt,
 1862–1943), аустроугарским конзулом у Београду,
 1899–1900. година (Б. Дебелковић, *Београд и
 Београђани крајем 19. века виђени оком Марка
 Стојановића*, 113)

Портрет Владана Ђорђевића, аутор Милан Јовановић, 1898. година
(МПУС, инв. бр. II-117)

Dr. ВЛАДАН ЂОРЂЕВИЋ

МИНИСТАР У АПСУ

БЕОГРАД

ШТАМПАРИЈА „ШТАМПЕ“ (СТ. М. ПЕЌОВИЋА И КОМП.
(ПОЗРИШНА УЛИЦА БР. 2.)

1909.

Стара зграда Управе града Београда, такозвана Главњача, у којој је Владан Ђорђевић од марта до септембра 1906. године издржавао затворску казну на коју је био осуђен због „издавања државних тајни“ у књизи *Крај једне династије*. Фотографија Јеремије Станојевића, око 1930. године. (МГБ, Ур-11394)

Владан Ђорђевић у ходнику затвора Управе града Београда. Фотографија Михаила Михајловића Ханџарлије, 1906. година. (МНТ, ЗФМ, Т.п.5.17)

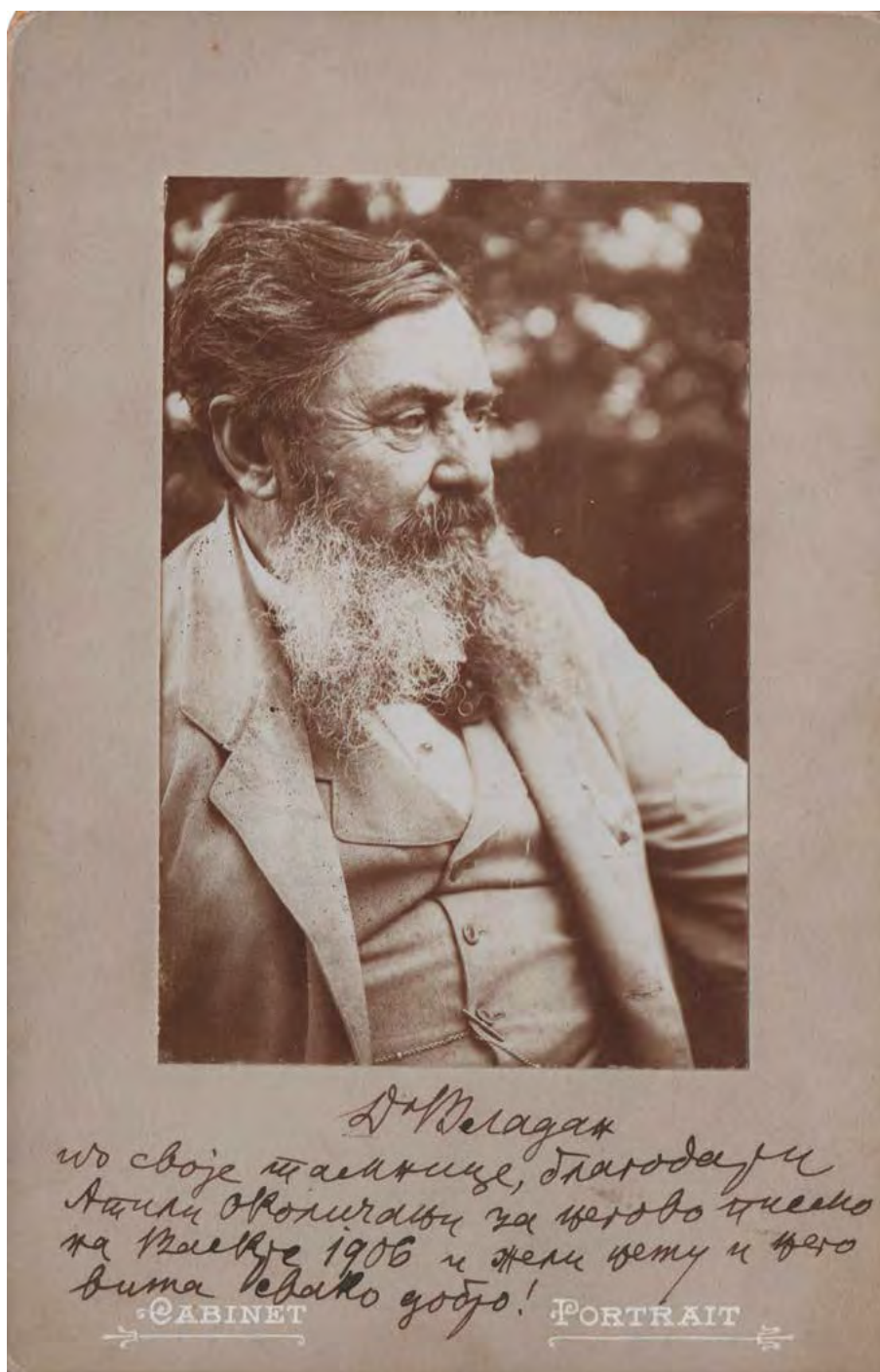
Владан Ђорђевић у дворишту затвора Управе града Београда. Фотографија Михаила Михајловића Ханџарлије, 1906. година.
Посвета: „Своме брату Марку Т. Леко за спомен,
Др Владан у хапсу, 1906.“ (МНТ, ЗФМ, Т.п.5.18)

10 134/8

из хапсеничке баштице поздравља
свога једногучијубог (од 11. августа
1897) Косету, која после Милоша
и Ђушице нико више не зове
„Јапанцем“, честитајући прво
родитељско весеље и жели
његовима младежцима сваку
срећу у животу.
30 јула 1906.

Владан Ђорђевић – Андри Ђорђевићу, [Београд], 30. јул [п. август] 1906.
године. Из „хапсеничке баштице“ шаље поздраве, честита свадбено весеље
и жели срећу младенцима. (АСАНУ, 10134-8)

Портрет Владана Ђорђевића са посветом Атили Околчаџију, магистру фармације. Фотографија Марка Стојановића, 1906. година (МНТ, ЗФМ, Т:п.5.13)

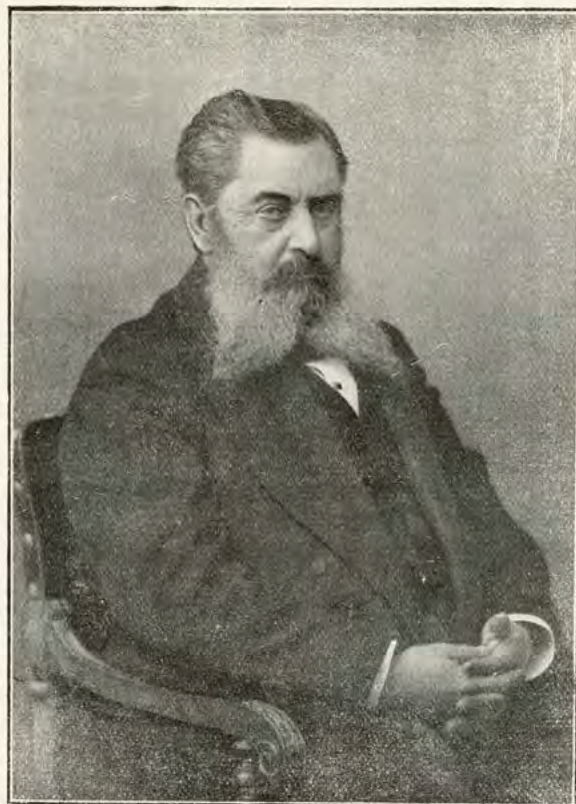
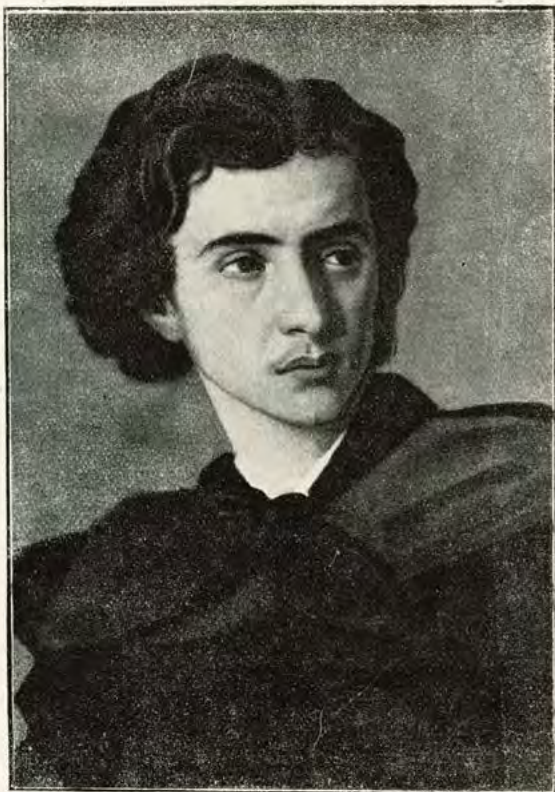
Портрет Владана Ђорђевића са посветом др Кости Николићу, магистру фармације и доктору хемије. Фотографија Марка Стојановића, 1906. година (БГБ Р, инв. бр. 52)

Портрет Владана Ђорђевића са посветом Драг. Н. Стајевићу. Фотографија Марка Стојановића, 1906. година (МГБ, И₁ 3373)

Од како [кћеркама] Мари и Талици предајем теорију књижевности, уверио сам се да цела моја белетристика не пасује ни на један књижевни калуп. Међер сам ја 32 године био прави дивљак у белетристици, који се није обзирао ни на какве прописе и правила. Страшно. И опет су то људи читали! Али од сад нећу више. Од сад ће сви моји греси против литерарних 'нрави' у моја приватна писма.

(из писма Владана Ђорђевића Стојану Новаковићу,
Атина, 24. новембра 1892)⁶⁸

Д-р Владан Ђорђевић

благодари за љубазну честитку и жели свако добро

25. фебруара 1910.

Писмо захвалности које је Владан Ђорђевић упућивао личностима које су му честитале 50-годишњицу књижевног рада 1910. године (РОМС, 874-3)

КЊИЖЕВНИК

Посвећеност књижевном раду, у којем се исказао као писац, преводац и уредник, обележила је живот Владана Ђорђевића. Своје прве „књижевне покушаје“ начинио је крајем педесетих година 19. века, као четрнаестогодишњак, у време када је „писатељство“ код српске омладине било популарни вид изражавања патриотских осећања. У надахнутим предавањима професора српске историје, књижевника Јована Илића, налазио је инспирацију за писање првих приповедака и драма с којима се затим такмичио у књижевном стваралашту са својим најбољим другом, тада „поетом“, Драгишом Станојевићем. Две драме, *Робови* и *Сулејман*, биле су прва објављена Ђорђевићева „дела“ (1858). Дрamu *Сулејман* сачинио је тако што је делове текста неке приче из Давидовићевог *Забавника* из 1815. године уобличио у дијалоге и јунацима променио имена. Оштра критика тог плагијаторског поступка, публикована у гимназијском рукописном листу *Оценишље*, постидела је младог писца и вратила га на прави пут. О утицају који су на њега надаље имали уредници листа Коста Поповић и Стојан Новаковић, касније је записао: „Навикавши ме на трајашан рад, упливисали су на целокупан развитак мојега умног живота“.⁶⁹

За почетак свог књижевног рада Ђорђевић је узимао 1860. годину, у којој је у подлистку *Српских новина* публиковано његово прво оригинално дело, историјска приповетка „Пушчана зрна“. Она му је отворила врата новосадске *Данице*, најутицајнијег српског књижевног листа тог времена. До 1866. године у *Даници* је објавио 11 приповедака, а 1863. године публиковао је свој први роман *Кочина крајина*. Ђорђевићева дела из тог периода, писана у духу владајућег романтизма, обрађују теме из српске прошлости и изражавају чежњу за некадашњом славом и веру у коначно ослобођење српског народа. Већ средином шездесетих година, за време

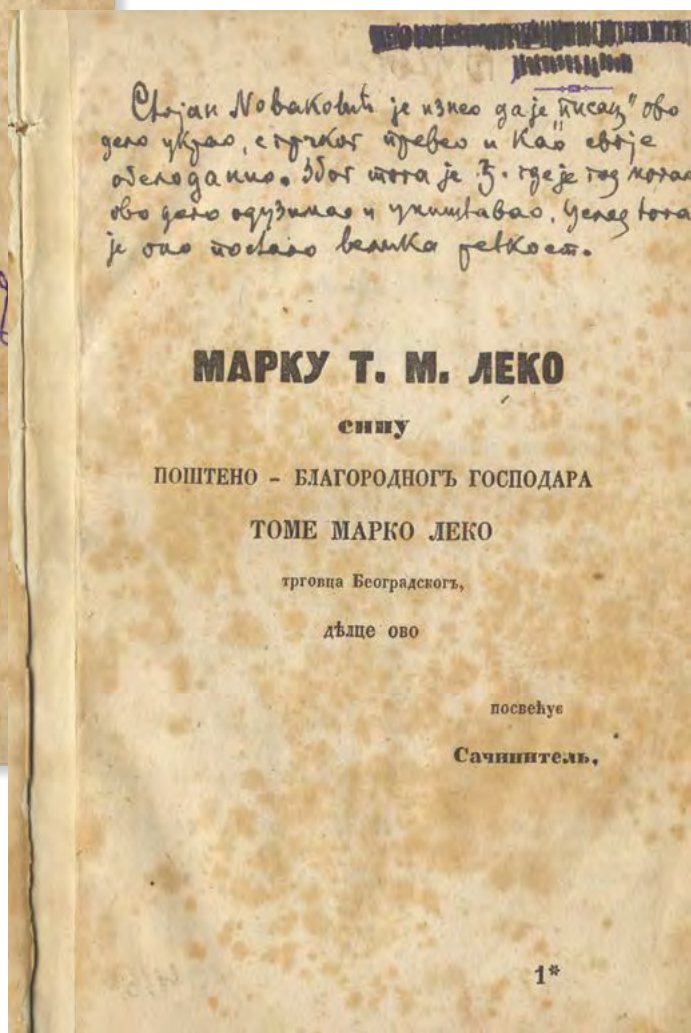
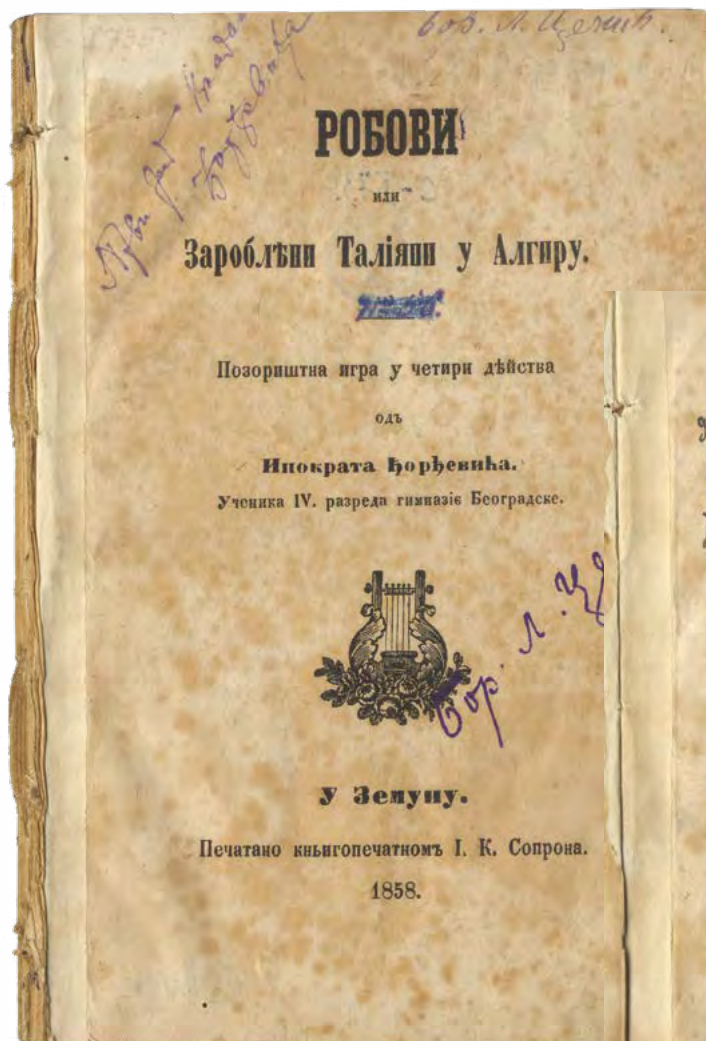
студија у Бечу, он усваја начела позитивизма у науци и под утицајем просветитељских идеја омладинског покрета окреће се проблемима савременог српског друштва.⁷⁰ Међу првима пише о тешком животу сељака, о распрострањеној појави зеленаштва, осиноности локалних власти, неукости свештенства, непросвећености и дубоко укоревеном сујеверју народа, полажући камен темељац новог жанра реализма – сеоске новелистике. Иновативне су и његове „путничке новеле“, настале у другој половини шездесетих година током путовања по Србији, Аустрији и Швајцарској. „Били су то“, оцењује Душан Иванић, „веома важни кораци за динамизацију и модернизацију српске књижевности“.⁷¹

У области драмског стваралаштва Ђорђевић је за собом оставио два оригинална дела – трагедију *Љубоје, жујан српски* (1861), играну у Београду, у позоришту у Великој пивари (1862) и драму *Народ и великаши* (1868), играну у Српском народном позоришту у Новом Саду (1870), Вршцу (1871) и Панчеву (1872). Драму *Народ и великаши*, у којој је Ђорђевић оштро критиковао друштвену, политичку, културну, моралну и привредну стварност у Србији у време Светоандрејске скупштине и династијског преврата 1858. године,⁷² Душан Михаиловић означава „првом идејном драмом не само у српској већ и књижевностима свих јужнословенских земаља“.⁷³ Према француској комедији *Жене које плачу* (*Les femmes qui pleurent*) написао је „шалу“ *Женске сузе и гимнастика*, која је први пут играна 1882. године у Народном позоришту у Београду, приликом вечерње забаве организоване у корист Првог београдског друштва за гимнастику и борење. Владан Ђорђевић се такође бавио и преводима драмских дела. Још као гимназијалац, за потребе свог ђачког аматерског позоришта са новогрчког је превео драму *Добра жена* Карла Голдонија (1861). Молијеров *Тврдица* у његовом преводу деценијама је био на репертоару Народног позоришта у Београду, а на истој сцени је деведесетих година 19. века играна трагедија *Бруш и Колашин* Алберта Линднера коју је превео са немачког (1890). Са грчког језика Владан Ђорђевић је превео трагедију *Меропа* Димитриоса Н. Вернардакиса

(1882) и комедију *Кушчулисова свадба* Александроса Рангависа (1892), које су објављене у часопису *Ошацибина*.

Значајан део Ђорђевићевог књижевног опуса чине романи за које је инспирацију проналазио у ближој и даљој српској прошлости (*Цар Душан* и романи у којима је главни јунак краљ Милан Обреновић – *У фронџи* и *Голјоша*), затим историографска дела и мемоари. „За историчаре српске књижевности“, наводи Душан Иванић, „Ђорђевићева романескна дјела се држе на маргини, сврставају се у тривијалну, тенденциозну, жанровску литературу (...) без већих умјетничких резултата и вриједности. Српска књижевност, међутим, није тако богата да би се лако лишавала оног што је у њој створено“.⁷⁴

Велики допринос развоју српске књижевности Владан Ђорђевић је дао својим часописом *Ошацибина* (1875–1892). Иако публикована с прекидима, *Ошацибина* је била један од најбољих српских часописа за књижевност, науку и културу свог доба. „Што је у шездесетим годинама ‘Даница’ Ђоке Поповића била за књижевне полетарце из калимегданске ‘републике’“, пише Ђорђевић у *Успоменама*, „то је ‘Ошацибина’ била за генерације седамдесетих и осамдесетих година 19. века“. И заиста је било тако – у *Ошацибини*, која је на својој првој страни донела истоимену, данас чувену песму Ђуре Јакшића написану баш за њу, своја дела су објављивали великани српске књижевности попут Војислава Илића, Јакова Игњатовића, Симе Матавуља, Јанка Веселиновића, Лазе К. Лазаревића и Јована Јовановића Змаја. У научном одељку часописа расправе из области природних и друштвених наука писали су Љубомир Стојановић, Стојан Новаковић, Чедомиљ Мијатовић и други, а од лекара, поред уредника Ђорђевића, и Сава Петровић, Лазар Докић, Ђока Јовановић, Едуард Михел, Милан Јовановић Батут, Радмило Лазаревић и Војислав Ж. Ђорђевић.

Робови или Заробљени Талијани у Алгиру: позоришна игра у четири дјјства / одъ Ипократа Ђорђевића, Ученика IV. разреда гимназіе Београдске. У Земуну: печатано књигопечатномъ I.К. Сопрона, 1858. година. (НБС, С I 735)

8 1
1667

ПОЗИВ НА ПРЕТПЛАТУ
НА
ИСТОРИЈСКИ РОМАН
„КОЧИНА КРАЈИНА“.

Наумио сам да издам у особитој књи-
зи мој историјски роман, и овим позивам
сваког љубитеља народне књижевности да
претплати на њега. Књига се већ у велико
штампа, и биће до Петрова дана са свим
готова.

Књига ће изнети *осамнаест* табака у
осмини; а према тој величини одредио сам
што сам могао мању цену: за Србију 8 гр.
чарш. а за Аустрију 80 новч. а. вр.

Ко ми пошље за десет књига новце,
добиће једну за свој труд.

Новци с наруџбинама нека се управо
мени шаљу, а ја свакоме јемчим да ћу књиге
на Петров дан разаслати.

Рок је претплати до Видова дана о. год.

У Београду, 6. Маја
1863 год.

ВЛАДАН ЂОРЂЕВИЋ,

лицејец.

Позив Владана Ђорђевића за претплату на његов роман *Кочина крајина*,
Београд, 6. [18] мај 1863. године (АС, ПО-59: 1668)

1

Народ и великаши.
драма
Д. Владана.

1869.

Школама и родољубу
Караџићу, Грдице
20. VII. 1870-1871

2

Лица:

Леонович, селашког нишања
и фангара Кавалер.
Румија, његова сестра,
Касандра, његова кћи.
Надождић, Савошкичкик Смиљкоујевић
др. Поповић, уредник поштоматског листа
Ковић, поручник у војсци.
Земљ, глав. полиције.
Под Васакије Косовићујевић
Лавина, његова мајка.
Савка, његова сестра.
Милић, професор на в. школи у
Београду.
Медеровић, Касандра
Евст. сфраздија, вараждин посланик
Таван Соларић.
Марко, Милија, Савка, Ђуро Софра,
Босадеа, грађанин, Београђанин.
Секретар народне скупштине
Подпоручник. Глав. војник и секретар
на в. школи. — Ђорђе — Ђурица.

Својом се у Београду
1857 и 1858.

СРПСКО НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ.

Изван

У ВРШЦУ У ПОНЕДЕЛНИК 16. АУГУСТА 1871.

Претплате.

У арени или у негодном времену у цеховом позоришту свечана представа у част уједињеној омладини српској

НАРОД И ВЕЛИКАШИ.

Драма у 5 чина, од дра. Владимира Гиршевича.

О С О Б Е :

Никола Денисовић, председник министарског
савета
Јулијана, деопа му
Казандра, његов му
Јарослав Надеждић, столоначалник у мини-
стерству
Др. Живко Поповић, уредник политичког
листа
Јовић, поручик
Делић, штабни капетан
Пол Василије Константиновић
Данила, мати му
Савка, сестра му
Станко Милић, професор на великој школи

Брани.
Ј. Маринковић.
К. Савић.
Недежковић.
Суботић.
Десковић.
Харић.
Ружић.
Драг. Ружић.
А. Маринковић.
Станчић.

Теодоровић, капетан
Емил-сидија, наредни посланик парти
Гавра Соларић
Марко, старац
Илија
Стеван
Нар. Сира, графин београдски
Бесабес.
Секретар народне скупштине
Први војник и стражар
Чак на великој школи
Дечко
Бориса у денисовићеву кући

Јовић.
Зорић.
Попић.
Бучић.
Попић.
Скоковић.
Рачић.
Тешкић.
Харић.
Бучић.
Јовић.
Љуб. Зорић.
Скоковић.

Збива се у Београду године 1857 и 1858.

Улазне цене у позоришту: Седиште на балкону 80 п. — Засебно место 70 п. — Седиш-
те 60 п. — Стајање 40 п. — Гарнизонске улазнице 30 п. — Војници до наредника и деца али са-
мо уз своје родитеље плаћају половину цене за стајање

Улазне цене у арени: Ложе 3.50 п. — Засебно место 80 п. — Стајање 50 п. — Гарнизонске
улазнице 30 п. — Галерија 20 п. — Војници до наредника и деца али само уз своје родитеље
плаћају половину цене за стајање.

Улазнице се могу добити у трговини г. Косте Стефановића на нијаци од 9—2 сахата
пре подне и од 3—6 сахата после подне, а после на каси. — Ложе се могу добити само у вече
на каси

Ко од наших претплатника жели своја места за ову преставу задржати, нека се изволи
тога ради пријавити у трговини Косте Стефановића најдуже до 11 сахата пре подне.

Болују С. Максимовића, П. Маринковић, В. Стефановић.

ПОЧЕТАК УПРАВО У 7¹/₂ САХАТА.

Братскомо удружење Београдо у Вршцу.

Плакат позоришне представе *Народ и великаши*, играње у Српском народном позоришту у Вршцу, август 1871. године (РОМС, 14.045)

Господине,

Познавајући вашу љубав и заузимање за напредак српске књижевности, узео сам слободу послати вам прву свеску мојега журнала „Отаџбине“.

Надам се да ћете, ако се сложете са програмом и правцем мојега листа, препоручити га у кругу ваших познаника и пријатеља, како би добио што више претплатника, јер само на тај начин биће у стању да постигне своју мету, а то је: да публици што чита доноси редовно најодабраније душевне хране, а књижевницима да створи центар, у коме ће за свој труд моћи заслуживати пристојну награду.

Ако случајно не будете у томе нашега мишљења, да је овако предузеће нужно у српској књижевности, или ако вам ваши послови не допуштају да потио-можете то предузеће, макар се у начелу и сложили с њиме, онда вас лепо молим да ме о томе известите.

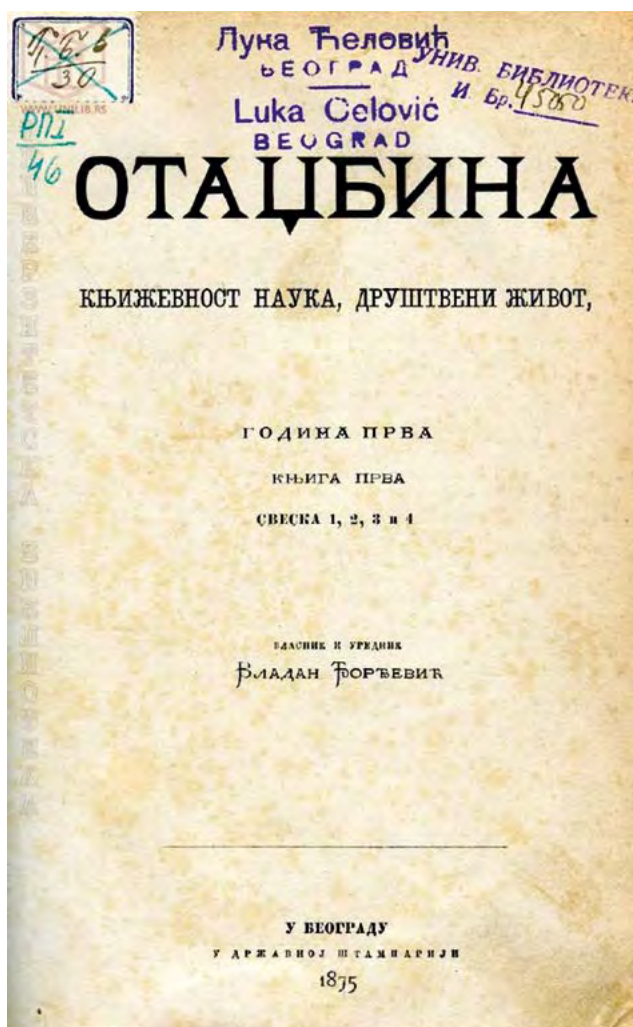
У Београду
о Божићу 1874.

Ваш поштовалац,

Др. ВЛАДАН ЂОРЂЕВИЋ
УРЕДИТЕЉ „ОТАЏБИНЕ“

Позив на претплату

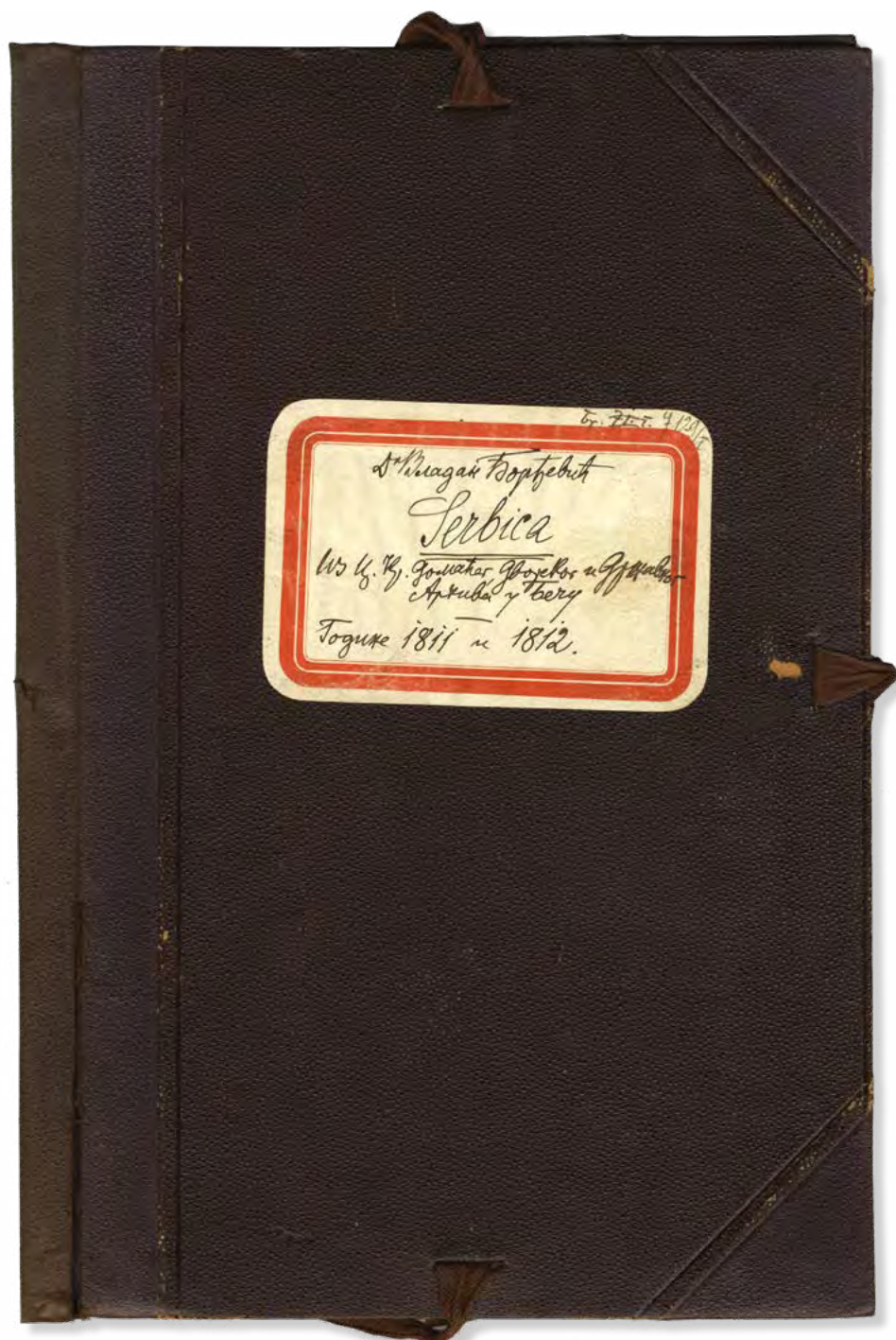
Позив Владана Ђорђевића на претплату на часопис *Отаџбина*, 1874. година (НБС, Пл 151/9)

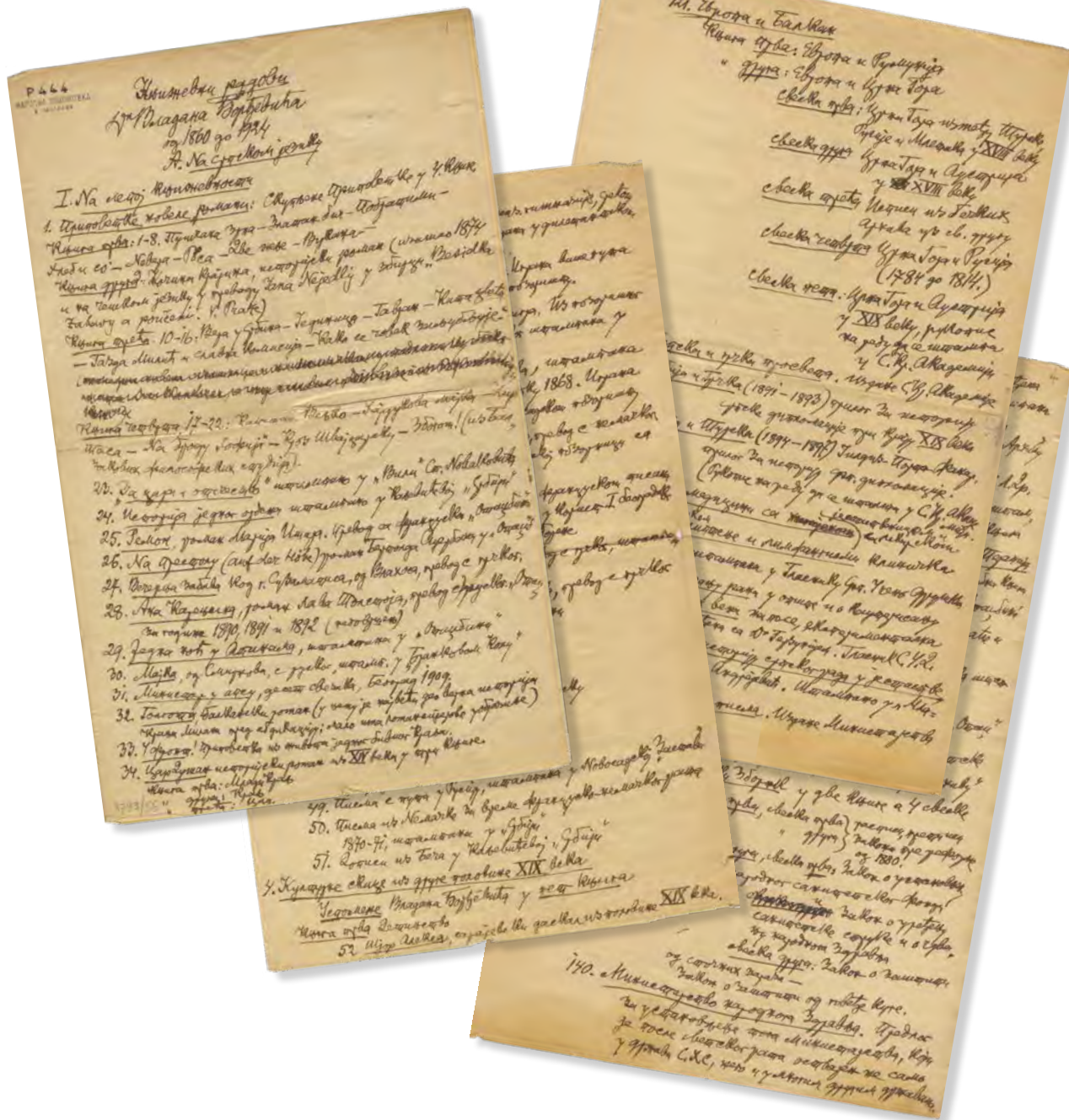
Разумећеш их с
Шта ти са сме
Па ћеш о стен
Бријане главе
У заносноме ст
Ал' један израз, једну мисао
Чућеш у борбе страшној ломњави:
„— Отаџбина је ово Србина! . . .“

Ђ. Јакшић.

Насловна страна првог броја Ђорђевићевог часописа *Отаџбина* и истоимена песма коју је Ђура Јакшић написао поводом оснивања часописа, 1875. година

Фасцикла са исписима Владана Ђорђевића из бечких архива о српској историји за 1811. и 1812. годину. (АСАНУ, 7129)

„Књижевни радови Др. Владана Ђорђевића од 1860. до 1924. године“, рукопис Владана Ђорђевића, [Б. м. и г.] (НБС, Р 444)

Молим вас, г. председниче, да саопштите друштву моју дубоку захвалност на избору којим ме је почаствовало. Ја ћу се старати да на самом делу покажем ту своју захвалност, чим се вратим у отаџбину.

(из писма Владана Ђорђевића Јанку Шафарику, председнику Српског ученог друштва, Беч, 22. април 1869)⁷⁵

АКАДЕМИК

На XII седници Одбора одржаној 1. фебруара 1869. године, Српско учено друштво је за редовног члана изабрало Владана Ђорђевића који је шест дана раније у Бечу промовисан за доктора медицине.⁷⁶ Двадесетпетогодишњи доктор, најмлађи међу лекарима члановима Друштва, већ је био афирмисани књижевник. Пошто су чланови Друштва имали да се одреде у којем ће одбору радити, Ђорђевић се у писму захвалности за избор упућеном председнику Јанку Шафарику, пријавио за чланство у два одбора, у Одбору за науке природне и математичке и Одбору за науке филолошке и филозофске.⁷⁷ Друштву је током године поднео два рада којима је желео да дебитује у оба одбора. Литерарно-историјска студија „Хус и Хуситска Крајина“, намењена Одбору за науке филозофске и филолошке, публикована је у *Гласнику* већ те године,⁷⁸ док други рад, „Прилози за историју српскога рада у јестаственици“, намењен Одбору за природне науке, није био прихваћен. Ђорђевић је у „Прилозима“ описао допринос доктора Јована Андрејевића проучавању хистолошке грађе јетре. Како је, међутим, Андрејевић своја истраживања извршио у Бечу, а резултате објавио на немачком језику, Одбор је вероватно закључио да његов рад не спада у „српску науку“. У „Прилозима“, који су, нешто допуњени, објављени у *Младој Србадији* (1870), Ђорђевић је дигао глас против тог става: „Зар то што је *Гласник* до пре кратког времена био затворен свакоме научном раду који није засецао у ‘словесност’ српску, што дакле нигде није било народног органа за јестаственичке науке – за то да не смемо назвати српским трудом резултате до којих је дошао пок. Андрејевић својим микроскописањем? Ја мислим да би тиме учинили неправду себи самима.“⁷⁹

Већ наредне 1870. године Владан Ђорђевић је Одбору за науке природне и математичке послао медицинску студију „О лимфолиптењу (De Lymphorrhoea)“ коју је израдио као специјализант хирургије у Бечу. Рецензенти, доктори Сава Петровић и Јован Валента, сматрали су да се рад не може примити за Гласник јер је „чисто научан“ и „више припада лекарским новинама“ [часопису], али и да није у сагласности са Уставом Друштва којим је прописано „да се науке имају обделавати с погледом на наше отачаство, или југословенство“. Међутим, Одбор није уважаио мишљење рецензената већ је „после дуже дебате“ одлучио да се рад прихвати, а аутор награди са шест дуката по табаку.⁸⁰ Публикован наредне године, рад „О лимфолиптењу“⁸¹ прокрчио је пут и Ђорђевићевој експерименталној студији „О каутерисању (жежењу) рана у опште и о каутерисању разголићених вена на по се“ (1872).⁸² То су били први и једини медицински радови који су објављени у *Гласнику* Српског ученог друштва, чији је члан Владан Ђорђевић био до спајања Друштва са Српском краљевском академијом 1892. године.

Након оснивања Српске краљевске академије (1886), Оснивачки одбор је у априлу 1887. године краљу Милану Обреновићу поднео предлог за именовање шеснаест првих академика. Међу предложеним личностима био је и Владан Ђорђевић али краљ, у то време киван због Ђорђевићевих чланака о Српско-бугарском рату, није одобрио његово именовање.⁸³ Осам месеци касније, Ђорђевић је изабран за дописника Академије филозофских наука Српске краљевске академије (1888), а 1893. године за правог члана. У мају 1894. године одржао је своју приступну беседу „Кораис и Доситије“, која је публикована у његовој књизи *Грчка и српска просвета* (1896), у издању Академије.

Српска краљевска академија објавила је и шест историјских дела Владана Ђорђевића: *Црна Гора и Аустрија у XVIII веку* (1912), *Истиси из бечких државних архива: документи уз дело Црна Гора и Аустрија у XVIII веку* (1913), *Црна Гора и Русија: 1784–1814* (1914), *Србија и Грчка 1891–1893: прилог за историју српске дипломатије при крају*

XIX века (1923), Црна Гора и Аустрија: 1814–1894 (1924) и Србија и Турска: (Јилдиз–Порша–Фанар): 1894–1897 (1928).

За успомену на свог рано преминулог сина Милана, Владан Ђорђевић је Српској краљевској академији тестаментом завештао суму од 70.000 динара (у седмопостотним државним обвезницама), у циљу оснивања Књижевног фонда Милана Владановог Ђорђевића. Одредио је да од камате на завештану суму Академија сваке друге године награди најбоље дело из лепе књижевности, првенствено историјске романе и приповетке из српске историје, и замолио је да се пропишу правила за награду Фонда. Академија је примила легат, прописала правила Фонда и испунила жељу завештача – 1933, 1935, 1937. и 1939. године, средствима из Књижевног фонда Милана Вл. Ђорђевића награђено је укупно 11 дела.⁸⁴

Беч 10 Априла 1869 г.г.

39

Господине председниче,

Приликом сам ваше писмо од 13. Марца
о. т. у Које ми јавиште да ме је српско учено
друштво изабрало за свог редовног члана, и
у исто време и дијалог на поштомачко.

Јављајући вам да сам приликом поштомачко
ме документом, поштом вас уредно да ме
уверите у јестаственички и математички,
ски одсек друштва, а тако исто и у
одсек филозофски и филозофски, ако глас.
19. друштвеног уређења ваља јављати тако,
да се сваки члан може учествовати и у два
одсека, ако хоће, или ако га који одсек
поже.

Молим вас, т. председниче, да саопштом
ме друштву поју дубоку захвалност на избору
којим ме је поштомачковало. Ја ћу се старати
да на самостојећу делу покажем ју своју захвал-
ност, или се вратим у општењу.

Приликом, т. председниче, уверавање моје,
та општење поштомачко.

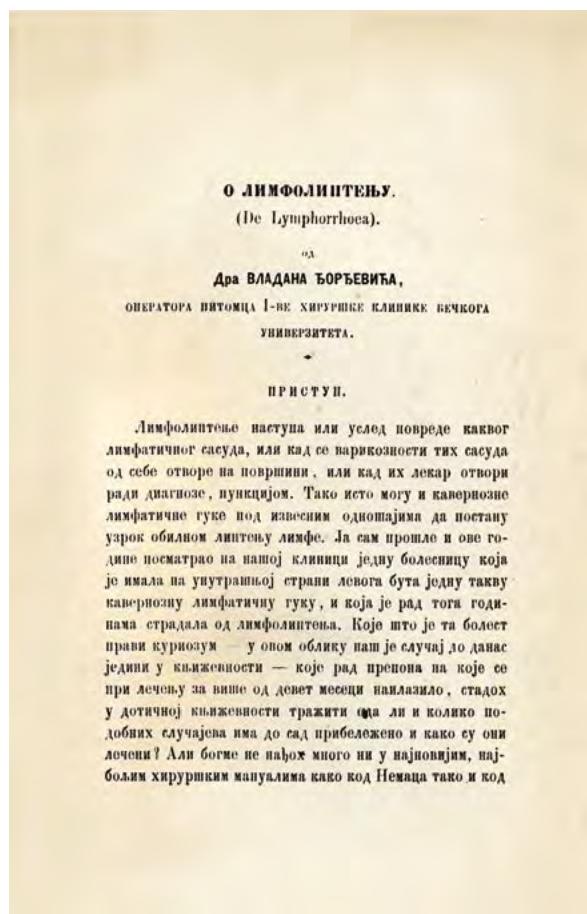
Владан Ђорђевић
р. члан срп. уч. друштва

Владан Ђорђевић, редовни члан Српског ученог друштва – Јанку Шафарику, председнику Српског ученог друштва, Беч, 10. [22] април 1869. године. Захвалност на избору у чланство Друштва и молба да буде распоређен у Јестаственичко-математички и Филолошко-филозофски одсек. (АСАНУ, СУД 47 [39]/1869)

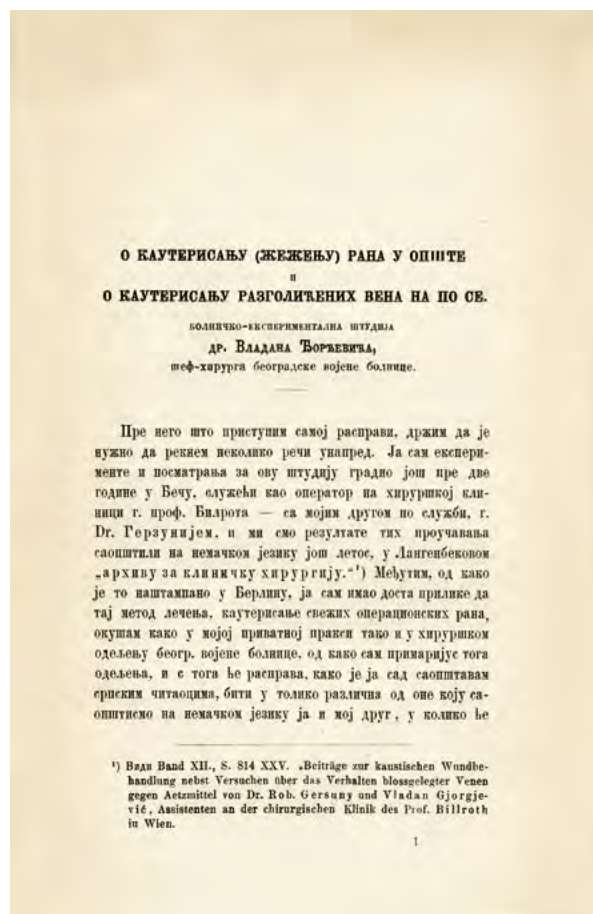
Владан Ђорђевић, редовни члан Српског ученог друштва – Стојану Новаковићу, секретару Српског ученог друштва, Београд, 2. [14] август 1872. године. На захтев Друштва шаље своју фотографију и податке за биографију. (АСАНУ, 7380/12)

DR VLADAN GJORGJEVIC

wirkl. Mitglied der serb. Gelehrten-Gesellschaft in Belgrad.

Насловна страна Ђорђевићевог рада
„О лимфолиттењу“, који је био први стручни
медицински рад објављен у *Гласнику Српској*
ученој друштва (*Гласник Српској ученој друштва*,
књига XII, свеска XXIX
старог реда, 1871, 70)

Насловна страна Ђорђевићевог рада
„О каутерисању (жежењу) рана у опште и
о каутерисању разголићених вена на по се“
(*Гласник Српској ученој друштва*,
књига XXXIII, 1872, 236)

КРАЉ. СРПСКО ПОСЛАНСТВО

У ГРЧКОЈ

Бр. _____

Атина 29 Јануара 1893

Господине Председнице,

Имао сам част пријети Вам писмо од 28^{ог} Фебруара 1893, № 285, којим сте ме дали доброту јавити ми, да ме је целокупна Академија, на своје скупу од петота дана – одредила за члана Академије филозофских наука.

Ово писмо имао сам част пријети и основни закон Академије са чловковом, које сте изволели приложити, да бих могао видети, каква су ми права и какве дужности тамо одређене.

Изволите пријети, Господине Председнице, и овом приликом уверења о мом одличном поштовању

Члан Академије филозофских наука,
Владан Ђорђевић

Председнику Краљевске Академије
Господину Дим. Нешићу
Београд

Владан Ђорђевић, члан Академије филозофских наука – Димитрију Нешићу, председнику Српске краљевске академије, Атина, 29. јануара [10. фебруара] 1893. године. Потврђује пријем обавештења о избору за члана Академије и послатих примерака Академијиног закона и пословника. (АСАНУ, СКА 464/1893)

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

КОЈА ЈЕ ПОД ЗАШТИТОМ

ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА

АЛЕКСАНДРА I

ПРОГЛАСИЛА ЈЕ НА СВОЈЕМ СВЕЧАНОМ СКУПУ

30 АПРИЛА 1894

ГОСПОДИНА ДРА ВЛАДАНА ЂОРЂЕВИЋА

ЗА ПРАВОГ ЧЛАНА АКАДЕМИЈЕ ФИЛОСОФСКИХ НАУКА

БРОЈ 313
23. јуна 1894
У БЕОГРАДУ

ПР. СЕКРЕТАР АКАДЕМИЈЕ.

M. H. Antić

ПРЕДСЕДНИК АКАДЕМИЈЕ,

Др. М. Нешковић

Диплома Српске краљевске академије о проглашењу Владана Ђорђевића за правог члана Академије филозофских наука, 23. јун [6. јул] 1894. године (МНТ, ЗМСЛД, Т.п.7.1535)

Српској Краљевској
Академији

1. У прилогу под 1. чл. ми је поднео
Српској Краљевској Академији рукопис своје
дела „Грчка и Српска Просвета. Део први. О
првак просветна раскојке и и србујске просве-
те до Којансове и Ђемићеве раскојке Закојно
на 79 писаних табака.

На основу ове студије, прогласиће у исто-
ду на ланској свегој седници Академије,
за сам прогласиће за право Академичко

Сада је подносиће за штампање у
„Гласу“ Академије, и молиће да се порекаће
повери (ако је то могуће) г. Николину Ј. Крстићу,
као и то да ми се ревидија од свакога табака
пошље на поштом за штампу.

Надајуће се да ће ме г. Главни Секретар
Академије известити како о пријелу рукопи-
са тако и о свима детаљима односно штампа-
ња, хожеја иду. остајеће с уверенима високо
поштовања

16 Маја 1895
у Цариграду

Владан Ђорђевић
Главн глас Академије фило-
софских наука

Владан Ђорђевић, члан Академије филозофских наука – Српској
краљевској академији, Цариград, 16. [28] мај 1895. године. Шаље рукопис
своје приступне академске беседе за штампање у Академијином Гласу.
(АСАНУ, СКА 550/1895)

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

№ _____

14. октобра 1924.

Београд.

Господине Академиче,

Ради једнообразности корица и насловног листа у Академијиним издавима Академија је ово удевила и за Ваше дело "Црна Гора и Аустрија у XIX веку", без онога става на трећој страни насловног листа "Ово је пета свежа описна "Црна Гора и Европа" који саставља другу књигу дела "Европа и Балкан". Наказим да биоте у предговору могли допунити реченицу овим ставом са треће стране насловног листа.

Кад сте променили наслов дела на трећој страни насловног листа, променићу га и на корицама, тј. "Црна Гора и Аустрија у XIX веку" да дође "Црна Гора и Аустрија 1814-1894".

С одличним поштовањем

Секретар
Академије Наука,

А. Белић

ГОСПОДИНУ

Др. ВЛАДАНУ ЂОРЂЕВИЋУ, Академику.

Александар Белић, секретар Српске краљевске академије, пише Владану Ђорђевићу у вези са публиковањем његовог дела *Црна Гора и Аустрија: 1814-1894*, Београд, 14. октобар 1924. године (АС, ВБ-274)

Ако је баш тешко умрети без икаквог изгледа на бесмртност – ја се за њу не надам у своја књижевна дела, већ у вас, синове моје. Ако вас тројица урадите за своје доба, и у своме кругу, онолико колико сам ја урадио са мојим савременицима и за наше доба, и ваша ће се деца звати Владанови унуци, а можда ће ово име, које сам ја слободно сковао, прећи и на ваше унукe.

(из писма Владана Ђорђевића сину Милану,
Цариград, 4. јуна 1896. године)⁸⁵

Владан Ђорђевић са породицом, у дворишту породичне куће у Македонској улици у Београду, 1910. године. У првом реду, слева надесно: Паулина Полет Властари, Паулина В. Ђорђевић, Софија Властари, Владан Ђорђевић, Владан Властари, Милан В. Ђорђевић. У другом реду, слева надесно: Никола В. Ђорђевић, Марија Властари, Александар В. Ђорђевић, Владислав Ј. Дероко, Наталија Дероко. (МНТ, ЗФМ, Т:п.5.25)

ПОРОДИЦА

У јесен 1865. године, Владан Ђорђевић, медицинар треће године студија, упознао је у Бечу Паулину Битнер, осамнаестогодишњу девојку из официрске породице. Паулинини родитељи, отац Франц, пензионисани мајор аустријске војске, и мајка Барбара, били су растављени, па су и њихова деца живела раздвојено – Паулина и старија кћерка код мајке, а тројица синова код оца. Пошто се цела породица издржавала од очеве пензије, Паулина је крајем шездесетих година радила у једном салону женских шешира. Из Владанове и Паулидине везе, „ђачког брака“, како је он говорио, у Бечу је рођено двоје деце, кћерка Стајка (1866) и син Ђорђе (1871). Као државни стипендиста, Владан није могао ни да помишља на женидбу и заједнички живот с Паулином. Кћерку су зато убрзо по рођењу дали у хранитељску породицу у једном селу надомак Беча, где су је викендом посећивали. Девојчица није дуго поживела, а њена смрт је још више зближила родитеље. Када је рођен Ђорђе, Владан је био на крају специјалистичких студија и одлучио је да се ожени Паулином. Успео је да сломи отпор свог оца који је предлагао да Паулину „исплати“ и да се у Београду ожени „како му доликује“, девојком из неке „боље куће“.

Владан и Паулина су се венчали 23. новембра 1871. године, у Вазнесењској цркви у Београду.⁸⁶ Њихова свадба је била сензација у конзервативној београдској чаршији јер се још није догодило да се млад, школован човек ожени својом „љубавницом“, с којом чак има и дете. Паулина је била разборита жена ведре нарави која је током шест деценија заједничког живота свом мужу била најбољи пријатељ. Заједно су прошли кроз све Владанове успоне и падове у каријери и делили тешке тренутке болести и смрти деце. Од једанаесторо деце, колико су имали, за живота родитеља је преминуло осморо. У дечијем узрасту су преминули

Стајка, Ђорђе, Елена, Олга и Душан. Син Љубомир, који је имао урођену срчану ману, преминуо је у петнаестој години. До одраслог доба стасало је петоро деце – синови Милан, Александар и Никола и кћерке Марија и Наталија.

Владан Ђорђевић је био изузетно везан за породицу. У млађим годинама, када је због ратова, дворске службе или скупштинских послова у Нишу често бивао ван куће, од Паулине је захтевао да му свакодневно пише о свему што се догађа у породици, укључујући и најситније детаље. Невероватно је колико је пажње и времена, поред својих многобројних послова, улагао у васпитање деце настојећи да у њима развије скромност, осећај одговорности и радне навике. Од малих ногу их је упућивао да се међусобно воле и помажу. Породични живот Ђорђевићевих био је обележен живом међусобном преписком свих чланова током читавог низа година у којима су и деца и родитељи живели у различитим земљама и градовима.

Сва тројица Владанових синова школовала су се у иностранству – Милан и Александар на Правном факултету у Паризу, а најмлађи Никола у Пословној школи у Бечу. Образовање кћерки, које су завршиле основну школу, отац је допуњавао држећи им часове књижевности, географије и историје. За разлику од синова који се нису женили, обе кћерке Ђорђевићевих су биле удате. Марија је у браку са цариградским банкарком Димитријем Властаријем имала четворо деце, а Наталија је била удата за инжењеријског пуковника Владислава Ј. Дерока, с којим је имала троје деце. Милан и Александар су до очевог пада с власти 1900. године били у дипломатској служби. Тек 1906. године, заузимањем тадашњег председника владе Николе Пашића, поново су запослени у Министарству иностраних дела. Милан је у Београду радио и као адвокат, док је Александар био у дипломатској служби до пензионисања. За време службовања у Берну, 1922. године добио је сина Владана. Никола је био запослен у међународној компанији за патенте Дидзел у Паризу. Сва тројица Владанових синова учествовала су у балканским ратовима и у Првом светском рату.

Брачном пару Ђорђевић није било суђено да у миру проведе старост. Почетак Првог светског рата затекао их је у једном санаторијуму у Немачкој. Одатле су преко Цариграда, где су се накратко задржали код кћерке и зета, отпутовали у Ниш. У јануару 1915. године примили су трагичну вест о смрти кћерке Марије која је преминула у 39. години услед бубрежне инсуфицијенције. Почетком 1916. године, за време окупације Србије, Владан је изгубио супругу Паулину која је преминула у Врњачкој Бањи, од последица možданог удара. Две године касније, на дан проглашења Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, преминуо је и четрдесетпетогодишњи Милан услед запаљења плућа, компликације шпанске грознице. „Трагедија без трагичне кривице свршена је“, записао је Владан Ђорђевић на дан синовљеве сахране, „Са религиозног гледишта једна страшна неправда Бога ‘премилостивог’... Са јестаственичког гледишта једна ужасна бесмислица: да умре један млад ђин на врхунцу своје физичке и душевне снаге, а да га преживи и сахрани 75 годишњи отац у сред старачког физичког и душевног малаксавања, у сред умирања на парче.“

Стеван Тодоровић, *Портрет Владана Ђорђевића*, 1882. година, 55,5 x 68 cm (НМ, 31_2451)

Стеван Тодоровић, *Портрет Паулине Ђорђевић*, 1882. година, 55,5 x 68,5 cm (НМ, з1_2452)

Деца Владана Ђорђевића. У другом реду, слева надесно: Наталија, Марија, Љубомир и Александар. Позади стоји Милан, а напред седи Никола. Фотографија Васе Даниловића, око 1888. године. (МНТ, ЗФМ, Т:п.5.7)

Портрет Милана Ђорђевића, писара Посланства
Краљевине Србије у Цариграду. Фотографија Лазара
Леџтера, Београд, 1896. година (МНТ, ЗФМ, Т.п.5,26)

Портрет Паулине Ђорђевић са звездом и лентом Ордена милосрђа (Nişān-ı Şefkāt) којим ју је одликовао султан Абдул Хамид II 1895. године. Фотографски студио Фебус (Photographie Phébus), Цариград, 1895. година. (БГБ Ф III 4, инв. бр. 70)

Паулина Ђорђевић (1847–1916), супруга Владана Ђорђевића и Марија Властари (1877–1915), кћерка Владана Ђорђевића, око 1910. године. (МНТ, ЗФМ, Т.п.5.10)

Портрет Милана Ђорђевића, са посветом на полеђини: „Моме драгом Баћи и милој мами за сећање на рат против Аустрије, сав њихов Милан, 22. март 1915. године“. Скопље, Фото Атеље А. Станковић – Баубин. (АС, ВБ-16)

Наталија, кћерка Владана Ђорђевића (друга здесна) са својом другарицом Јевросимом Стојановић и очевим пријатељима Чедомиљем Мијатовићем (први слева) и Марком Стојановићем (у средини). Београд, Кнез Михаилова улица, испред куће Марка Стојановића, почетак 20. века.
(Б. Дебељковић, *Београд и Београђани крајем 19. века виђени оком Марка Стојановића*, 45)

Владан Ђорђевић са братанцем др Томом М. Леко (1884–1915), сином проф. др Марка Т. Лека [Београд], између 1912. и 1914. године. (МНГ, ЗФМ, Т.п.5.24)

Паулина В. Ђорђевић са унучићима Јоландом Паулином Ликицом и Јованом Дероко, децом њене кћерке Наталије Талице. Фотографија снимљена између 1912. и 1914. године. (МНТ, ЗФМ, Т.п.5.28)

Најбоље ће бити да нађем што из астрономије. Ту се време и простори броје на милијарде. Пред тим џиновским размерама цела наша сунчана система постаје једна ситница а камо ли наша земна кугла, а камо ли ратови на њој, а камо ли судбина појединога човека на земљи. [...] Да ли у мојој, од Аустријанаца разваљеној библиотеци, има штогод из астрономије?

(Владан Ђорђевић, 1918. године)⁸⁷

РАТНЕ ГОДИНЕ, ПОЗНЕ ГОДИНЕ

Након издржане затворске казне 1906. године, Владан Ђорђевић је неко време живео у Бечу, где се посветио сређивању својих рукописа, раније објављених чланака и писању мемоара. Чланке из српско-турских ратова и Српско-бугарског рата, публиковане осамдесетих година у *Оштрабини*, сабрао је у посебне књиге 1907. и 1908. године, а наредне године је издао „роман из балканског живота“ *Голјуша* и мемоаре *Министар у айсу*. Марта 1910. године, у свом дому у Београду, свечано је прославио педесетогодишњицу књижевног рада. Депутације друштава које је основао и у којима је био члан дошле су му на честитање, а бројна писма и телеграме добио је од пријатеља, колега и јавних личности, међу којима је било припадника различитих политичких партија. Готово сви дневни листови обележили су слављеников јубилеј пригодним чланцима. Показало се да је временска дистанца од једне деценије, колико је протекло од оставке Ђорђевићеве владе, у већем делу јавности омогућила реалније сагледавање Ђорђевићевих доприноса на свим пољима његовог рада. На дан јубилеја, указом краља Петра Карађорђевића одликован је Орденом белог орла трећег степена.

Зашавши у седму деценију живота, Владан Ђорђевић је очекивао да су пред њим године у којима ће своје пензионерске дане проводити у писању, шетњама и дружењу са унучићима и пријатељима. Децу је извео на пут, а његова материјална ситуација се после низа година коначно поправила. Али на турском Балкану није било могуће правити дугорочне планове. Када је крајем септембра 1912. године, уочи објаве рата Турској, објављена мобилизација, Ђорђевић се одмах „ставио на расположење“ Радивоју Бојовићу, министру војном. Бојовић му је одговорио да војска нема положај који би одговарао његовом „високом рангу и високим

способностима“⁸⁸ али га је упутио на председника владе Николу Пашића. Пашићевом одлуком, Владану Ђорђевићу је поверена мисија у Бечу, са задатком да у штампи немачког говорног подручја ради на отклањању непријатељског држања аустријске јавности према Србији.⁸⁹ Тим путем, који је осмишљен као допуна дипломатским активностима, српска влада је настојала да припреми терен за добијање сагласности Аустроугарске за проширење своје територије након рата, укључујући излазак на Јадранско море, и да делује насупрот постојећим тежњама за стварање албанске државе.⁹⁰ Ђорђевић је у Бечу провео цео новембар 1912. године. Чланцима, у којима се залагао за аустроугарско-српски споразум, у прво време је постигао да писање бечке штампе о односима двеју земаља добије повољнији тон.⁹¹ Захваљујући својим друштвеним везама, упознао се са појединим представницима скупштинске опозиције који су преко њега српској влади предложили договор по принципу реципроцитета – за пристанак да се економски, путем царинске уније, веже за Аустроугарску, Србија би добила излаз на Јадранско море и помоћ у разграничењу са осталим балканским државама. Српска влада је тај предлог одбила, а ускоро је званични Беч заузео одлучан став о питању оснивања албанске државе. После тога, бечка штампа је затворила врата Ђорђевићевим чланцима и он је позван да се врати у Србију.

Крајње револтиран држањем Аустроугарске и њеним претњама ратом уколико се Србија не повуче из Албаније, Ђорђевић је 1913. године на српском, француском и немачком језику објавио књигу *Арнауџи и велике силе*. Ослањајући се управо на дела аустријских аутора који су на основу истраживања тврдили да Албанци нису кохерентан народ у погледу културе, вере, историје и језика, заступао је мишљење да Аустрија све то зна и да албанску државу прави не због Албанаца, већ као свој сателит који ће јој омогућити присуство на источном Јадрану.⁹² Када је на Лондонској конференцији створена Албанија и када је српска војска била приморана да се повуче с албанског приморја, Ђорђевић је написао брошуру *Куда си се уйуџила Аустријо* која је публикована на српском и

немачком језику. У брошури, која је била одговор на чланак објављен у бечком *Цајтунг* под насловом „Зашто Аустрију мрзе сви балкански народи, а нарочито Срби“, навео је све историјске догађаје у којима је Хабзбуршка Монархија радила на штету српског народа, почев од анексије Босне и Херцеговине до најновијих поступака током балканских ратова. Те две књиге, како се ускоро показало, Аустроугарска му није опростила.

Почетак аустроугарске окупације Србије 1915. године затекао је Владана Ђорђевића у Врњачкој Бањи, где је са женом, кћерком Наталијом и двоје унучади био у избеглиштву. По уласку аустријске војске у град, живот се наставио релативно мирно али је крајем јануара 1916. године група угледних личности, међу којима је био и Владан Ђорђевић, стражарно спроведена у Београд. По доласку и саслушању, Ђорђевићу је дата слобода кретања и он се настанио у својој кући у Македонској улици која није претрпела већа оштећења. Ту је после месец дана примио вест о смрти супруге Паулине с којом после шест деценија заједничког живота није стигао ни да се опрости.

Међу Аустријанцима који су заузимали важне положаје у градској управи Ђорђевић је имао неколико познаника из бечких година. Један од њих је био Лудвиг Талоци (Ludwig – Lajos von Thallóczy), цивилни комесар Београда, иначе мађарски историчар и дипломата. Талоци га је при првом сусрету упитао „који га је ђаво терао“ да напише књигу *Арнауџи и велике силе*, додавши да би због тога „могао видети“ логор код Салцбурга. Када се Ђорђевић у Гувернману заузео за ослобађање тројице познатих београдских лекара притворених по достави неке болничарке, речено му је да он очигледно заборавља да су Аустријанци сада господари у земљи, чим се понаша „као да је још министар председник у Србији“. Том приликом му је саопштено да се спреми за пут јер ће кроз три дана бити интерниран.⁹³

Крајем јуна 1916. године Владан Ђорђевић је са кћерком и унучићима отпутовао преко Беча у Земеринг, који му је био одређен за место боравка. Месец дана касније премештен је у сеоце Оберндорф крај Раапса, у Доњој

Аустрији, где је остао до завршетка рата. Поред свеопште оскудице, у којој је било тешко набавити огрев и храну, морила га је и брига за синове и зета који су се налазили на разним странама света – Милан и Владислав Дероко у Солуну, Никола у Паризу, а Александар у српском посланству у Вашингтону.⁹⁴ У новембру 1918, после две и по године проведене у интернацији, коначно је ослобођен и са породицом се вратио у Београд.

У свеопштој радости због стварања нове државе – Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Владан Ђорђевић је доживео тежак ударац, смрт најстаријег сина Милана. Као што је увек у невољама настојао да се „спасава радом“, тако је и сада у пет сати изјутра седао за писаћи сто на којем су стајали његови започети мемоари „Моја старост“. Живот у пустој кући постао му је једва сношљив па је 1921. године решио да је прода и пресели се у Беч. Код Паулинине родбине, с којом је породица Ђорђевић годинама одржавала блиске везе, изнајмио је скромну собу. До средине двадесетих година лета и зиме је углавном проводио у бањама и на мору, а на путовањима су га понекад пратили синови и унучићи, деца покојне кћерке Марије. Са собом је увек носио своје рукописе и неуморно је писао. Између 1920. и 1928. године објавио је осам књига – роман *Цар Душан* (1920), шест историјских студија и прву књигу својих *Успомена* (1927). У Београд је ретко долазио, углавном у неким посебним приликама. У септембру 1922. године, на прослави 50. годишњице Српског лекарског друштва, председавао је свечаном седницом којој су присуствовали краљев изасланик, патријарх Димитрије и бројне угледне личности. Четири године касније, у Београду је боравио ради свечаности на којој је промовисан за почасног доктора Универзитета у Београду, као први лекар који је понео то високо звање.

Од 1927. године Ђорђевићево здравље је било озбиљно нарушено. Тешко се кретао, изгубио је слух, мучили су га екцем, реума и понављане упале плућа. Боравци у санаторијумима трајали су месецима, а деца и унуци, заузети својим пословима и животима, нису га обилазили. Некада обимна преписка свела се на две личности, сина Николу и пријатеља

Тихомира Николића. „Да би појмио колику ми радост прави свако твоје писмо“, писао је Николићу крајем 1929. године, „морам ти на ухо, и само за тебе поверити, да ми не само други пријатељи, него и моји рођени синови (а остало ми их је свега два) не пишу по кадшто по неколико месеци. За једнога се бринем да не пати од последица једне веће операције у носу, а други се дурнуо због неке моје речи, па сада немам ни његову адресу, и не знам да ли је још на Бледу, или је отпутовао и куда? Дивно ‘вече живота’, а шта велиш?“⁹⁵

Владан Ђорђевић је преминуо 31. августа 1930. године у Санаторијуму „Др Лакатош“, у Бадену крај Беча. Сахрањен је 4. септембра 1930. године, уз државне почасте, у породичној гробници на Новом гробљу у Београду.

ПРВИ КОНГРЕС СРПСКИХ ЛЕКАРА И ПРИРОДЊАКА
ПОД НАЈВИШОМ ЗАШТИТОМ ЊЕГОВОГА ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА ПЕТРА I
У БЕОГРАДУ
5, 6 и 7 СЕПТЕМБРА 1904 ГОДИНЕ

LABOREMUS!

ПОЗДРАВ

ПРВОМ КОНГРЕСУ СРПСКИХ ЛЕКАРА И ПРИРОДЊАКА

ПРВИХ 100 ГОДИНА У РАЗВИТКУ ЛЕКАРСКЕ СТРУКЕ

У СРБИЈИ

ОД

Д-РА ВЛАДАНА ЂОРЂЕВИЋА

БЕОГРАД

ИШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ИШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1904.

„Laboremus!“ (српски Радимо!) је био животни мото Владана Ђорђевића

Владан Ђорђевић на шеталишту у Маријенбаду. Фото-дописница, издање Фр. Фридриха (Fr. Friedrich), Маријенбад, 1909. година. (МНТ, ЗМСЛД, Т.п.7.1411)

K. K.
Bezirkshauptmannschaft
Neunkirchen.

Прилог 7. 4/5 одб. 91.)
Neunkirchen, am 1. August 1916. 186

Z. 1254/4-A

Konfinierung auf
den Semmering.

Seiner Hochwohlgeboren

Herrn Dr. Vladan G j o r g j e v i ć

S e m m e r i n g .

Das k. und k. Generalgouvernement in Belgrad hat Euer Hochwohlgeboren den Semmering als Aufenthalt zugewiesen.

Zufolge Auftrag des k. und k. Kriegsüberwachungsamtes werden Euer Hochwohlgeboren als Angehöriger eines feindlichen Staates am Semmering konfiniert, d. h. Euer Hochwohlgeboren dürfen ohne Bewilligung der k. k. Bezirkshauptmannschaft Neunkirchen das Semmeringgebiet nicht verlassen.

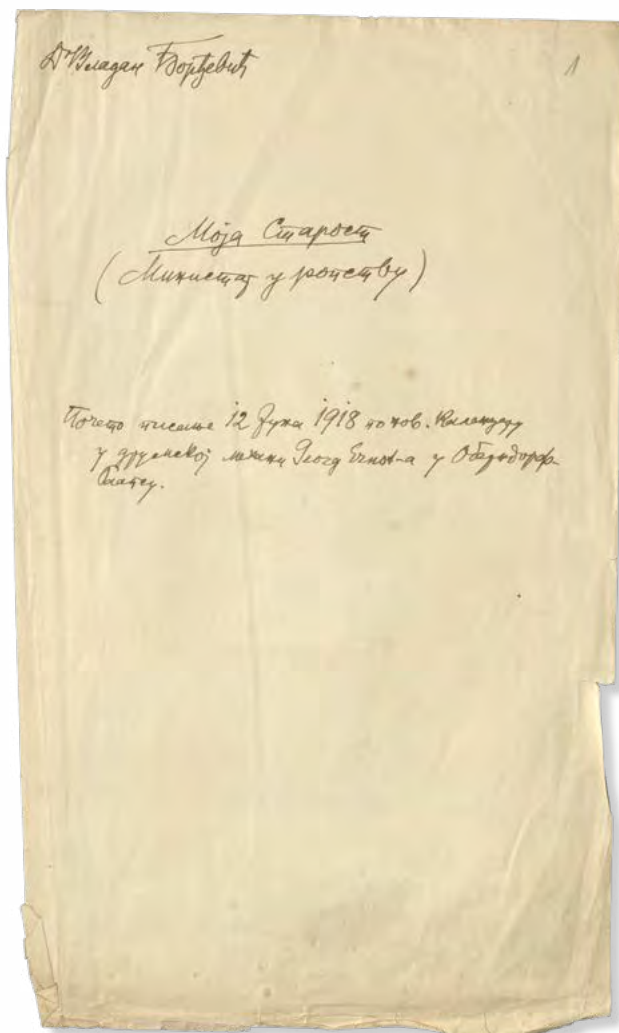
Unter Semmeringgebiet sind die Gemeinden Breitenstein und Schottwien in Niederösterreich, sowie die Ortschaft Steinhaus in Steiermark zu verstehen. Letztere Ortschaft darf aber nur gegen jedwemalige Meldung beim k. k. Gendarmerieposten dasselbst betreten werden.

Der k. k. Bezirkshauptmann:

I. V.

Hautmann

Царско-краљевска Окружна управа у Нојнкирхену, у
Доњој Аустрији, обавештава Владана Ђорђевића да му је
Генералгувернман у Београду за место интернације одредио
Земеринг. Нојнкирхен, 1. август 1916. године. (АС, ВБ-16)

Насловна страница рукописа мемоара Владана Ђорђевића „Моја старост (министар у ропству)“, 1918. година (АС, ВЂ-16)

Владан Ђорђевић са унучићима Јоландом и Јованом Дероко, за време интернације у Оберндорфу крај Раапса, 1916. година (АС, ВЂ-16)

dubrovnik 162 47 1, = doktoru vladanu g. jorejivicu
bivsem ministru pretsedniku blagd.

[illegible]

Olvasható írást és pontos címet kérünk! — Ümöljova se za žitljivo plačilo i tožan plačilo!

On kezelesek li
nosć "no rukovan
= neizmjereno specan sto ste sxi zdravi u beogradu
zdrav spedačno vas gelym swe specna ti dragi veliki
baco 75 specna nam stava u skoro dolazim beograd
vladji cestitam pukovnistvo belog orla 4. ljubi ti
puke tvoj zahvalni sin ; - mylan gouverneur dubrovnik -

Kiváni

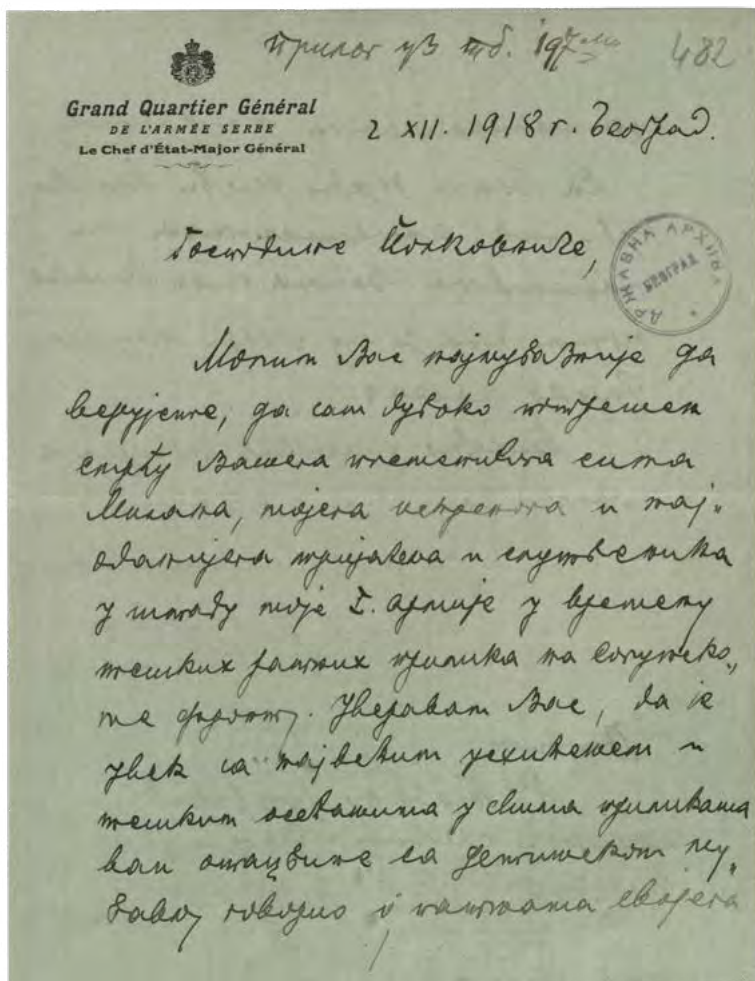
== TO = Quereat
== PO = Tivrat
== Brzejszka o pr
== POB = Szög
== Żurna brzejszka
== POB = Vétel
== Qaviljett: o pr
== PB = Utánbél
== PX = Postan
== perizena.
== XP = Készlet

761. sz. nyomtatvány: Állami távlat.
br. tisztelet: Dr. János Brzozav.

Megjegyzés: ¹⁾ Ide a helyi és kelti bélyegzőt kell tenni.
Gyakori: ¹⁾ Ovdje valja odftanuti bilježilo mjestu dana

456

Милан В. Ђорђевић, гувернер Дубровника, честита 75. рођендан оцу Владану и најављује долазак у Београд. Дубровник, новембар 1918. године. (АС, ВЂ-16)

отравањем у тужности. Вашим заједно делом велики са интересом и милости Вашег сина Милана, да га пу шта је још меко о расење.

Још једном о његовим стварима са сам лично поздравом.

Са осетљивим поштовањем
Војвода Живојин Мишић

Препоруку
де-Блазару Јорђевићу
саопштење. приватно и председнику
Министара савета у Београду
Београд.

Војвода Живојин Мишић изјављује саучешће Владану Ђорђевићу поводом смрти његовог сина Милана, Београд, 2. [14] децембар 1918. године (АС, ВЂ-16)

Облигација Љубице Новаковић и Јеле Бајлони на остатак дуга од 750.000 динара на купљену кућу у Македонској улици од Владана Ђорђевића, 9. мај 1921. године (АС, ВБ-13)

Кућа Владана Ђорђевића у Македонској улици у Београду, фотографисана по завршетку Првог светског рата (из колекције Милоша Јуришића)

ПОСРЕДСТВОМ КОМЕРЦИЈАЛНЕ БАНКЕ БЕОГРАД

На 750.000 динара и савесм СЕДАН СТОТИНА ПЕДЕСЕТ ХИ-
ЛАДА ДИНАРА, колико смо остали дужни з. Др Владану ТОРТЕВИЋУ, пред-
седнику Министарства у пензији од купљеног имања у Поанкаревој
улици бр=27.

Обавезујемо се, да му ову суму вратимо до 9 маја 1928
године.

На ову суму плаћаћемо му на име интереса 8% и то шестоме-
месечно уназад.

Дуг овај са интересом иштабулисаћемо на купљеном имању
у Македонској-Поанкаревој улици Бр=27.

9 Маја 1921. године
Београд

Владан Тортевић

Одобрава овај документ и даје га

✓ *Никола Новаковић*

Јела Новаковић

Потписује овај документ и даје га

Милош Новаковић

Да ја Јела Новаковић потписује овај документ и даје га
из ~~Београда~~ који је суду ~~посредом~~ ~~вратио~~ ~~ову~~ ~~облигацију~~ ~~из~~
Прочиштану пред судом у свему за своје пријављене ~~з. Др Владану Тортевићу~~
~~из Београда~~ ~~и да је за обавезу~~ ~~дуга са~~
интересом ~~штаблена~~ ~~иштабулација~~ ~~на~~ ~~име~~ ~~дужника~~, ~~описано~~ ~~у овој~~ ~~одли-~~
~~гацији~~ ~~под~~ ~~М. Ј. 2143~~ ~~и~~ ~~резведина~~ ~~у~~ ~~К. VIII~~ ~~стр.~~ ~~324~~ ~~иштаб.~~ ~~прош-~~
~~кола,~~ ~~првостепени~~ ~~суд~~ ~~за~~ ~~варош~~ ~~Београд~~ ~~тврди~~ ~~стим,~~ ~~да~~ ~~је~~ ~~ова~~ ~~иштабу-~~
~~лација~~ ~~з. Др Владану Тортевићу~~ ~~1924. год.~~ ~~суду~~ ~~пријављена.~~

Такса је плаћена.

117.61

9 Маја 1922. год.

Београд.

Иштаб. прошок.

М. М. Новаковић

Судија,

М. М. Новаковић

9

Владан Ђорђевић са унукама Софијом и Паулином Властари, кћеркама његове кћерке Маре. Дрезден, 5. август 1921. године. (МНТ, ЗФМ, Т.п.5.20)

Владан Ђорђевић на шеталишту у Ници, јануар 1925. године (МНТ, ЗФМ, Т.п.5.2)

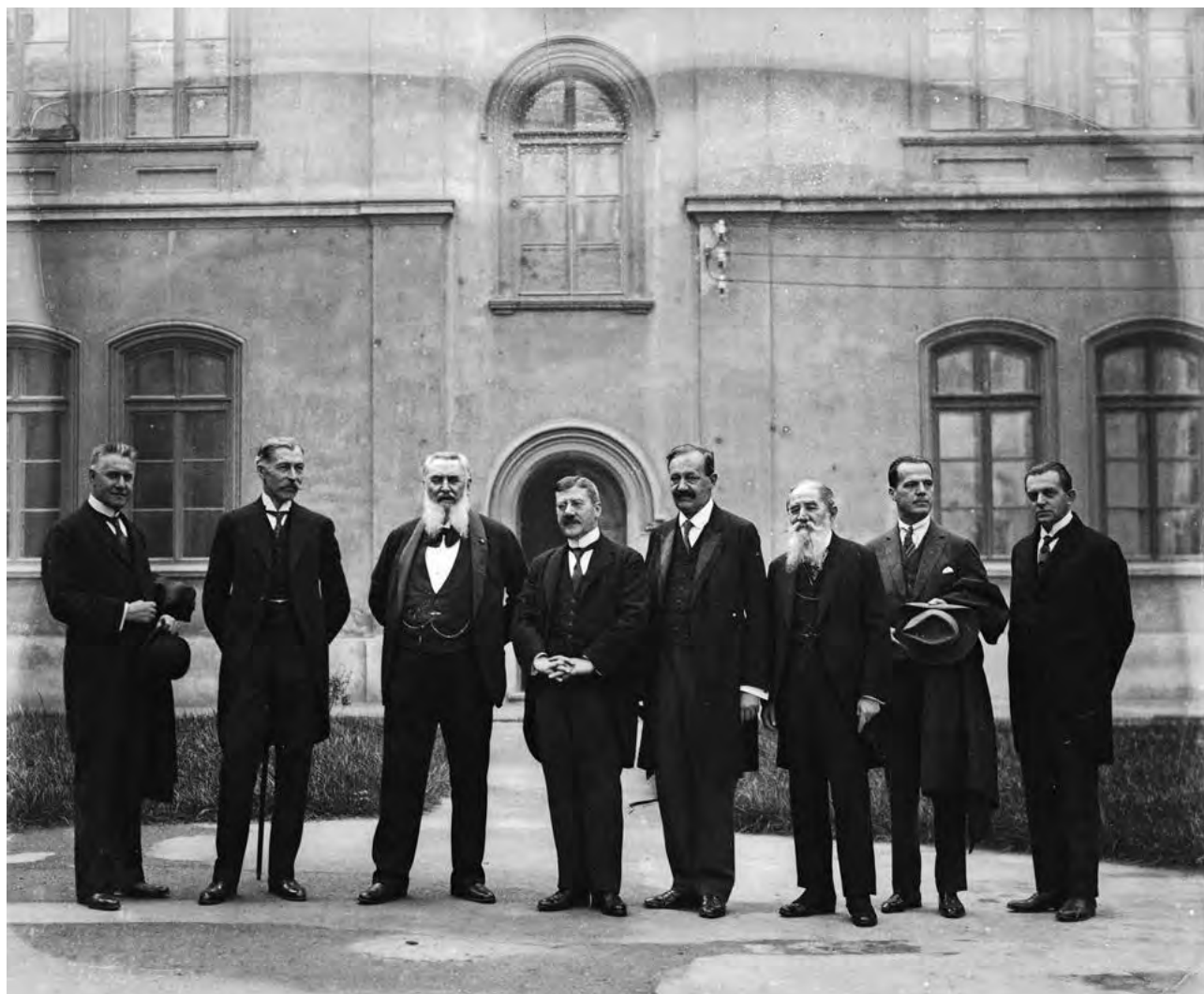

Свечана седница поводом педесетогодишњице Српског лекарског друштва 1922. године. У средини стоји патријарх српски Димитрије (1846–1930), а седницом председава др Владан Ђорђевић, почасни члан и тада једини живи члан од оснивача Друштва. На фотографији слева надесно стоје: др Славка Михаиловић, др Букић Пијаде, сан. потпуковник др Жарко Рувидић, др Јован Данић (напред, са погнутом главом), иза њега др Ђока Николић, др Владан Ђорђевић, непознат, др Војислав Субботић. (МНТ, ЗМСЛД, Т:II.7.1538)

Хотел Палас у којем је Владан Ђорђевић одседао приликом боравка у Београду двадесетих година 20. века.
Разгледница издата око 1925. године. (из колекције Милоша Јуришића)

После промоције Владана Ђорђевића за почасног доктора Универзитета у Београду, 14. новембар 1926. године. Слева надесно: проф. др Милош Богдановић; проф. др Рихард Буријан; др Владан Ђорђевић; проф. др Павле Поповић, ректор Универзитета; проф. др Ђорђе Јоанновић, декан Медицинског факултета, проф. др Милан Јовановић Батут, проф. др Миливоје Костић и проф. др Матија Амброжић.
(Политика новине и магазини, Фото-документација)

Владан Ђорђевић (пети здесна у првом реду) на прослави рођендана краља Александра Карађорђевића у Посланству Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у Бечу, 1927. година (МНТ, ЗФМ, МНТ.Т.п.5.3)

ГОСПОДИНЕ МИНИСТРЕ,

Не могући раније добити Вашу бечку адресу, Управа Српског Лекарског Друштва долази са једним младим захтевом да Вам најојачније честита навршење 85-и улазак у 86 годину Вашег необично плодног и радног живота. Нама честитка није тим мање топла. Она је уз остало израз вазда будућег сећања на све Ваше изузетно велике заслуге које сте стекли у раду на организацији српског санитета, као и специјално на оснивању нашег Српског Лекарског Друштва и помоћи којом сте осигурали кроз деценије издате друштвеног органа Српског Архива.

Примите, Господине Министре, уз наше поновне честитке и изразе наше ваздашње благодарности са топлим жељама за Ваше добро здравље и дуг живот.

С најојачнијим поштовањем и колегијалним поздравима.

7. Децембра 1929
Београд

Секретар,

Д-р Милош Ј. Ђорђевић

Председник,

М-р Милош Ј. Ђорђевић

ГОСПОДИНУ МИНИСТРУ

Д-р ВЛАДАНУ ЂОРЂЕВИЋУ

Б Е Ч

Честитка Српског лекарског друштва поводом 85. рођендана Владана Ђорђевића, 7. децембар 1929. године (АС, ВЂ-130)

Београд 4-ХИ-929.

Драги Владане,

Многобројним својим пријатељима и
познатоцима и ја се придружујем, дајући
од Срба Десетинама поздраве и великог
поздрав широм.

Као лекар и књижевник (о овим
периодима) својим аманетом тога једина.

Многима и својим својим поздравима
својим.

Дубини се својим поздравима и истража-
акој својим својим.

Добро Експерименту, да се ја, као један
од најбољих лекара у Србији, који се од ових
поздрав поздрав, како у рату, тако и у миру,
поздрав, да се својим, још дуго поздрав одржи
у стању на којем бихао поздрав.

Lock toll leben Doctor Wladan Georgievic!
Lock, Lock!

Др Милош
акуп. друштво у мору
Прим. 49

„Моја последња воља“ – тестамент Владана Ђорђевића написан у Бечу, 19. јануара 1930. године и Распоредно решење Среског суда за град Београд од 5. јуна 1931. године (оверена копија) (МНТ, ЗАГМ, Т:п.177.1)

„Погреб бившег српског председника Владе др Владана Ђорђевића, који је прошле недеље умро у Бечу, одржан је у Саборној цркви у Београду. Ковчег су носили председник Владе генерал Петар Живковић и потпредседник Узуновић.“, *Wiener Bilder*, 14. септембар 1930. године, страна 3. (фотографија добијена љубазношћу др Гордане Илић Марковић из Беча)

РАСПОРЕДНО РЕШЕЊЕ

Судије Грчког Суда за град Београд највишег
по маси

поч. Др. Владана Ђорђевића, бив. претседника Владе у пенс.

Из протокола извештаја о
пог. умрелих, списка пописа и уверена о
30 види се: да је Владан Ђорђевић,
10/31 августа 1930 год. у Владику (А
ико: пунолетне синове Александра Т
пенса. (Никола Ђ. Ђорђевић, индустриј
путу пукошнина В. Дерога, рођану Ђор
униже по пшери Наталији, чија је ова
пшотца В. Младенкије, Јованку и Мили
Властари и то: Носту Властари, Софи
Јуликопулуса, директора електрицитета
Других пречих ородинка није имао. П
је узро за живота поч. Владана, као
таменат писан у Бечу 19. јануара 193

Од живине поч. Владана
I. Хартје од предности на ч
а) 375 ком. акција Српс
год., које према курсу Загреба ке Веј
ди по 128.- дин. свага
б) 367 ком. акција Прве
у Загребу са купоном за 1930 год.
ке Дерге вреде по 920.-
в) 1 Комал Српске Држав
1831 год. номин. 100 према данашњ
г) Чокии. Дин. 360.000.
известик, зајма од год. 1921. са
према данашњем курсу вреди по дин
II. По текућем рачуну код П

штедионице маса поч. Владана Ђорђевића потписује са 6½
комата од 1. јуна 1930 год.

776.365,50

Овај и осталих докумената 1 КОД КОД К.

Према истом о
маса дугује

- 1) За исплату
котон, где је понојник;
- 2) За трошкове
гробља

Поред ових д
Александер Ђорђевић, и
Александер Ђорђевић и
коме потражње поред:

- 1) На име на
2) За пренос и
за Београд
- 3) Царинарници
- 4) Разне ситу

Што све уз

Актом бр. 7937
да је на захтев легато
не 5.000.- хрх. брани. Ђ
да се овај износ одбије
да прими по тестаменту.

Истим актом А
ђевића уписао за велико
на је мошко да се део у
одбије од његовог дела.

За ове издат
Тестамент на
Владан учинио распоред
писан, обављен у проток
нат гласи:

* МОЈА ПОСЛЕДЊА ВОЉА *

У Бечу 19. јануара 1930 год.

Узавиш у обзир моју дубоку старост (ја сам већ ушао у
86-ту годину живота) надахнем да је крајње време написати мој тестамент
дла сам још одрекао се прх. чл. 1071. св. кр.

Целог живота стекао сам благодарношћу тој ополности, што сам
годинцама имао две плате: чиновничку и дворску или чиновничку и шефа
лекара Срп. Државних железница свога моју кућу у Македонској ул. 28
у Београду, која је у ова балканског рата предела 120.000.- дин.

После светског рата чим сам се вратио из ратног интернирања
у Равањам дер Таја, ја сам ту кућу продао и то за 1.500.000.- дин.
али је сада динар само десети део предатног динара. Тај новац налази
се у Првој Хрватској Штедионици, главној филијали за Србију у Београду
и према обрачуна од 31. децембра 1929 год. имам по текућем рачуну гото
вог новца

927.400.-

У трима уложницама, на име мојих унука Дероковић по 40.000.-
динара

120.000.-

У акцијама Прве Хрватске Штедионице, Српске

Банке у Загребу и у државним облигацијама 7 ½ динара, а има

594.281.-

Свега Динара

1.641.681.-

За које главне извођенике постављам моја два сина: ALEXANDRA
ДУ ЂОРЂЕВИЋА, кр. посланика у пенс. у Београду (ан одла са отацем у Па
на и Русија Цар, а дошвије у сопственој кући у Викториној улици) и NI
КОЛУ ВЕЉОМ ВЕЉА га. окречара. Ани. друштва за експлоатацију Двасло
вих патената у Паризу (

Свакоме од њих двојице постављам по 500.000.- дин. 1.000.000.-

Уједно постављам из за извршених мога тестаменти, као такви
они не се најпре вратио да Прва Хрватска Штедионица предавањем зету
дуготиницу Владану Ј. Дероку оне три уложна књижице за његово троје
деце: За Јованку, Пауљану Дерокову, и за Јована Владана Дерога (длако
пшотца Војне Младенкије) у Београду) и најзад тај Милана (М. Дерога, њего
вог најмлађег сина, као што сам ја тама Штедионици народне да учини
подле моје смрти. Деломе сам ја привлао интерес од тих уложница, а после
има има да теже интересе докле они не затраже оваких 40.000.-
т.ј. Дин. 120.000.-

Породична гробница Владана Ђорђевића на Новом гробљу
у Београду, 31. август 2020. године.

Радна столица Владана Ђорђевића, 19. век (МНТ:Т.п.76.35)
Поклон породица Леко и Дероко (2016).

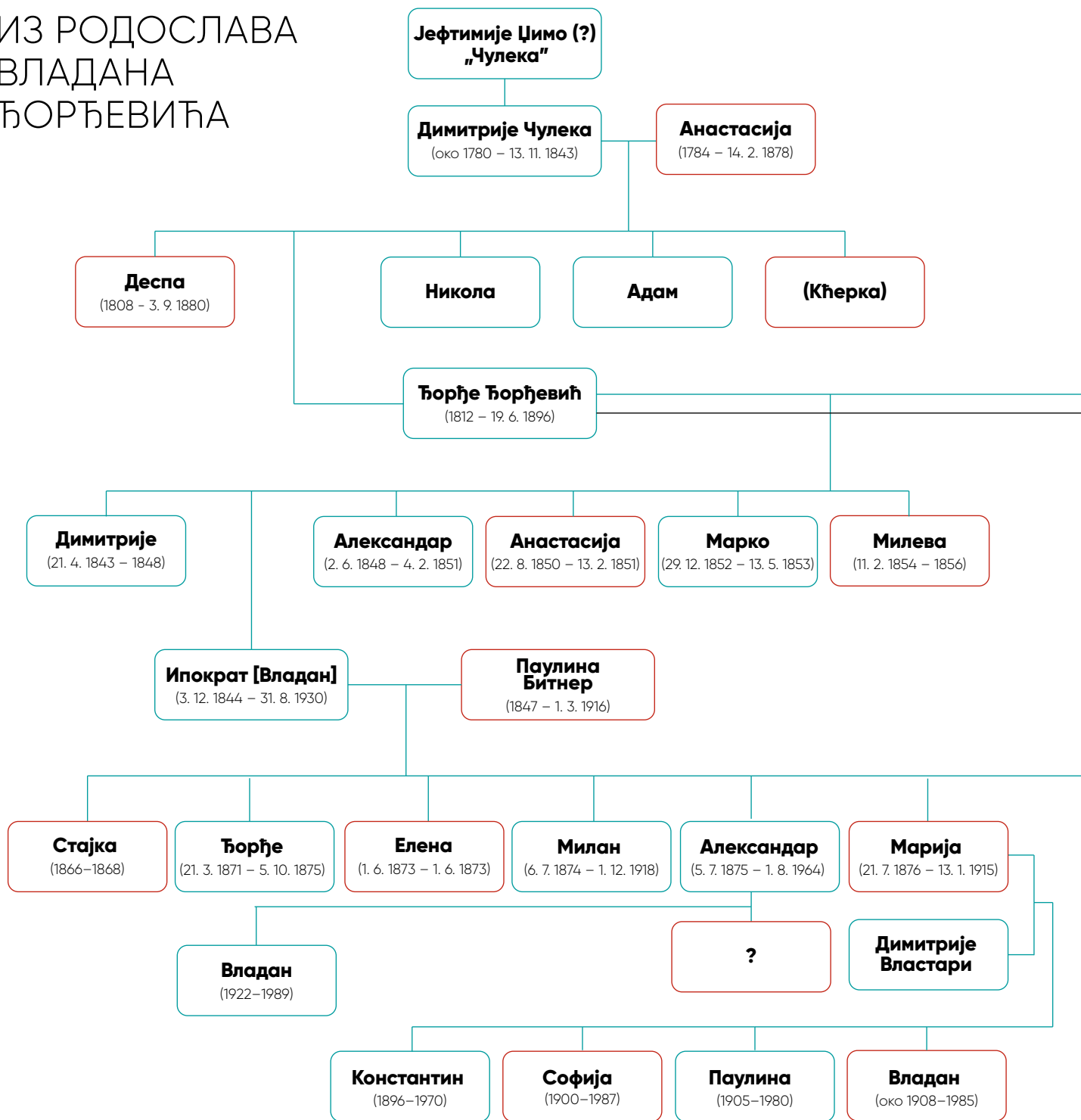
ОДЛИКОВАЊА ВЛАДАНА ЋОРЋЕВИЋА

Ратна спомен-медаља за учешће у Француско-пруском рату
Отомански Орден Меџидије IV степена
Кавалерски крст италијанске круне
Орден таковског крста на прсима
Орден таковског крста о врату
Краљевско-српска Златна медаља за ревносну службу
Орден таковског крста с мачевима
Царско-руски Орден Свете Ане II степена с мачевима
Краљевско-румунски Командерски крст румунске звезде с мачевима
Царско-аустријски Командантски крст Франца Јозефа
Царско-аустријски Орден гвоздене круне II степена
Краљевско-румунски Велики официрски крст румунске круне
Орден Светог Саве II степена
Бронзана споменица на рат 1876, 1877, 1878. године
Споменица на рат 1885–1886. године
Орден Друштва српског Црвеног крста
Орден Светог Саве I степена
Краљевско-грчки Орден Спаситеља I степена
Царско-отомански Орден Меџидије I степена
Комеморативна медаља Цара Вилхелма I 1897
Орден белог орла V степена
Царско-отомански Орден Османлије I степена
Краљева Гардијска споменица
Орден таковског крста I степена
Орден белог орла IV степена
Краљевско-румунски Орден румунске звезде I степена
Медаља Милоша Великог
Царско-персијски Орден лава и сунца I степена
Орден Милоша Великог II степена
Орден белог орла III степена

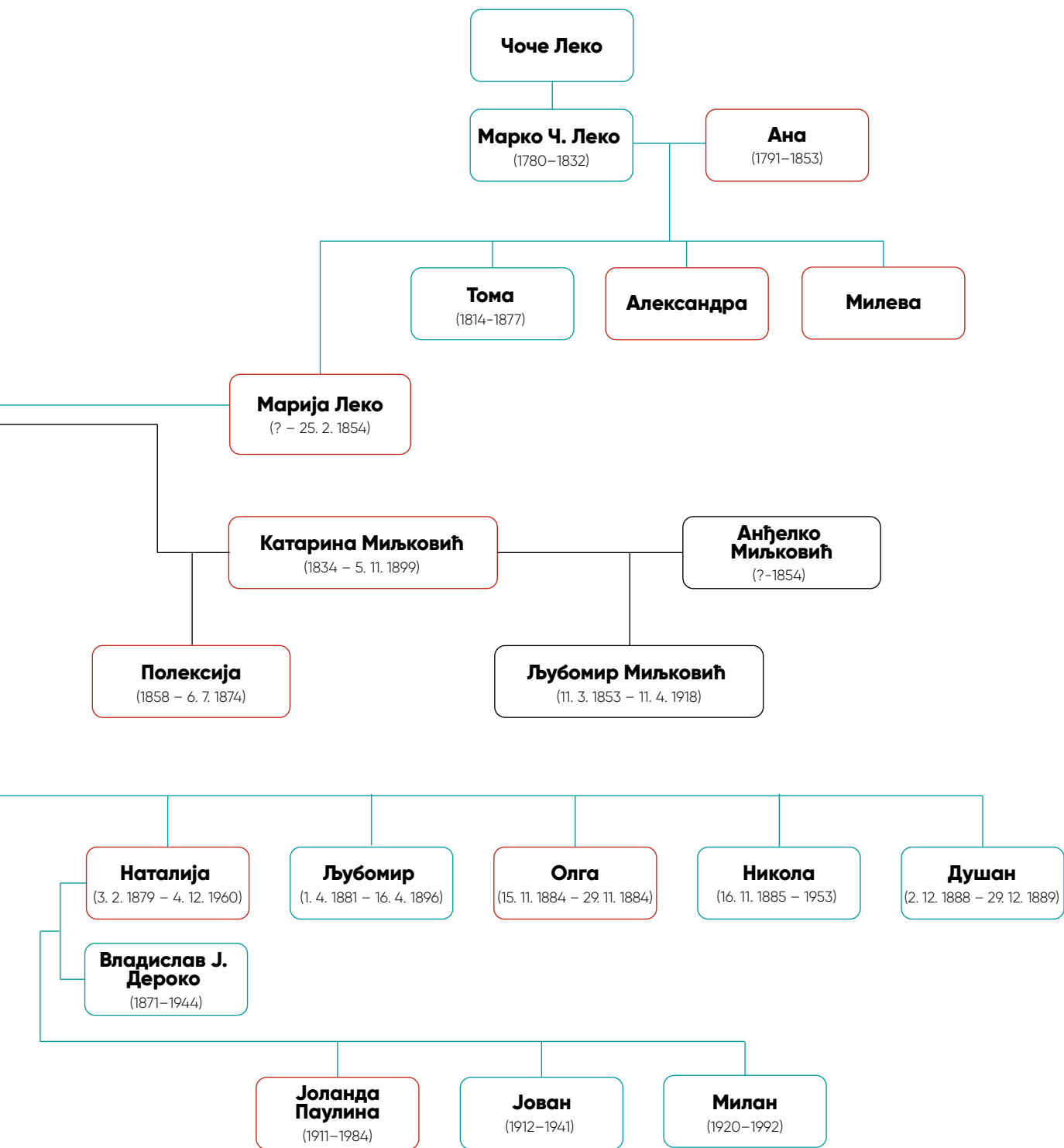
ЧЛАНСТВО У НАУЧНИМ, СТРУЧНИМ, КУЛТУРНИМ И ХУМАНИМ ДРУШТВИМА:

- члан Књижевног одсека Одбора за подизање Народног позоришта у Београду (1863), касније Књижевног одбора Народног позоришта;
- члан Ћачке дружине *Зора* у Бечу (1866);
- редовни члан Српског ученог друштва (1869);
- редовни члан Друштва лекара у Бечу (1870);
- редовни члан Антрополошког друштва у Бечу (1871);
- редовни члан Српског лекарског друштва (1872);
- почасни члан Збора лијечника Хрватске и Славоније (1875);
- дописни члан Друштва славенских лијечника (1875);
- члан Грађанске касине у Београду (од 1870-их);
- члан Хигијенског друштва у Паризу (1881),
- члан Друштва за гимнастику и борење [мачевање] у Београду (1881);
- дописни члан Хигијенског друштва у Мадриду (1883);
- дописни члан Друштва за јавну медицину у Бриселу (1885);
- дописник Српске краљевске академије (1888)
- дописни члан Друштва за дипломатску историју у Паризу (1892);
- прави члан Српске краљевске академије (1893)
- почасни члан Књижевног друштва Парнас у Атини (1892);
- почасни члан Књижевног друштва Силогос у Цариграду (1895);
- почасни члан руског Археолошког института у Цариграду (1895);
- почасни члан Друштва Црвеног крста у Београду (1907);
- члан Главног одбора Фонда за благодарност народа српским ратницима *Св. Ђорђе* (1918. године у Оберндорфу крај Раапса, у Аустроугарској)

ИЗ РОДОСЛАВА
ВЛАДАНА
ЋОРЋЕВИЋА

* Датуми су наведени по новом календару

СКРАЋЕНИЦЕ

АС, V – Архив Србије, Varia

АС, ВЂ – Архив Србије, фонд Владан Ђорђевић

АС, ЗФ – Архив Србије, Збирка фотографија

АС, МПс – Архив Србије, Министарство просвете

АС, МУД – С – Архив Србије, Министарство унутрашњих дела - Санитет

АС, ПО – Архив Србије, Поклони и откупи

АС, СН – Архив Србије, фонд Стојан Новаковић

АСАНУ, СКА – Архив Српске академије наука и уметности, фонд Српске краљевске академије

АСАНУ, СУД - Архив Српске академије наука и уметности, фонд Српског ученог друштва

АТ-УАВ – Austria, Archiv der Universität Wien (Аустрија, Архив Универзитета у Бечу)

Б. Дебељковић, *Београд и Београђани крајем 19. века виђени оком Марка Стојановића* – Бранибор Дебељковић. *Београд и Београђани крајем 19. века виђени оком Марка Стојановића*. Београд: Д. Дебељковић, 2008.

БГБ – Библиотека града Београда

В. Ђорђевић, *Успомене* – Владан Ђорђевић. *Успомене – културне скице из групе половине XIX века*, књига прва. Нови Сад: Издавачка књижара „Славија“, 1927.

ZMBiH, ZF – Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Zbirka fotografija

ИАБ, ЗЦМК – Историјски архив Београда, Збирка црквених матичних књига

ИМС – Историјски музеј Србије

МГБ – Музеј града Београда

МНТ, ЗМСЛД – Музеј науке и технике, Збирка Музеја Српског
лекарског друштва

МНТ, ЗАГМ - Музеј науке и технике, Збирка архивске грађе –
медицина

МНТ, ЗФМ – Музеј науке и технике, Збирка фотографија – медицина

МПУС – Музеј позоришне уметности Србије

МС – Музеј спорта Факултета спорта и физичког васпитања
Универзитета у Београду

НБС – Народна библиотека Србије

НБС, ОПФ – Народна библиотека Србије, Одељење посебних фондова

НГБ, ИУД – Историјско-уметничка фото-документација Новог гробља
у Београду

НМ – Народни музеј у Београду

НМН – Народни музеј Ниш

НМН, ЗР – Народни музеј Ниш, Збирка разгледница

РОМС – Рукописно одељење Матице српске

ФБСАНУ – Фототека Библиотеке САНУ

ЦКС, СС – Црвени крст Србије, Спомен-соба

ИЗВОРИ, ЛИТЕРАТУРА И НАПОМЕНЕ

- 1 Претеча Војне академије.
- 2 Архив Србије (даље: АС), фонд Стојан Новаковић – 1377.
- 3 Датуми у поглављима су наведени по новом, грегоријанском календару.
- 4 Владан Ђорђевић. *Успомене – културне скице из групе половине XIX века*, књига прва. Нови Сад: Издавачка књижара „Славија“, 1927, 9–10.
- 5 Ђорђевић наводи да је његов деда Димитрије прешао у Србију код Суповца који је постао српско гранично место тек 1833. године. Осим тога, Ђорђевићева тетка Деспа је између 1820. и 1822. године имала између 12 и 14 година, те је мало вероватно да је уопште била удата. Видети: Историјски архив Београда (даље: ИАБ), Збирка црквених матичних књига, Матична књига умрлих Цркве Светог Марка у Београду (1877–1887), књ. 16, бр. уписа 1880/156. У Матичној књизи је наведено да је Деспа, удовица Димитрија Шама, стара 72 године, преминула 21. августа 1880. године.
- 6 У Матичној књизи рођених, у рубрици уписа рођења Ипократа (Владана) Ђорђевића, име и презиме његовог оца наведени су као Ђорђе Џимо (ИАБ, Збирка црквених матичних књига, Матична књига рођених Саборне цркве (1842–1847), књ. 5, стр. 197, бр. уписа 252), а Владан Ђорђевић на неким местима у *Успоменама* своју баку помиње као „ћира-Џиминицу“.
- 7 Владан Ђорђевић. *Успомене*, 18, 23.
- 8 ИАБ, Збирка црквених матичних књига, Матична књига умрлих Цркве Светог Марка (1853–1858), књ. II, стр. 16, бр. уписа 34. Владан Ђорђевић у *Успоменама* наводи погрешну годину – 1851.
- 9 Назив апотеке био је „Апотека код лава“. Видети: Аса Ђуричић, Samuel Elazar. *Pregled istorije farmacije Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Centralni higijenski zavod, 1958, 247.

- 10 Коста Поповић. *Пуш лицејских пишмомаца (јесџасџвеничког одељења) по Србији године 1863.* : из путн. бележака целе експедиције / саставио покојни Коста Поповић. [Београд]: Уједињена омладина српска, 1867, 1–2.
- 11 Музеј науке и технике, Збирка Музеја српске медицине Српског лекарског друштва (Даље: МНТ – Збирка СЛД), МНТ.Т: 180.222/7. Писмо Владана Ђорђевића Стевану Мачају од 10/22. маја 1879. године.
- 12 АС, фонд Стојан Новаковић – 1333.
- 13 Јован Скерлић. *Омладина и њена књижевност (1848–1871): изучавања о националном и књижевном романџизму код Срба.* Београд: PortaLibris, 2019, III–II2.
- 14 Ibid., 129.
- 15 Владан Ђорђевић, *Важност јесџасџвенице.* Нови Сад: Штампарија Игњата Фукса, 1866, 38.
- 16 Рукописно одељење Матице српске (даље: РОМС), Збирка рукописа, 14.045 – Владан Ђорђевић, *Успомене*, „Омладински покрет и путовање у Русију“ (XIX).
- 17 Archiv der Universität Wien, Medizinische Rigorosenprotokolle, Med. 16.47, pp. 27, 248; M 33.4, Nr. 391.
- 18 МНТ – Збирка СЛД, МНТ.Т: 180.222/7.
- 19 Зоран Вацић, Јелена Јовановић Симић, „Писмо др Владана Ђорђевића Валтазару Богишићу од 27. новембра 1872“. У *Зборник радова саопџшених на VII научном скупу „800 година српске медицине“*, ур. Зоран Вацић. Београд: Српско лекарско друштво, Београд, 2017, 170.
- 20 Владан Ђорђевић. *Успомене*, 41.

- 21 Zavod za povijesne znanosti HAZU Dubrovnik – Zbirka Baltazara Bogišića Savtat, ВК Ђ II, писмо Владана Ђорђевића Валтазару Богишићу од 27. новембра 1872. године.
- 22 Календар са шематизмом Књажества Србије за годину 1879. Београд: Државна штампарија, [б. г.], 103.
- 23 „Педесетогодишњица Српског лекарског друштва. Свечана седница одржана 21. септембра 1922. год.“. *Српски архив за целокупно лекарство* 1926; XXIV (8,9,10,11 и 12): 334.
- 24 Владан Ђорђевић. „Црвен крст на белој застави“. У Владан Ђорђевић, *Јавна предавања*. Београд: Државна штампарија, 1876, 153–156.
- 25 РОМС, Збирка рукописа, 14.045 – Владан Ђорђевић, Успомене – културне скице из друге половине XIX века; „Реформатор, јаребица и дворска немилост“ (XXXI).
- 26 Војислав М. Суботић. *Доктор Владан Ђорђевић: педесетогодишњица књижевног рада 1860–1910*, репринт издање из 1910. са допунама Радоја Чоловића и Душана Иванића. Београд: САНУ : Српско лекарско друштво, 2016, 88.
- 27 Милорад Недељковић. *Историја српских државних дугова*. Београд: Штампарија “Штампе” Стеве М. Ивковића и комп., 1909, 105–106.
- 28 Војислав М. Суботић. *Доктор Владан Ђорђевић: педесетогодишњица књижевног рада 1860–1910*, 101.
- 29 АС, Министарство унутрашњих дела – Санитет, Деловодни протокол за 1883. годину, СНо 4150. Одлука министра унутрашњих дела о одређивању др Владана Ђорђевића, начелника Санитетског одељења, за члана комисије за уређење Новог гробља.
- 30 Јелена Јовановић Симић. „Владан Ђорђевић и српска медицина у XIX веку“. У *Скривени хоризонти – размеђа историје српске науке*, уредници Никола Тасић и Александар Петровић. Библиотека Лицеум, књ. 10. Крагујевац: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета; 2006, 137.

- 31 *Београдски ојштински йослови*, књ. 4. Београд : Краљевско-српска државна штампарија, 1885, 397.
- 32 *Београдски ојштински йослови*, књ. 3. Београд : Краљевско-српска државна штампарија, 1885, 241.
- 33 АС, фонд Стојан Новаковић – 1359.
- 34 Владан Ђорђевић, „Моје министровање“. *Ошацибина*, књига 15, година пета, 1887: 347.
- 35 Владан Ђорђевић, *Важности јесшасшвенице*, 32.
- 36 Сузана Рајић, *Влада Николе Христшића 1888–1889*. Београд: Народна књига Алфа, 2003, 70.
- 37 Ibid., 145–149.
- 38 АС, Поклони и откупи–69: 43.
- 39 Сузана Рајић, *Владан Ђорђевић, биографија йоузданої обреновићевца*. Београд: Завод за уџбенике, 2007, 128.
- 40 Архив САНУ (даље: АСАНУ), Историјска збирка, 8709/12. Писмо Владана Ђорђевића Стојану Новаковићу од 4. новембра 1890. године.
- 41 Владан Ђорђевић, „Моје министровање“, *Ошацибина*, 282.
- 42 Борис Милосављевић, „Слободан Јовановић у Министарству иностраних дела (1892–1897) [Први део]“. *Зборник Машинце срйске за ишторију* 92. Нови Сад: Матица српска, 2015, 48.
- 43 Војислав Павловић, „Књига као основа националног покрета: Стојан Новаковић и српски национални покрет у Старој Србији и Македонији“. У *Стојан Новаковић – живош, дело, време*, ур. Марко Анђелковић, Михаило Војводић и Александар Костић. Београд: Српска академија наука и уметности, 2017, 197.
- 44 Ibid., 206.
- 45 Сузана Рајић, *Владан Ђорђевић*, 130.
- 46 Ibid., 130, 138–139.

- 47 Слободан Јовановић, *Влада Александра Обреновића*, књига трећа. Београд: Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон А. Д., 1936, 126–127.
- 48 Слободан Јовановић, *Влада Александра Обреновића*, књига друга. Београд: Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон А.Д., 1935, 132.
- 49 АС, фонд Владан Ђорђевић – 16. „Моја старост (министар у ропству) – Успомене LVI – У државној служби – успеси, у породици – нови гробови“.
- 50 Слободан Јовановић. *Влада Александра Обреновића*, књига друга (1897–1903). Београд: Издавачка књижарница Геце Кона, 1931, 188.
- 51 Сузана Рајић, *Владан Ђорђевић*, 151.
- 52 Фирмилијан Дражић је рукоположен тек 1902. године и на месту скопског владике био је до 1903. године.
- 53 „Почасни докторат дра Владана Ђорђевића“. Српски архив за целокупно лекарство 1926; XXIX(2):132.
- 54 Синтагма Сузана Рајић.
- 55 АС, фонд Владан Ђорђевић – 27, LVIII – „Како сам саставио свој кабинет – Почетак ‘Владановштине’“.
- 56 Ibid.
- 57 Владан Ђорђевић. *Крај једне династије: прилози за историју Србије од 11. октобра 1897. до 8. јула 1900*, књига прва 1897–1898. Београд: Штампарија Д. Димитријевића, 1905, 12–20.
- 58 За обећање да неће долазити у Србију краљ Милан је од руског цара примио новац. Видети: Слободан Јовановић. *Влада Александра Обреновића*, књига друга (1897–1903), 66.
- 59 Слободан Јовановић. *Влада Александра Обреновића*, књига друга (1897–1903). Београд: Издавачка књижарница Геце Кона, 1931, 16.
- 60 Владан Ђорђевић. *Крај једне династије: прилози за историју Србије од 11. октобра 1897. до 8. јула 1900*, књига друга 1898–1899. Београд: Штампарија Д. Димитријевића, 1905, 314.

- 61 Слободан Јовановић. *Влада Александра Обреновића*, књига друга (1897–1903). Београд: Издавачка књижарница Геце Кона, 1931, 112–113.
- 62 Владан Ђорђевић. *Крај једне династије: прилози за историју Србије од 11. октобра 1897. до 8. јула 1900*, књига друга 1898–1899, 376.
- 63 Ibid., 376.
- 64 *Архив Србије: 1900-2000*, ур. Милорад М. Радевић. Београд: Архив Србије, 2000, 18–19.
- 65 Сузана Рајић, *Владан Ђорђевић*, 235–236.
- 66 „Говор његовог величанства краља којим је одговорио на поздраве депутација 17. јула у Новом краљевском двору“. *Српске новине*, 19. јул 1900; LXVII(160):718.
- 67 Сузана Рајић, *Владан Ђорђевић*, 278.
- 68 АС, фонд Стојан Новаковић – 1377.
- 69 АСАНУ, 7380/12 - 4. Владан Ђорђевић, редовни члан Српског ученог друштва – Стојану Новаковићу, секретару Српског ученог друштва, Београд, 2. августа 1872.
- 70 Љиљана Костић. „Књижевно дело Владана Ђорђевића – између постамента и бремена ‘Владановштине’“. У Јелена Димитријевић / приредила Слободанка Пековић. Владан Ђорђевић / приредила Светлана Костић. Нови Сад: Издавачки центар Матице српске, 2018, 253.
- 71 Душан Иванић. „Владан Ђорђевић и српска књижевност“. У Војислав М. Суботић. *Доктор Владан Ђорђевић: његовој стогодишњици књижевности 1860–1910*, репринт издање из 1910. са допунама Радоја Чоловића и Душана Иванића. Београд: САНУ : Српско лекарско друштво, 2016, 230–231.
- 72 Душан Михаиловић. „Поговор“. У Владан Ђорђевић. *Народ и великаши: грама у њеј радњи*, приређивач Душан Михаиловић. Београд: Музеј позоришне уметности Србије, 2001, 190.

- 73 Душан Михаиловић. *Народ и великаши Владана Ђорђевића на сцени СНП*, сепарат радова Српском народном позоришту 1861–1896. [б.и.], [б.г.], 467. Цитат преузет из: Љиљана Костић. „Књижевно дело Владана Ђорђевића – између постаментa и бремена ‘Владановштине’“, 255.
- 74 Душан Иванић. *Владан Ђорђевић и српска књижевност*, 235–236.
- 75 АСАНУ, СУД 47 [39] /1869, Владан Ђорђевић, редовни члан Српског ученог друштва – Јанку Шафарику, председнику Српског ученог друштва Беч, 10/22. април 1869.
- 76 „Дванаести састанак Одбора 20. јануара 1869; бр. 177“. *Гласник Српског ученог друштва*, књига VIII, свеска XXV, 1869, 351–353.
- 77 АСАНУ, СУД 47 [39]/1869.
- 78 Владан Ђорђевић. „Хус и Хуситска Крајина“. *Гласник Српског ученог друштва*, књига IX, свеска XXVI старог реда, 1869, 104–151.
- 79 Владан Ђорђевић. „Прилози за историју српског рада у јестаственици“. *Млада Србадија*, 15. август 1870; I(5):223.
- 80 РОМС, Збирка рукописа, 14.045 – Владан Ђорђевић, *Успомене*, „Доктор и оператор“ (XX).
- 81 Владан Ђорђевић. „О лимфолиптењу (De Lymphorrhoea)“. *Гласник Српског ученог друштва*, књига XII, свеска XXIX старог реда, 1871, 70–157.
- 82 Владан Ђорђевић. „О каутерисању (жежењу) рана у опште и о каутерисању разголићених вена на по се“. *Гласник Српског ученог друштва*, књига XXXIII, 1872, 236–268.
- 83 Сузана Рајић, *Владан Ђорђевић*, 96.
- 84 „Књижевни фонд Милана Вл. Ђорђевића“. *Педесетогодишњица Српске краљевске академије 1886–1886*, књ. 2 – *Задужбине и фондови*. Београд: Српска краљевска академија, 1937, 254–256; *Годишњак СКА за 1937. годину*. Београд: Српска краљевска академија, 1938, 133–134;

Годишњак СКА за 1939. годину. Београд: Српска краљевска академија, 1940, 133.

- 85 Народна библиотека Србије, Одељење посебних фондова, Архива Владана Ђорђевића Р 426 / I / 117.
- 86 ИАБ, Збирка црквених матичних књига, Матична књига венчаних (1863–1871) Храма Светог Вазнесења Господњег (књига 13), 1871/Но 85.
- 87 АС, фонд Владана Ђорђевића – 16. „Моја старост (министар у ропству)“.
- 88 АС, фонд Владана Ђорђевића – 16. „Моја старост (министар у ропству)“.
- 89 Ненад Урић, „Рад Владана Ђорђевића у Бечу новембра 1912. године“. *Историјски часопис 1982–1983*, књига XXIX-XXX:446.
- 90 Сузана Рајић, *Владан Ђорђевић*, 298.
- 91 Ненад Урић, „Рад Владана Ђорђевића у Бечу новембра 1912. године“, 449.
- 92 Сузана Рајић, *Владан Ђорђевић*, 300.
- 93 АС, фонд Владана Ђорђевића – 16. „Моја старост (министар у ропству)“.
- 94 Сузана Рајић, *Владан Ђорђевић*, 310.
- 95 Народна библиотека Србије, Одељење посебних фондова, Архива Владана Ђорђевића Р 426 / I / 170. Писмо Владана Ђорђевића Тихомиру Николићу, Беч, 25. октобра 1929.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

61:929 Ђорђевић В.(083.824)

ЈОВАНОВИЋ Симић, Јелена, 1967-
Владан Ђорђевић : портрет неуморног ствараоца / [аутор
Јелена Јовановић Симић] ; [фотографије Милош Јуришић,
Иван Станић]. - Београд : САНУ : Музеј науке и технике,
2020 (Београд : Планета принт). - 257 стр. : илустр. ; 24 см.
- (Галерија Српске академије науке и уметности ; 151)

Податак о ауторки преузет из колофона. - Тираж 750
примерака. - Скраћенице: стр. 248-249. - Напомене уз
текст. - Библиографија: стр. 250-257.

ISBN 978-86-7025-871-6 (САНУ)

а) Ђорђевић, Владан (1844-1930) -- Изложбени каталози

COBISS.SR-ID 22800137

Владан Ђорђевић

портрет
неуморног
ствараоца

